

szél-járás

IX. ÉVFOLYAM 4. szám • 2016. december

Görföl Jenő főszerkesztő (Pozsony)
 Balassa Tamás (Mosonmagyaróvár)
 Böröndi Lajos (Feketeerdő)
 Deák Ernő (Bécs)
 Ferenczy Klára (Baden bei Wien)
 Farkas István (Mosonmagyaróvár)
 Hornyák István (Pozsony)
 Kepe Lili (Lendva)
 Kovács László (Egyházgelle)
 Tuba László (Mosonmagyaróvár)
 Végh László (Somorja)

Szerkesztőség:

Bratislava - Pozsony, Námesťie 1. Mája
 10/12, 815 57 Bratislava. E-mail: csevadok
 @csevadok.hu

Feketeerdő, Erdőalja u. 11. 9211. boron-
 di@falu-tv.hu

Wien - Bécs, Schwedenplatz, 2/I/8. Le-
 vélcím: A-1011 Wien, Postfach 358. E-mail:
 becsi-naplo@aon.at.

A Pro Patria Honismereti Szövetség
 megbízásából kiadja: Mosonvármegye Lap-
 és Könyvkiadó, 9211 Feketeerdő, Erdőalja
 u. 11. E-mail: mosonvarmegyekft@gmail-
 .com Felelős kiadó: Böröndi Lajos. Szám-
 laszám: Rajka és Vidéke Takarékszövet-
 kezet: HU90 5950 0155-1108 5733 0000
 0000 SWIFT:TAKBHUHB

*Előfizethető a fenti bankszámlára való uta-
 lással, előzetes vagy utólagos számlázással.
 Egy szám ára: 800 Ft, Szlovákiában 2 euró.
 Előfizetési díj egy évre: 3200 Ft, Szlovákiá-
 ban (10 euró), Ausztriában és Szlovéniában
 15 euró.*

ISSN: 2060-3886

Megjelenik a Palatia Nyomda és Kiadó
 Kft. gondozásában (9026 Győr, Viza u. 4.).
 Felelős vezető: Radek József ügyvezető.

Böröndi Lajos

A tizedik évfolyam elé

3

irodalom

Kerék Imre

Ősz a Börceháton (vers)

4

Tönköl József

Karcolhatnánk jeleket, Ki száll föl
 velem végül? Az őszi baglyokról s
 egy házról (versek)

5

Böröndi Lajos

Szigetköz, Olyan jó élni

7

Gál Sándor

Feljegyzések elmenőben (napló)

8

Csáky Anna

Magyarnak lenni (vers)

16

Duba Gyula

Mélyvíz (emlékezés)

17

Kerék Imre

Szerelmes vers (vers)

23

honismeret

Rétvári László – Tóbiás

Ilona – Tóbiás András

Helynévcsaták

24

Balsay Sándor

A magyaróvári főhercegi uradalom
 kisvasútja (2. rész)

35

barangoló

Kovács Mária

Bosznia-Hercegovina felfedezése

48

Görföl Jenő

Templom a tájban

54

képzőművészet

Böröndi Lajos

Időutazás Anton Lehmdennel

57

Közművelődés

Vysztavel Csaba

Talentumokkal, úton – Beszélgetés
 Barta Weissert Katalinnal, Szenc
 új díszpolgárával

63

Stirber Lajos

Jubileumi hangverseny (Ötven éves a
 Komáromi Kamarazenekar

68

Kovács László

Szenci Molnár Albert példája

71

szélfúvás

Bedi Kata

Egy korszakalkotó nyelvtudós
 emlékezete

73

Archívum 06 – 16 (Balajti Zsolt
 fotográfiái)

74

Neszméri Tünde	<i>A felvidéki irodalmárok és tudósok nagyobb figyelmet érdemelnek</i>	77
Neszméri Tünde	<i>Bécsi Napló est Pozsonyban</i>	80
Károlyi Frigyes	<i>Felvidéki anziksz</i>	83

Mosonvármegye Lap-és Könyvkiadó

Szenc város

BETHLEN GÁBOR
Alap

Megjelenik a Bethlen
Gábor Alap támogatásával

Böröndi Lajos

A tizedik évfolyam elé

2008-ban, egy felvidéki szálláshelyen dőlt el, szél-járás lesz annak a folyóiratnak a címe, amit egy laza baráti közösség álmodott meg. Úgy érezték, a szűkebb régiót összefogó, annak kulturális életét bemutató, olvasható képes folyóiratot kellene negyedévente összeállítani, hátha akad a Csallóköz, Kisalföld, Mosoni-síkság tájékán annyi múltbéli és jelenkori érték, amit érdemes felmutatni, s hátha van annyi írni-olvasni tudó érdeklődő, aki kezébe is veszi a lapot. S ha már léteznek modern kori technikák, úgy gondolták, Bécsben, Pozsonyban és Mosonmagyaróváron virtuális szerkesztőséget lehet létrehozni, s ezek köré összegyűjteni azokat az együtt gondolkodni képes alkotókat, akik a magyar világnak ebben a csücskében nem csak gazdasági fellendülésről álmodnak.

A gondolatot tett követte, s 2017-ben már a tizedik évfolyamát írja a szél-járás. A horizont is tárgult, hisz Csallóköznél, Mátýusföldnél keletebbre is elkalandozott a lap, s délen egészen Lendváiig tágította azt.

A kezdetben egyesületi létben gondolkodók feladták egy átfogó egyesület alapításának tervét, s a 2011-ben létrejövő Mosonvármegye Lap-és Könyvkiadó köré építették föl a lapot, amely egyéni vállalkozásból lett fontos kiadványok létrehozója.

S támogatókra is lelt a szél-járás, mindenekelőtt a szlovákiai Magyar Koalíció Pártjának európai parlamenti képviselőiben, Szenc városában, a csallóközi Somorjában, a Bethlen Alapítványban, Mosonmagyaróvár országgyűlési képviselőjének személyében, a Rajkai Takarékszövetkezetben, a Palatia Nyomdában Győrről, s így az anyagiak a hullámzó támogatás ellenére is elegendőnek bizonyultak, hogy számról számrá ki lehetett egyenlíteni a nyomdászamlát.

Hogyan tovább? Erre a kérdésre azért is nehéz választ adni, mert azt várná az ember, hogy magasabb példányszámot ígér a kiadó, s gyakoribb megjelenést. Nem teheti. Tudva egyrészt, hogy a nyomtatott sajtó hullámvölgybe került, s válságát nem a technia fejlődése, a felgyorsult világ okozta, hanem különféle irányzatokhoz (legyen azok politikaiak vagy esztétikaiak) való dörgölőzése. Másrészt szembe kell néznie a ténnyel: ma erre képes. S erre képesek szerkesztői: szívből, szerelemből, anyagi ellenszolgáltatás nélkül. De erre – még – képesek. S ha tehettek és még tehetnek valamit ebben a régióban, hogy kis magyar világunk ne csak a pénzről, hanem a szépről, az egymás iránt érzett felelősségről is szóljon, már nem éltek hiába.

Kerék Imre:

ŐSZ KÖZEPÉN A BÖRCEHÁTON

hommage à Petőfi Sándor

Még éri a szőlő a Börceháton,
itt-ott leve huggyan a rőt venyigén.
Holnapra lefogyad tarka virágom,
amit csokorban hoztam neked én.
Távol hegyeknek üstöze fehér már,
bundás hadakkal a tél közelít.
Még borszimjós ágak levele hintál,
eltűnőnek lesz-e új tavara itt?

Elhull a virág, eliramlik az élet.

Szorosan bétkelgőbe vernénk az Időt.
Plánétár útján el-eltűnődni véled...
miért nem ismerkedtél előbb? –
Faj! már szemedre az ősz ír számkalábat,
szízes harmattól hajam is deres.
Téregként furkálgat bennünket a bánat,
a halandóznak földi sorsa ez.

De hogy mi hajdan egy csillagot párban
választhattunk: ez mégis Kezyelem,
virtusra buzdít e "tündéri" világban,
hogy létünk ember-léptékű legyen,
s elemi erő bolygónk ne tiporja
romvárosokká, mérgezett folyót
kihalt medrévé sorvasztó gépesordát;
milyen jövő vár, ha nem lesz utód?!

"tündéri"
itt változó,
tűnésem
jelentésben

*Tönköl József***Karcolhatnánk jeleket**

Mézet hoz nyelve hegyén a nyár, áldozz vele a napnak te is,
ahogy a gidák és az elsőfű-csikók, puha kendőt hoz válladra,
a kecskéknak legelőket, mire emlékszel még?
az unatkozó ludak egy késő délutánon, kora estén
gágogva a villanyvezeték drótjaig repülnek,
egytől se kérdezem: fekélyes arccal hova megyünk?
talán az ablakhoz, hogy lássuk az udvart, két kezünk összeér,
romba dőlt pajta zsúpjába ereszti gyökerét az ima,
homlokunkhoz mézet, harangokat küld a gyertyánerdő,
hogymi történik azután, nem tudom,
mintha öreg Krisztusok lennének az Isten előtt,
elfele készülnénk már mind, nyomorék-rokkantan,
a kutyát homok marta csonttá, állkapcsaként ajtó csikordul,
mintha a föltámadás a kert végében lenne,
egy nő a buszon lerogy, látom, hogyan sötétül szembogara,
ajtók nyílnak-csukódnak, karcolhatnánk az égre jeleket,
elakadhatna a szívünk, kiszakadhatna hashártyás gyomrunk.

Ki száll föl velem végül?

Angyal az, vagy talán mégse,
vizeket szánt lebegése.

Tüzet fog harmatos duda,
fut az Isten, fut a lova.

Kilenc határ recseg-ropog,
büntelen köves páskomod.

Már mindent benőtt az iszap,
benned zúgó babócs a nap.

Lángra láng lobban, nem tudom,
ki sír majd jegenyés úton?

Öreg vagy fiatal angyal?
Szárnyán elrepedt arany van.

És ki száll föl velem végül,
sarlós hold ha elsötétül?

Az őszi baglyokról s egy házról

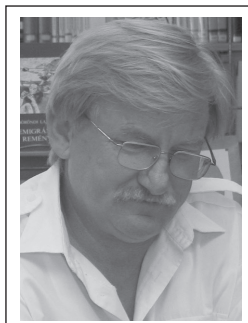
Nem volt időd, hogy az őszi baglyoknak megbocsáss,
magadra csukta házad ácsolt deszkáit,
hogy a föltámadásig nyújtózhass köztük,
májusi havazásban, mikor a szeretet
még nem fogyott el, de valami múlik,
hallasz és nem hiszel szertartásnak és elváltozol,
ahogy szemfödelek, földek, világrészek, arcok szoktak,
csak a domb lelátója recseg, lebeg láthatatlanul,
roskadt kazlaktól a szemedig tart a szegény kis halál,
elhagy betű és szőlő, homokra csöppent györgyharmat,
ellenség, barát, kert, asszony, elszalasztott dallam,
ha nem volnának a hold lelakatolt barlangjai
az innenső s túloldalon, várnád,
hogy tele legyen kiáltásoddal a vidrataréjos Kövecsesér,
gödréből a nyár ömlik feléd, nem hallod,
ahogy a sodró víz átvilágol az éjjel lakatlan szobáin,
borostásan, félretaszítva gyertyát, porhanyós térképet,
gonoszsgot, egy megölt lepke szárnyát.
Neked se volt időd, vitt a Szent Mihály lova azok közé,
akik még tudtak történeteket kutakról,
lemészárolt vitézekről, istenfélő énekeket énekeltek,
ha nem volna a hold, vesznél felhő-hidegbe, hófúvásba,
nézne szomorúan az igazságos és hosszantűrő Isten
egy pillanatra csak, vagy valaki,
mondaná, véred sápadjon vízzé, neved feledés legyen,
bőröd, csontod, zúzos hajú zászlód porrá omoljon szét.

Böröndi Lajos

Szigetköz

Alvadt vérszínű levelek
hullanak az ólmos vízbe.
Homályos kék ég borul a
korhadó Szigetközre.

Pusztulása is szép, ahogy
elhagyja a víz végül.
Fagy húzza össze, romlásban
is gyönyörű, ezzel is kibékül,

ember és állat. Kukorica lábbon
áll még a fagyos tájban.
A festő csak nézi, ahogyan
megmarad a róka lábnyom

a tocsogókban. Kárognak
az égből a varjak.
A vászonra csöppen a táj
egy csöppje. Téli ablak

nyílik ki előttünk. Bújnak
egymáshoz a kicsi házak.
Szigetek közt alszik az éj,
tavaszig téli álmot.

Olyan jó élni

1956. október 26.

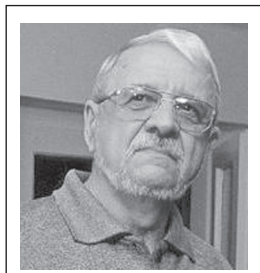
Véres lett a zászló az őszi rozsdás délelőttben
Fölnéztem a fölöttem forgó égre
Istenem de gyönyörű ez a világ
Kihullott kezemből a vértől piros földre

Olyan jó élni nem is fájt csak az ütés
Az elmaradhatott volna
Láttam még ahogyan lement délelőtt a Nap
Fekete lett sárga nagy foltja

Böröndi Lajos versei

Gál Sándor

Feljegyzések elmenőben Napló – 2013

Május 30. csütörtök. Hajnalban égzengés és zuhogó eső ébresztett. A sűrű záporon keresztül csak az áradatot regisztráltam, s úgy véltem, a kertet elpusztította a vízözön. De szerencsére a növények „állták a sarat.” Vagyis megőrizték önmagukat. Csak én nem tudok mit kezdeni magammal. Mindegy, nem fáj, s alig tudom a tollat a kezemben tartani. Be is fejezem az írást, s megpróbálok megmaradni holnapig.

Május 31. péntek. A fenti, tegnapi kuszalék pontosan jelzi, hogy milyen állapotban voltam: Éva megmérte a vércukor-szintet: 2,8 millimolt jelzett a mérő, ami már „kóma-közel állapot.” Vagyis nem tudok – mert nem is lehet – még megközelítő pontossággal se beszámolni a történekről. Sokadik alkalommal jutottam ilyen abszurd állapotba, s bár sejtem az okát, igazi megoldást mindmáig nem találtunk az elkerülésére.

A **Kassai Figyelőben** megjelent a **Márai és a város** c. előadásom. A **Hitelből** is megjött a válasz a versekre, ill. a 2012-es naplót illetően (**Feljegyzések elmenőben**). Az utóbbiból az első három hónap feljegyzéseit küldtem el, s esetleg – később – a többi is elküldöm számukra.

Nemsokára megyünk Satyáért a repülőterre – így elég hosszú lesz a mai nap.

Június 3. hétfő. Az egy-ember evolúciója – arányaiban – leképezi a Mindenség evolúcióját.

Így nincs abban semmi csodáltnivaló, vagy különleges, ha azt állítom, hogy ez a két esemény-sor egyenértékűnek is felfogható. Minden ember önmagában a Mindenség és a Teljesség! Folyamatosan tér meg önmagából – önmagába... Lényegét tekintve: elfogyhatatlan egész.

Június 16. vasárnap. Az elmúlt napok: Satya itthon – sikeresen vadásztunk őzbakra. Aztán a Duna áradása minden tervünket elmosta. Végül csütörtökön (13-án) **Komáromban a Jókai Napok** „ötvenedik” évfordulójára emlékeztünk. (Megírtam a Jókai Napok geneziséét) A beszélgetésre eljött Tőzsér, ám Szabó R. nem. Árpádnak nem sok része volt a Jókai Napok szervezésében, inkább az irodalmi színpadok akkori megjelenésére emlékezett. De jó, hogy ott volt. A beszélgetést Bárdos Ági vezette, aki a Szenczi Molnár Albert Napok létrehozását is nekem tulajdonítja. Az az igazság, hogy az első négyet én szerveztem, s én is nyitottam meg, aztán a Thália Színház megalapítása elvitt Kassára.

Másnap a Komáromi Eötvös utcai iskolában egy rendhagyó, igen emlékezetes és kellemes irodalomóra. A gyerekek felállva tapsoltak, és nem akartak visszamenni az osztályokba...

Búcsón – falunapok. Nyolc, vagy kilenc Kárpát-madencei község polgármesterei írták alá az együttműködési megállapodást!

A közel 800 kilométeres autózvezetés rettenetesen elfárasztott.

Ma Évikéék érkeznek a gyerekekkel. A vasárnap a gyerekekkel együtt voltunk a Szepsi Járásai Népművészeti Ünnepeyen – az egykori „zöld táncoláson”, ahogy annakidején Satyánk elnevezte a

rendezvényt. Az idén ez volt az 59-ik. A 21-et már én nyitottam meg – plusz 30 év, egyvégtében! Egy egész történelem. Holnaptól folytatom a rendes naplóírást.(?)

Június 24. hétfő. Mától újra a „rendes” munka. A korábbi kihagyás: most nem vesztés. Inkább újabb tapasztalatok egymásutánja, amit – vagy: amelyeket – feltételezem, hogy még használhatok.

Itt voltak a gyerekek, Endre és Dénes: csupa ragyogás és öröm... Meg, hogy így követni a történeteket: pokolian fárasztó, ám van értelme!

Egy-egy estét – előbb Dénessel, majd Endrével –, kint töltöttünk a lánci ház melletti magaslesen, őzeket, vaddisznókat várva. (Csak nem jöttek.) A legények megtanulták a csendet, vagy legalább is valamit a csend lényegéből. A hallgatni-tudásból, a vadvárás – vagy csak: a várakozás misztériumból. Nemkülönből valamit az estéli csend rezzenéseiből, hangjaiból, a levelek elnyugvó moccanásaiból... Nagy szerencsének mondható, hogy Endrével láttunk egy óriás szarvasbogarat repülni – a szarvasbogár „függőlegesen repül”, potrohát az erdő felé – a tölgyek felé – fordítja... És ott is vacsoráztunk a lesen, várván, hogy a Nap eltűnjön a horizont mögött.

Mostanra – hogy elutaztak – nagy csend maradt utánuk, csend, amelyben már félni kezdtem ketőnk megszokott magányától.

Ma pedig „elposztáztuk” a **Hitelnek** – mert kérték – a 2012-es esztendő maradék naplóját, általános használatra.

Egyebek: a kert önmagában működik már: megkóstoltuk az idei krumplit, a salátát, a hónaposretket, s az uborkát. (Félvödörnyit szüreteltem belőle délután.) A borsó is érik. Van hagymánk és sárgaréánk, továbbá paprika és paradicsom... A meggyfán rubint-fürtökben az érő termés. Igaz: volt eper is, de elfogyott!

Június 26. szerda. (Ide a Gyóni-jegyzet kerül majd, ha befejeztem).

Június 27. csütörtök. Nehéz és egyre nehezebb egybefogni magamat. Az utóbbi időben ezt hozták a nappalok és az éjszakák. Hiába igyekszem tartani az elmúlt pár év ritmusát írásban, kinti munkában, s esténként már oda jutok, hogy e rögtönzött feljegyzésekre sem marad erőm. De még pontosabb, ha azt mondom, hogy akaratom se már... Hogy a tarkófájdalmak folyamatosan gyötörnek, azt akár az időjárási frontokra is átháríthatnám, bár jól tudom, hogy az csupán rész az egészről. Következésképpen pedig, hogy az írást folyton csak halogatom, hogy majd holnap, meg holnapután... Csak hát ez a *közelítő jövő önmaga teljességében bizonytalan!* Ami pedig bizonytalan, arra nem lehet sem tervezni, sem építeni. Értetni vélem én mindezt, de nem csak értenem kell, hanem valami módon a feloldást is meg kell rá találnom. Mert ha az elmarad, az azt jelentheti, hogy már nem is akarom folytatni mindazt, amit pedig végbe kellene vinnem. Mintha bizony valami bennem és helyettem megalkudott volna a befejezett jövőről...

Délután **Koncsol Laci** hívott, külső és belső – irodalmi – nyomorúságaink folyamatos romlása okán. Csak mondjuk egymásnak a sorakozó gondokat, de változtatni rajtuk – az már nem a mi dolgunk. (Hanem kié?!) Azt hiszem, hogy a mi nemzedékünk teljesítette történelmi-kisebbségi feladatát. Megtettük – mondtam Lacinak – amire a mi nemzedékünk képes volt. Hogy az utánunk jövők mire jutnak, az már az ő dolguk.

Június 29. szombat. A krumplinkat megtámadták az „amerikai burgonyabogarak.” Szárnyuk kint-felülete akár az USA zászló: csíkos, csak a csillagok hiányoznak róla. Mivel ezek a bogarak kegyetlen pusztításra képesek, gyorsan cselekedni kell, hogy az ő szaporodásukat megakadályozva,

a burgonya java megmaradjon télire. Ezért, ahogy a harmat fölszállt, kevertem a kisebbik permetezőbe pár liter ellenük való idegmérget, s beszórtam vele a száz tőből álló veteményünket. Alig egy óra múlva ellenőriztem a szer hatását – a tűzveres lárvák és a bogarak is a bokrok alatt heverték.

Volt idő, amikor ezeknek a bogaraknak a vitalitását, túlélési képességét, szinte példaértékűnek tartottam. (Kártételük ezzel szembeni aránytalanságát most nem részletezném). A lényeg, hogy a különféle ellenük kifejlesztett pusztító-szerek ellenére megmaradtak.

A mi fajtánk – a ma embere – erre képtelen lenne. Ugyanis mi, e bolygó „legeredményesebb ragadozói” mostanra oda jutottunk, hogy a legfejlettebb műszaki és biológiai eszközöket, szereket saját fölszámolásunkra kísérletezzük ki és használjuk föl. A legkorszerűbb technológiák nem az ember és a természet túlélését szolgálják, hanem az elpusztítását gyorsítják. Az én délelőtti küzdelmem a kolorádó bogarak ellen nem sokban különbözik az előbbtől. Ha csak néhány kártevőt pusztítok el – hát mennyivel vagyok jobb, humánusabb, vagy különb attól, aki mondjuk lézerirányítású rakétákat tervez, gyárt és használ – ember az ember ellen!? Végül is, úgy tűnik fel előttem, hogy a létezés árát, vagy adóját a pusztítással egyenlítjük ki... Egyszerű, genetikai tény: ölni kell – ölni kellett mindig! – hogy élhessünk, hogy megmaradjunk.

Június 30. vasárnap. Ez a vasárnapi hajnal egy kisebb poklot hozott rám. Valami nem nekem valót ettem, vagy ittam (?), s négy óra után arra ébredtem, hogy tele a szám epével, a „gyomrom” pedig kegyetlenül fáj. Meg a fogaim is, az epesavtól. Próbáltam a refluxot semlegesíteni, de kezdetben semmi sem segített. Délelőttre azonban már lábra tudtam állni, s a görcsök-fájdalmak is csillapodtak. Olykor úgy látom, hogy a rák utáni időmnek ezek a váratlan hullámverései megkérdőjelezzik a létezés – létezésem – értelmét: a reménységet semmisítik meg bennem. Hogy lesznek – lehetnek – nyugodt, munkára fordítható nappalaim, s nem az értelmetlen kínlódás marad elviselnivaló teherként számomra. Láttam, kórházban töltött napjaiban, több ilyen, emberben végbemenő összehúzóást... Na, ezt nem folytatom!

Holnap reggel jönnek a mesterurak, s talán végre hozzálátnak a május elején elbontott kerítés megépítéséhez. Ennyi idő alatt 1950-ben az Újtelepen apámmal ketten felépítettünk egy kicsi vályogházat, Laci öcsém abban született. De előtte még kutat is ástunk – ma is megvan, 16 méter mély –, hogy legyen vizünk az építkezéshez. Hát csak elkészül a kerítés is!

Július 1. hétfő. Elment András

Július 5. péntek. Tegnap végre összeszedtem magamat és felhívtam Katát. A temetés 16-án lesz a Farkasréti temetőben.

Amikor utoljára itt voltak nálunk, még a remény megvillant egyféle folytatásra, vagy folytathatóságra. De amikor a sok év óta dédelgetett Ady-monográfiáról kérdeztem, már csak ennyi volt a válasz: „Azt már nem tudom megcsinálni.”

Döbbenetes volt látni-hallani és megélni a pillanatot... És ahogy most fölidézem magamban ez a mondat már előrevetítette azt, ami június utolsó napján bekövetkezett. A tudás szépségét vitte magával, s a mai estén nem látom, hogy volna aki a helyére állhatna irodalmunkban, vele egyrangú elkötelezettségben, tudásban és tekintélyben.

Mert nem igaz, hogy mindenki pótolható! Voltak, vannak és lesznek is pótolhatatlanok. **Görömbei András** is közülük való.

Július 19. szerda. Elbúcsúztattuk Andrást a Farkasréti temetőben. Beszédem, koszorúk és a hiány

űri mélysége. Sírtam. Nem tudok még erről beszélni... Túl közeli minden... Majd később, ha marad időm. *Mennyire kevés egy emberélet ahhoz, hogy megérintse a Mindenséget. S hogy a Mindenség megérintse az Embert!...*

Július 20. csütörtök. Kinek írok? A Halálnak.

Néhány nappal ezelőtt olvastam, hogy van amikor már illik „késznek lenni a halálra is” (Nietzsche) Aztán – vagy azóta – többször eszembe jutott ez a gondolat. Csak egy kicsit más alakban: várni a halált.

Apám hetvenöt éves korában, amikor már sokféle betegség kínozza, egy kérdésemre így válaszolt: „Azt gondolod fiam, számít az valamit az életben, ha két hónappal tovább kínlódunk?”

Most – közeledve immár a 76-hoz – csak megerősíthetem apám „felkiáltójeles” kérdés-válaszát.

Mert valóban: életnek mondható-e, ha az ember csak *létezik*, s ha azt is képes felmérni, hogy ez a létezés csupán a kínok és szenvedések meghosszabbítása?... Nem cselekvés, hanem csak annak látszata. Engem az életben minden érdekelt, izgatott, ami ismeretlen volt előttem. Hát hogyan izgatott volna maga a halál?! A legnagyobb ismeretlen!!!

Olykor – szinte önmagától – magasodik elém a kérdés: milyen lesz a halál? Mi ismerhető meg belőle? S végül: hogy mi ez a titok? Van-e halál ember által megismerhető?

...Valamikor a télutón olvastam a „két fáklyás ifjúról” az Ikrek csillagkép Castor és Pollux csillagai – akik „az Élet és Halál egységének, az Örök Élet gondolatának megtestesítői...” Hihetők-e az olvasottak? Hogy a kettő együtt maga a Fény!

A halál, lényegét tekintve, nem más, mint átváltozás. Egy felsőbb minőségből egy alsóbbba(?), ám ennek nincs gyakorlati jelentősége, mert a másik minőség állapotáról nincs tudásunk. Számomra ez a legvigasztalóbb felismerés. De mire megyek vele?

Július 21. vasárnap. A Pátria rádióban ma Zsélyi Nagy Lajos halálának az évfordulójára emlékeztek. A döbbenet, hogy Lajos szülőházára a mai tulajdonos nem engedte fölerősíteni az emléktáblát. (A kérdező Lacza Éva, az emlékezők: Duba Gy. Koncsol L. és Tőzsér). Zsélyen a falumúzeumban van egy „emléksarok” ahol néhány Zsélyi Nagy dokumentum látható, meg Lajos írógépe. Mivel Zsélyi Nagy Lajos szülőfaluja, mostanra szinte teljesen elszlovákosodott az ott élők többségének fogalma sincs arról, hogy egy Villon-i habitusú költő élte közöttük utolsó éveit. Tőzsér a rádióban jegyezte meg, hogy a Zsélyi mítosz – egyébként az emlékezés korábban már egyszer elhangzott a rádióban – nagyobb, mint Lajos költészete. Szerintem a kettő között az átjárhatóság a méltányosabb. Zsélyi Nagy Lajos jelenség volt – egyszeri és kivételes jelenség a mi irodalmunkban.

De vissza az emléktáblához! Ott voltam Szatmárhegyen, amikor Páskándi Géza szülőházán a költő emléktábláját felavattuk. (A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága társelnöke voltam abban az időben).

A párhuzam okán: a ház akkori tulajdonosa magyarul egy szót nem tudó román ember volt. Arról sem lehetett különösebben tájékozott, hogy ki volt Páskándi Géza. Ám az alkalomra a ház homlokzatát kitataroztatta. Több beszéd hangzott el az emléktábla avatásának alkalmából. Egyebek mellett Tőkés László püspök és Kántor Lajos irodalomtörténész méltatta a költő munkásságát. Én pedig az Anyanyelvi Konferencia társelnökeként arról mondtam pár szót, hogy minden új emlékhely arra ad lehetőséget, hogy találkozzunk, s hogy e találkozások ünneppé változhatnak, közösséget erősítő és megtartó pillanatokká... Szóval valami ilyesmit igyekeztem ott és akkor megfogalmazni... Nincs afelől semmi kétségem, hogy Zsélyi Nagy Lajos szülőházának a homlokzatán egy ilyen emléktábla hasonló célokat szolgálna, szolgálhatna. Ha... De nincs ha!

Ami Zsélyen megtörtént nem csupán embertelen, de minősíthetetlen is! Húsz évig dolgoztam együtt Lajossal a **Hét szerkesztőségében**, láttam, ahogy a valóságban és a Rendetlen naplójában küzd a hétköznapi gubancaival, s igen, a mi huszadik századunk Villonaként írja cikória-keserű verseit... Ma pedig szülőfalujában alig akad verseit olvasni tudó és értő ember... És szülőházának homlokzatáról az emberi butaság letiltotta a kegyelet és az emlékhely közösséget egybefogó szépségét és lehetőségét!

Július 23. kedd. Valahogy nem találom vissza a napi ritmusomhoz. Az idei tavasz és a nyár minden tekintetben megviselt. Néha már oda jutottam magamban, hogy végleg félre teszem a papírt és a tollat, hiszen alig is van értelme az írásnak nevezett fényűzésnek. Mert mit jelent ma írónak lenni? **Semmit!** Hiszen a könyvek csupán aszerint jelennek meg, ha egy-egy kiadó képes a pályázatoknak mondott koldus-tarisznyából kiénekelni a kiadási költségeket. S ha kap valamit, azt úgy forgatja, hogy haszna neki maradjon belőle. A szerző pedig elégedjen meg pár tiszteletpéldánnyal... Ma nincs olyan kiadó, amelyik egy húsz íves kötetet a saját kockázatra megjelentetne. Egykor szerző, kiadó, nyomda, kereskedő megélt a maga munkájából, igaz: hol így, hol úgy. De akkor még a könyvnek volt becsülete – meg a szerzőnek is.

Különben számomra az a legszomorúbb, hogy itt van készen (nyomdakészen!), hozzátétőlegesen kétezer oldalnyi írásom – csak a **Feljegyzések elmenőben** több ezer oldalnál – és semmi esélyem sincs arra, hogy valaha is egyben láthatom az **Egybegyűjtött...** további kötetét. És ami még megíratlan? Feladom! Talán holnap derűsebb lesz a napszálla.

Július 27. szombat. A Kárpát-medence hetek óta: Szahara! Lélegezni is alig tudok és a félig eldugult nyaki erek fájnak. Szédelve, botorkálok az udvaron.

Hanem megint találtam egy verset, s ez már egy hónapon belül a harmadik, amely kötetbe nem jelent meg. Évike, amikor a doktori disszertációját írta, kutatásaihoz az Irodalmi Szemlét is felhasználta. Így került „papírai közé” a Szemle 1969. I. száma, amelyben Kardos Pista írása „A csehszlovákiai magyar társadalom a szociológia tükrében” c. tanulmánya olvasható. Éva lányom ezt jegyzetelte ki, s használta fel említett disszertációjában. (Kardos István munkássága és sorsa ma alig is ismert. Szádalmáson született, 1962-től a Pedagógiai Intitúton volt adjunktus, majd MTA Szociológiai Intézetének aspiránsaként tevékenykedett Budapesten. 1970-ben megfosztották állásától, kétkezi munkásként, raktárosként, betegápolóként dolgozott...)

Folytatván az előbbieket: a **Szemlében** megtalált, kötetből kimaradt vers, és **Kardos Pista** sorsa között van némi megegyezés, bárha méreteiben nem hasonlítható ahhoz, ám ez is annak a konszolidációs kornak a lényegéből fakadt. A „kimaradt” vers címe: **a nyár utolsó napja**. Kezdetben hiába próbáltam a kihagyás okát felidézni magamban, semmire se jutottam. Pedig – most olvasva is – a három Szemle-beli vers közül ez a legjobb. Hát elolvastam vagy háromszor, hogy a kihagyás okára felleljem. Végül is megtaláltam. Már maga a cím is: a nyár utolsó napja – a seregek bevonulása! S az utolsó két sort 1969 után senki emberfia-szerkesztő nem merte vállalni. Ugyanis a vers ezzel a két sorral zárul:

*huszonöt éve csakúgy mint ma
sorba álltam hogy kapjak kenyeret*

Amit a Szemlében 1969 januárjában még közölni lehetett, az a hetvenes évek Husák-i konszolidációs szakaszában eszébe sem juthatott senki emberfiának.

Kenyérért sorba állni! Pedig amivel a „nyár utolsó napját” zártam, az utolsó betűig valóság volt. Ezért – hogy megmaradjon – ide másolom, Kardos Pistára is emlékezve...

A nyár utolsó napja*első variáció*

ezen a napon az éjszaka elé
meghalni lejöttek a csillagok
álltam a fák közt iramló földön
holtakat néző másik halott

a házak elhamvadt emlékein
gőzölt a csend feltépett melle
ez volt a nyár utolsó napja
aki otthontalan most hova mehetne

második variáció

és már a szó elhalkul
bezárt ablakok mögé bújt az élet
az udvar hátsó kijáratánál
gereblyék sarlók boronák beszélnek

a kalapács nyele nyögve eltörött

óriáspókok úsznak a semmi felett
remeg az ég
a kocsonyás szemekbe kiül
a volt a van s a lehet

huszonöt éve csakúgy mint ma
sorba álltam hogy kapjak kenyeret

Különben a Szemlének ezt a számát Maurice Henry – Breton szürrealista csoportjának egykori tagja – karikatúrái – abszurdjai „díszítik” – akiről Inesco ezt írta 1962-ben: „Látjuk, hogy M. Henry világa kétségtelenül is a mi világunk, tudatosítjuk, hogy ezek a fenyegetések belőlünk erednek, hogy ez a világ bennünk van, legyen bár ellenőrizhetetlen és érthetetlen.”

Amit Inoescu 1962-ben megfogalmazott, 1969-ben is érvényes volt... Azonban egy vers kihagyása mi ahhoz a politikai abszurditáshoz képest, amely egy felnövő fiatal csehszlovákiai magyar értelmiség pályáját törte derékba?! Köztük a kitűnő szociológus **Kardos Istvánét** is. Alig ötven évvel ezelőtt!...

Július 28. vasárnap. Érezhetően rövidülnek a napok, s a fogyatkozó fény valamiféle megfogalmazhatatlan hiányra figyelmeztet, vagy még inkább a befejezhetetlenségre... Amiről hetek, vagy hónapok óta gondolkodom, s ami lassan feloldhatatlanná szilárdul bennem és rajtam kívül is.

Olykor a lugas alatt ülve regény-terjedelmű történeteket idézek fel magamban, látom az egész kiterjedését, síkjait, dombjait, hullámverését – a bennem, vagy a „benne” – zajló tragédiák íveit,

majd azok elhalkulását, mindazt, ami az elgondoltakat egy időn kívüli dimenzióba helyezi át. Megtehetném, hogy ezt folyamatosan leírom, különösebb erőfeszítés sem kellene hozzá, csupán az és annyi, ami éppen e folyamatban önmagát szüli meg. Lehetne akár összefüggő történet, vagy a gondolatok – gondolataim – anyaggá szervesült fragmentumai... Bármilyen, amit az adott pillanat – amely önmagában képes végtelenné tágulni – megszüli, s ami ugyanakkor konkrét formát nyer.

Július 30. kedd. Vilma húgom ma lett hetven éves. Reggel gyorsan meg is köszöntöttem, mert napközben így nyáridőben nem mindig sikerül telefonközelben találnom...

Aztán elmeséltem neki annak a hetven évvel ezelőtti délutánnak a rövid történetét, amelyben meglátta a napvilágot.

Akkor még szinte új volt a „nagy tűz” után épített sikándriai házunk. Az elődje, amelyben én e világra jöttem, születésem után egy évvel az 1938-as „nagy tűz” idején porrá égett. Az égő házból – így mesélték a „nagyok” – engem Noszkai úr, falunk pékje mentett ki. Különben azon a nyári napon – aratás ideje volt – a fél falu leégett!

Már tombolt a második világháború, de apám még otthon volt, bár korábban már átképzésre behívták, de aratásra haza engedték... Amikor anyáknak érkezett az ideje, dédnagyanyám, Szabó szüle, engem Soóky nagyanyámért szalasztott, apámat pedig a szemben lévő házhoz, Tárnokékhoz, ahol sokunk világra segítője, az öreg „bába-néni” lakott. Így se nekem, sem apámnak nem kellett messzire menni a segítségért. Az asszonyok a konyhában tették a maguk dolgát, mi pedig apámmal a gang alatt egy padon ülve várakoztunk. Anyám vajúdó hangja kihallatszott hozzánk, s engem igen megijesztett.

Nem sokkal később – már alkonyodott – a bába néni kijött hozzánk és egy pólyába bugyolált, nyöszörgő porontyot adott apám kezébe. „Kislány” mondta apámnak.

Hát ez a „kislány” lett ma hetven éves, anyánk pedig a jövő hónap közepén betölti a kilencvennégyet! Úgy bizony! Papa pedig, ha élne, már túl lenne a százkettediken...

Másfél évvel később 1944-45 fordulóján, amikor hozzánk ért a háború, Vilma már tudott beszélni, az éjszakákat a pincében töltöttük, s az egyik este a bejárati ajtót találat érte. A robbanást követően a dunyhák és a pokrócok égni kezdtek. De apámnak – sebesüléséből kigyógyulva – a tüzet sikerült eloltania... Csupán hajunk, szemöldökünk perzselődött le. Közben Vilmánk – selypítve bár – tüzet oltó apánkat így figyelmeztette: „Aplikám bidáds... aplikám bidáds...” Valahogy így... Csupa megíratlan történet, csupa megíratlan történelem...

Igaz – erre pontosan emlékszem –, a születől vacsorára frissen fejt tejet kaptam – „puszta-kenyérrel.”

Augusztus 1. csütörtök. Az MMA-tól megkaptam a XIII. kötetre a „támogatást”, aminek nincs semmi értelme. Csupán a szándékot tudom méltányolni, mert fél millió forintból ilyen terjedelmű kötetet nem lehet kiadni. Felhívtam az illetékes hivatalnokot és közöltem vele, hogy ez a támogatás számomra használhatatlan, és elfogadhatatlan. Azt a gyakorlatias választ kaptam, hogy mindezt levélben közöljem, a megfelelő iktatószámmal stb. együtt. Meg is teszem. Ha nincs annyi, amiből egy húsz-valahány íves kötet kiadását fedezni lehet, mit kezdhetek az egyharmadnyi „támogatással”?! A sorozat eddigi kötetei három és fél, négy ezer euróba kerültek... Az ilyen „segítség” már-már megalázó. Ezzel a történetet le is zárom.

Délután – buta fejje! – kimentem vadászni örvösökre, mert mától lehet lőni ezt a csodaszép, gyors röptű madarunkat. Ám az örvös-galambok bölcsőbbek nálam – ilyen hőségben nem repülnek. Vagy az ő nemzetségük is folyamatosan gyérül, fogyatkozik, akárcsak sorstársaiké, ezen az elrontott földtekén...

A kint-lét azonban arra jónak bizonyult, hogy eldöntöttem: a hónap végén, amikor egyedül leszek itthon, a „háborút”, a meglévő jegyzetek alapján beleírom a számítógépbe. Lesz, ahogy lesz, s olyan lesz, amilyen. És annyi, amennyi!

Augusztus 2. péntek. Hajnalban arra ébredtem, hogy meghaltam. A tény tudomásulvétele nem volt kellemetlen érzés, bár abszurdnak tűnt a túlvilági derengés-féle... Nem sok „idő” elmúltával úgy tűnt fel előttem, hogy egy meghatározhatatlan közegben lebegek. Könnyedén, akár a fáról hulló falevél. ... Aztán a diófák lombjai között megszólaltak a verebek. És többé nem volt túlvilág. Se Mennysország, se Pokol. Isteni ítélet se volt. És Isten se volt.

Augusztus 5. hétfő. Délelőtt bementünk a konzulátusra a szombati bemutatóra szóló jegyekért. A Fő utcán aztán összefutottunk Halászákkal egykori szomszédunkkal a Tátra u. 2-ből. Gyorsan meghívtuk őket egy fagyra, mert legalább két éve nem találkoztunk. Ezt követően a Satyának szánt születésnap (30-dik!) ajándékot – kisöblű, könnyű golyóspuskáról van szó, amellyel „mindent” lehet löni – voltunk megbeszélni a vadászüzletben. Szóval a főnökkel megállapodtam, hogy ha Satya itthon lesz, akkor kiválasztjuk a „kiscsodát”, ő pedig megrendeli. Látható, hogy csupa fontos dolgot rendeztünk el. Halászáék – lévén aranyművesek – a fegyverre készítenek majd Satyának egy emlékeztető „harmincast.” Csak aztán Satyának – meg nekem is – legyen még mire vadászni ezzel a parádés fegyverrel.

Az előbb pedig összetörtem egy tányért – ezer darabra fröccsent szét a konyha csempéjén. Éva meg se szidott, de láttam, hogy nem boldog mafláságom – öregségem? – újabb megnyilatkozásának „eredményét takarítva. Különben én sem repesek az örömtől.

Augusztus 8. Csütörtök. Ha nem tévedek, tegnapelőtt volt 68 éve, hogy Hirosima felett kigyulladt az ég, s a mennynek hitt magasság az ember megalkotta pokoltűzet Hirosimára zúdította, majd pár nappal később Nagaszakira is. Ez lett az atomkor kezdete. Én pedig úgy látom, hogy itt kezdődött az értelem kudarca, vagy teljes csődjé. Az a közel hetven esztendő, amely azóta eltelt, lényegben ezen a földön az emberi jövőt tette jövőtlenné.

Néhány évtized alatt bekövetkezhet a teljes csőd. (Csak itt és most a Kárpát-medencében folyamatosan közel 40 fok C a nappali hőmérséklet.) Szóval választhatunk kétféle halálnem között: vagy szomjan halunk, vagy megfulladunk... S ez nem holmi negatív utópia, hanem kiszámítható valósága jelenünknek és jövőnknek. Létezni is alig – dolgozni pedig – teljesen lehetetlen. Még szerencse, hogy a házunk fala vályogból készült (természetes szigetelő anyag: agyag plusz pelyva egybegyúrva) – ez megóv bennünket a ránk szakadt Szaharától...

Még annyit a nap lezárásához, hogy a **Hitelnek** megírtam a kért cikket, de nem küldtem el – nem érzem teljesnek, esik szét az egész.

Tegnap pedig még **Görföl Jenővel** megbeszéltük a napló publikálatlan hónapjainak a közlését. Ha igaz, a jövő héten meglátogatnak.

*Csáky Anna***Magyarnak lenni**

Mekkora kihívás magyarnak lenni!
Kétségbe taszított minket vad korunk:
csábít az érdek, s az idegen világ
dallama szól már gyermeki ajkakon,
a bölcső emléke meg haloványul.
Elárulja – szégyen! – magyar a magyart,
uszító hatalmak átka ül rajtunk,
s dühöngő gyilkosok lakta vad Kelet
menekült sorsok tömegét küldi ránk,
a gyáva, vén Európa hiteget,
növekvő hévvel kongatva harangját
a kiürült lélek zord templomában.
Ó mennyi az árva, nyomorult, szegény!
Könnyes szájalommal csak az angyalok
becéznek hűs, férges takaró alatt
szunnyadó árva, hajléktalan elmét.
A megtépázott becsület utcákon
tébolyog, s aluljárókba menekül
drágán megőrzött régi tisztességünk.

Szépeltető lelkek háza a Parlament,
szennyes szólamok ádá, vad temploma,
ahol a sok fölkelet azon mesterkedik,
miként hizlalja degeszre még tovább
szagtalan, rabolt, dús milliárdjait,
belesulykolva az ostoba népbe,
újabb áldozatok még kellenének
az amúgy is szörnyű nincstelenséghez.
Jóllakott keselyűk, de marakodnak
maradék kincsen: szürke agyvelőkön,
s azon csámcsognak álnokul honatyák,
kié legyen a tévelygő gondolat.

Mégis oly gyönyörű magyarnak lenni!
Csonkolva, magányban, százszor kifosztva,
legyőzve, tiporva hatalmak által,
vicsorgófarkas-hadakkal övezve,
(ugrásra készek, hogy ránk uszuljanak),
mert kidobunk minden bálványt a templom
s szárnyaló lelkünk megszentelt teréből,
mert miénk a szépség, teremtető erő,
mert zengnek a költők lángoló szívvel,
a legszebb verseket írva a kornak.

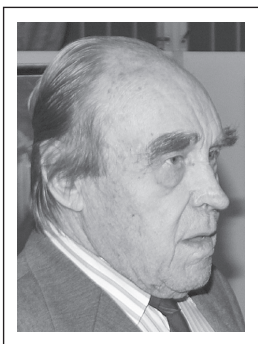
Duba Gyula

Mélyvíz

(Az emlékezés realizmusa)

„...valóság és misztika édestestvérek.”

Pilinszky

1. A fiatal kritikus úgy vélte Lámpagyújtás című könyvemről, hogy a mű a nosztalgia jegyében fogant. Véleménye hátterét értem, de nem érzem igaznak. A nosztalgia fogalmáról véleménykülönbség lehet közöttünk. Szerintem a nosztalgia érzelmes visszavágyódás, szentimentális múltba fordulás kifejeződése, elfogult ábrándozás, bár indokolt is lehet, amikor olyan a hangulatunk. Az emlékezésnek azonban nem általános jellemzője! Ellentéte a tárgyilagos és igazságkereső múltidézés. Mert ilyen is van, kell is, hogy legyen. Az emlékezés realizmusának nevezném! Korszerűnek és fontosnak érzem, jószerével elkerülhetetlennek. Ez sem mentes az érzelmektől, ám amellet realisan tényszerű, drámai módon vagy jólesően átélt emlékezés. Mintha egyre inkább kortünet lenne! Bizonyára sokakat megérint a felismerés, hogy napjainkban mintha hasadna az idő! Mintegy „tordai hasadék” mélyül jelen és múlt között. Ami nem apák és fiúk hagyományos szembenállása már, jóval több annál: egymástól való létszemléletbeli távolodás! S nem csak a lelkekben történik, hanem a valóságban is. Sokrétű értékzavarral járhat, érzéssbeli bizonytalansággal, jelentős pesszimizmussal és érzéketlenséggel a jövő iránt. S mintha nem a tapasztalatok hitelére támaszkodna, hanem a fikciót, a fantáziát és a képzelődést helyezné előtérbe...

Amit az „emlékezés realizmusának” gondolok, bizonyos természetközelségből és a megtörtént dolgok hiteles szemléletéből ered. Életünk és sorsélményeink értékeléséből, mintegy „létfilozófiájából” következik. Úgy vélem, mindig ennek a jegyében írtam. Az önszemlélődés és történeti valóság-látás alapjairól ítélve meg a dolgokat. Kezdetben önkénytelenül és ösztönösen, a megélt dolgok hitelességét követve, majd mind tudatosabban, alkotó módszerré és gondolati erővé téve az emlékezést. Annál is inkább, mert a múltidézés a gondolat egyetlen lehetősége, hiszen mire a pillanatot értékeljük, már elmúlt! Írónál a gyerekkor meghatározó volta régi felismerés (Móricz Zsigmond), élete első évtizede, majd a kamaszkor ösztönvilága már-már a lélek misztikus tartományaival azonos. Érzések és indulatok melegágya, elemi tárgyi tudásunk kútforrása, egyéniségünk és alkotó ösztöneink őslenyomata. Ekkor alapozódik és szilárdul meg érzékenységünk erőrendszere és tudatunk mélyvilága. Mely alapokra később írói munkánk, alkotótevékenységünk „katedrálisa” felépülhet. Az emelkedettség nem beképzelt túlzás, inkább hasonlat, az alkotói „magánvilág” épületének metaforája, melynek felhúzásában döntő szerep jut a gyerekkornak. Amikor az élet dolgaival és a valóság tényeivel való találkozások hamvas élménye és friss hangulata még a természettel való azonosulás mozzanatai, melyek az ártatlanság és gyanútlanlág jegyében történnek.

2. Hasonló gazdag tartalmú élményt jelentett számomra a Mélyvíz. Nagyon korai élményem és későbbi emlékezéseim forrása olyannyira, hogy ma már úgy érzem, akár írói munkásságom metaforája, szimbolikus jelképe is lehetne! Emléke bűvópatakként viselkedik, időnként felbukkan és színekkel, természeti erők látomásával és érzésekkel tölti meg szövegeimet. Érzékiségében idézi meg

az elmúlt időt! Utolérhetetlen a hatása, mert a Mélyvízről köztudott volt, hogy feneketlen, folyórész, melynek nincsen alja! Emléke máig őrzi az egykori hangulatot a múlt időben...

Összetartoznak a Betonnal, mintegy ikertestvérek. Helyzetüket, kapcsolatukat máshol már többször leírtam, szoltam a gátrendszeréről, mely által két gyarmati folyócska, a Szikince és a Perec keresztezik egymást. A gátrendszer, melynek révén a Perec elfolyik a Szikince alatt, maga a Beton. Elnevezését, tárgyszerűen anyagától kapta, betonból készült. S ahol a Szikince – a falum Lackó patakna hívja –, tehát ahogy a Lackó elhagyja betontechnőjét, alacsony zúgót vájt, alakított ki magának, így keletkezett a Mélyvíz. A szelíd folyócska tóvá szélesedett és elmélyült. Kicsi koromban már hallottam a Mélyvízről, de iskolásként láttam először, amikor már tudtam, hogy nincsen alja, feneketlen! Bámultam és borzongást keltett bennem, hegyi tengerszemeket és a tengert idézte élem. Félttem a mélységtől, belefulladás, akinek görcs áll a lábába vagy nem tud úszni. Belefulladás a nagyvízbe, ilyen látomásos fogalmak révén ismeri meg az apró emberfia a félelmet! Nyáron csapatosan kószáltunk a határban, ösztönösen ismerkedtünk a tájjal, a természettel. Kezdetben a vizek vonzottak, horgásztunk és fürödtünk bennük, a föld után a víz a másik elem, aztán a fák következtek, a szőlők, erdők, csenderesek. A gyerek nyíló tudata a tapasztalat és a képzelet termékeny egységében ismeri meg és fogadja be a dolgokat és jelenségeket. Mintegy beleköltözik és megtörténik benne a szülőföld forma- és élményvilága, tárgyi kultúrája, aztán a lelke tartalma lesz.

Azon a nyáron még nem volt félelmetes a Mélyvíz. Alig hullámozó víztükrök. Partja mentén körbejár a víz. Akárha önálló lenne, saját életet élne, mintha önmagában kavargogna. Félsszáz méterrel alább kiválik belőle a Lackó és elindul napnyugatnak, gömbölyű fehér kövek között locsogva-fecsegtve távozik. Éppen nem fürödtek a Mélyvízben, a rekkenő nyárban elhagyatottnak tűnt fel, szinte magányosnak. Rejtélyes víztömeg a szerény folyócskák mellett, titkokat sejtető óriás, hogy került ide? Mintha nem tartozna a rendezett formák közé, rendhagyó és ellentmondásos, rejtélyes valahogy. Körben a partjai omladoznak, mintha éjszaka nyugtalankodna, indulatos lenne, s körben járó vize nem hagyja békén az anyaföldet. Partjai füvekkel, virágzó gyomokkal sem nőhetnek be, nyitott sebekként szenvednek, állandóan omladoznak. Mintha a látszatra nyugodt és csendes víz nem férne medrében, mélyén alattomos erők rejtőznek, a látszat ellenére ragadozó természetű lehet. S mindezeket a föltevéseket növelte a mindenki által tudott tény, hogy nincsen alja! Pedig mennyire megnyugtató, amikor a legények fürödnek benne, nagyokat úsznak és játszanak, ilyenkor idilli képet mutat a Mélyvíz. A Lackó feljebb, fölébe hajló fűzbokrok és virágzó kórók alatt csendben, nyugodtan közeledik, sima felszíne alatt félkarnyi, fehér halak úsznak csoportosan, kicsiny paducok cikáznak közöttük. A békés képet az sem zavarja, hogy a bokrok alatt tudvalevőleg mohó csukák leselkednek és növekvő V alakú hullámokat hasítanak, ahogy zsákmányukra vetik magukat. S az avatott halászok azt is tudják, hogy a bokrok alatti pandalokban láthatatlanul fekete rákok szunnyadoznak. Mintha a látvány a természet békés rendjét és örömteli harmóniáját testesítené meg. Nem kell félni a Mélyvíztől, sugallja a kép, hiszen olyan jámbor és jóindulatú óriás...!

Az őszi és tavaszi áradások idején azonban az idillnek nyoma vész.

Talán a festői nyugalom sosem létezett! Mintha a vizek táján lehetetlen lenne a békeesség, méltatlan a Mélyvízhez. Valamilyen jókedvűen incselkedő szellem találhatta ki! Ekkor még a jóindulatú, jámbor Lackó is fenyegető rémmé változott. Álmos vizének bágyadt sodra eltűnt. Játékos halrajai, felszínén kígyózó siklói, a csukák hasított alakzatok a múlté, nyomuk sincs már. A folyócska medrét vadul rohanó, örvények barázdálta, piszkos-sárga áradat tölti meg, ész nélkül vágat a partok között. Dühödt, széles folyam immár a Lackó. Partjait készül áttörni, hogy elöntse a mezőiséget. A Beton felé a Bokros rozoga gerendahídja alatt éppen csak elfér. S zavaros áradata a Betonnál belerohan, szinte belerobban a Mélyvíz tömegébe. Mintha haragos tengerbe veszne! A nyáron önmagá-

ba mélyedve töprengő Mélyvíz megháborodott. Félelmetesen körbe rohan és vadul ostromolja, mossa és omlasztja partjait. Dühét örvények és hullámok jelzik, tombolva elnyeli a Lackót. Foglyul ejti, nem engedi tovább, magába gyűri, gigászok harca folyik, roppant természeti erők küzdelme. Látványába beleretten a lélek, iszonyat fogja el. A fantáziát megtermékenyítve, a mélység tragikus erőinek látomását érzi a képzelet! Aztán a Lackó kitör a halálos ölelésből és rohan tovább a Garamig. A látomás mélyen rögzül az emlékezetben, metaforikus képe lesz valaminek, amiről csak sejtjük, mi lehet! A látvány, a természetes valóság mitikus értelmet nyer. S évtizedek múltán elemezzük majd, értelmét keressük az emlékképnek. Őriz valamit az elmúlt időről és egykori életünkről! A Betonhoz és a Mélyvízhez olyan fogalmak társulnak, mint a Malom, a Hajlok, a Törökölés-dűlő és a Gyürke erdő, ahol egykor a Katonatornyot építették. Meg a Bosztó-zúgó és az Eresztvény, a Szőlők alja, és a Nagyerdő, ahol a sasok élnek, számos határrész és dűlőnév, erdők és vízpartok, lapályok és szurdokok, akácos árkok és csenderesek, márgás földek és vízmosások. Így lesz maradandó az emlékezetben az a változatosságában is egységes topográfiai „abrosz”, a gazdag téridő, ami a gyerekkor és a gyarmati határ. A színek és formák, tettek és hangulatok, munka és játék, vágyak és álmok, az emlékezés számtalan ténye és tárgya, tere és ideje, tehát az egykori élet maga! Madarak röpte és állatok futása, a hangok és mozdulatok, melyek jelzésekké és fogalmakká válnak, s mind-mind képviselnek valamit a „mesében”, mely egykor velünk folyt és megtörtént bennünk. Amely az életünk volt. Termékenyítettek és meghatároztak, általuk fogantak meg bennünk a képzelet formái és az intuíció képessége, a sors természetének érzékelése és az élet szerkezetének alapképlete. Tehát valóság képe, melynek megjelenítésével az író talán képes hozzászólni az emberiség nagy témáihoz, közös létéhez!

3.Hosszú az emlékek útja, míg a valóságtól a mítoszba érnek. Bonyolult, mint a bűvópatak folyása, néha – néha a felszínre tör, még többet a mélyben halad, várva az alkalmat, amikor ismét mutathatja magát. Bűjőcskát játszanak bennünk az emlékek. Majd a művekben vagy önelemző tépelődések során felfénylenek és világító tornyokként jelzik az igaz dolgok felé az irányt. Gombrovitz lengyel író véli Naplójában úgy, szabadon idézem, hogy aki íróember nem foglalkozik magával, gondolati és formai problémái elemzésével, tehát művészi-emberi léte kérdéseivel, hírt adva és beszámolva róla, az talán nem is igazi író! Mert alkotó munkájának állandó tudatosítása egyben művének része. Ily módon fedezi fel önmagát és a valósághoz való viszonyát, s arra a kérdésre is választ kap: hogyan és miért ír?! Miért akarja „megnevezni a valóságot”, s közben kiteregeti alkotó magánya titkait, feltárja bensőjét, s miért tárja fel kételkedő, esendő lelke „mélyvizét”? Nem rejtegetve annak nyugodt fodrait, sem romboló, veszélyes örvényeit...!

Némi írói-inaskodás után első komoly novellám döbrentett rá, hogy az irodalom a sorsból, az életből merít és az emberről szól. A „vénlány” története, aki házasságon kívül szült gyereket és anyának tudva magát, a templomban a fiatal asszonyok padsorában kért – és kapott – helyet, igaz volt. Megtörtént. Drámáját képzeletem formálta tragikussá s tette mitikussá! Egyetemes érvényűvé emelte. Majd Prágában katonáskodva, egy kimenőn a Magyar Könyvesboltban – 1958-ban – megvettem az akkor induló, Nagyvilág című folyóiratot. Hemingway Francis Macomber rövid boldogsága című novelláját találtam benne. Télen, sátorban, zseblámpa fénye mellett olvastam a pokróc alatt, a sátorponyván s a pókhálókön apró gyöngysorokká fagyott a leheletem. Ilyen írást még nem olvastam. Melyben az intuíció és a képzelet ösvényein szabadon, drámaian járnak-kelnek, varázsosan bolyonganak a hangulatok. Izgalmas idegen világ! Hemingway döbrentett rá a forma és nyelvezet törvényeire!

Akkori irodalmunk éppen csak tápáskodott, önképző körként szervezte magát. Meg akarta

írni sorsélményeinket. A kor parancsa volt, ösztönei törvénye: az író azt írja, amiről a legtöbbet tud! S mi akkor a magyar sorsról már sokat tudtunk! A fejletlen intézményrendszer, akkor minden „tápáskodott”, azonosulást várt az írótól, egyébként magára hagyta. Inkább az újságírás éltette, munkával látta el. Valóságából, mindenből a sors „nedve-vére” folyt, faluvilágából a lét drámájának gennye csorgott, a kor nyújtotta formák között önmagát kereste a kezdő író. Vallomástevőnek indult, dadogva mesélte a történelmet, ösztönösen eszkábálta formavilágát, figyelmét a közelmúlt nyelvi ugarjára és a sarjadó új hangokra, friss széljárásra fordította. A közös igazság megfogalmazásában és kimondásában érezte elhivatottnak magát. Keringett sorsa körül, ahogy a beteg bárány forog maga körül, melyre azt mondták: megkeringősödött! Abban az időben falu és város találkozásának a gyújtópontjában, a távolodó paraszti formavilág és a kirajzolódó városi élettér bővületében élt. Falusi naivság és polgári tapasztalatlanság jellemezte. Városon falusi balek, falun városi slemil, kettős tudat és elidegenedettség, első regényem címe nem véletlenül Szabadesés!

Gyanútlan és eleve kisszerű – kisebbségi – helyzetében a történelem és az életsors lesznek alapfogalmai. Műveltsége hiányos, megkésett outsider íróként, s egyre inkább a múlt árnyai vesznek körül. Már kezdetben sem nosztalgikus vágyak azonban, hanem tapasztalatlanság és tájékozódás állapotrajzának tényei, ismert és biztos pontok a múltból, a maradandóság derengéséből, fénylő villanások az elmúlás komorsága ellen. Meg a bizonytalanság lidérceivel szemben. Még nem tudja, nem is tudhatja, mi az írás és hogyan születhet mű, önmagával is kísérletezik. S közben azt hiszi, igen, a hit élteti, hogy ezt így kell csinálni, teszi a dolgát. Maga a hazai irodalom is embrió még, öntudata sincs, menet közben alakul. S ez a vajúdó szellemi káosz, valamiféle esetlen „ősrobbanás” mikrovilága különös történetiséget és a magárahagyatottság sajátos gondolatiságát, egyedi létfilozófiát kínál az írónak. Amely a szlovákiaiság és kisebbségi lét olvasztó tégléjében, a felső-magyarországi történelem fazekában főve-bugyogva, lázas és esendő rotyogásában némileg hasonlít az áradáskor zajló, kavargó Mélyvízre.

Mi lehet az író számára a valóság?! Amely a költő gondolatai alapján a misztika édestestvére! Pilinszky egy „Képzelt interjú”-ban állítja ezt, amelyet 1982 júniusában jelentetett meg a Vigiliában. Idézem: „Sokan úgy vélik, hogy a tények végső állomást jelentenek a megismerésben. Pedig ez nem igaz. A tényeket el kell vezérelnünk a valóságig. Ugyanaz a tény más egy Dosztojevszkij és más esetleg egy sziesztázó újságolvasó szemében. De hát mi a valóság kritériuma? Nem ugyanaz, mint a tényeké. A valóság túl van a tényeken, a tények innen vannak a valóságon.... Épp a valóság „definiálhatatlan”! Nem lehet ujjal rábökní. Azt mondanám: attól olyan erős, mert szabad és bekeríthetetlen. Mindent képes megnevezni, de maga definiálhatatlan. Testetlenebb a semminél, mivel a Semmit képzeletünk még úgy-ahogy képes tárgyasítani. S még: „a létezés csak létezik, de a valóság van.”

Talányos utolsó mondata, az írás metafizikájára figyelmeztet. Pilinszky számára ez a hit bizonyosságát és a teremtő mindenhatóságát jelentette. Sugallva alighanem, hogy az írás esélyeiben és az alkotás „valóságában” hinni kell. Hinni, hogy az író munkájával az élet, a lélek valóságát igyekszik tárgyasítani, mintegy megtapasztalva azt. Valamiféle transzcendencia természetét avatná formává és megfoghatóvá, tartalommal tenné a megfoghatatlant. S a folyamat, melyben birkózik vele, a tényeknek a valósághoz való közelítését jelentheti. Bekerítené a valóságot! S alighanem érzi ennek lehetetlenségét, habozik és kínlódik közben, de teszi a dolgát, nem hallgat el...!

4. Néha úgy tűnhet fel, hogy a legtermészetesebb, tehát legkönnyebb irodalmi stílus a realizmus. Le kell írni a dolgokat, a tényeket és jelenségeket, ahogy érezzük és látjuk őket, megírni az eseményeket, ahogy megtörténnek. Logikusnak tűnik, bár nem igaz! Állítom, hogy a realizmus a legnehezebb, a legbonyolultabb szemléletmód és ábrázolási módszer, amely sosem tökéletes. A valósággal

foglalkozik tudatosan bogozza és értelmezi a tények értelmét és természetét. Ám ahogy Pilinszky állítja: „... a valóság túl van a tényeken, s a tények innen vannak a valóságon...”! S valahol itt kezdődhet, hogy „valóság és misztika édestestvérek.” Mihelyt misztikát említünk, azonnal társul hozzá a hit fogalma: a mítosz hitet követel! Feltétele, hogy hiszünk benne. Egy tárgy nem követeli, mert megérinthetjük, kézbe vesszük, használhatjuk. A tett sem igényel hitet, szemünk láttára megtörténik. A tényeket megtapasztaljuk, a jelenségeket érezzük vagy látjuk, az anyag uralmát elviseljük. S mindezeket túl kezdődhet valami, amit Pilinszky nyomán „valóságnak” nevezünk, s amely bekeríthetetlen, definiálhatatlan, amely „van”, gondolom azért, hogy hiszünk benne! Ha gondolatmenetünket az irodalomra-írásra vonatkoztatjuk, a megtapasztalhatóság, a tények értelmében az alkotás eredményéhez, a műhöz érünk el. S ha tovább lépünk, s a valóság irányába törekszünk, akkor a mű tartalmát, mondanivalóját, jelentését érezve olyan sejtésünk támad, hogy mintha a műnek „lelke” lenne. Mednyánszky festményei „hangulatáról” írta, hogy művei mondanivalója, tartalma lehet!

A sajátos minőség, amit léleknek vélünk, a mű valósága lehet! Megfoghatatlan, nem lehet „ujjal rábökni”, ám érezzük, hogy van! Bár tárgyiasíthatatlan, mégis létezik. Az Ívnek a csukák című regényem írásakor döbbsentem rá. Közel álló szereplői sorsát a háború utáni, komor időben nem tudtam ironiával, némi humorral (is) szemlélni, csak komor, együttérző tragikus pillantással figyeltem sorsukat. Pedig a történetek lehetőséget adtak volna rá, a derű minden korban megél. Aszály című regényemben ugyan arról a korról szólva, nemzedékem fiatalságának dolgait mesélve, már az ironikus és groteszk hang is helyet kaphatott. De az apákat, időseket figyelő optika itt sem engedett fel, drámai maradt.

A mű anyaga, a tények, mintegy a sors árnyékvilágaként, az íróban újra „megtörténnek”! Ez a formába öntött, benső világ, a mese, szervezettebb és áttekinthetőbb, mint a roppant külső világ káosza, a lét anarchiája! Mintegy értelmezve is van, ezért valóságosabb és hitelesebb lehet. Embe-ribb! A tények birodalmában, innen a valóságon a jelenségek, történetek és tettek kiszámíthatatlannak tűnnek fel, esetlegeseknek, kaotikusoknak és végzetszerűnek, mintha a végzet uralná végte- len tömegüket! Az író világának, a mese szövetének viszont formája és nyelvezete van, összefüggé- sei, érezhető és értelmezhető szerkezete. Melyben körülhatárolt és formába zárt, sajátos vonásai benső törvényeik szerint egységes képpé, látomássá rendeződnek. Az író alighanem így vezetheti el a tényeket a valóságig.

Számomra a tények a huszadik századi események, melyeket megéltem. A kataklizmák magyar vonásai, a parasztelek és faluvilág kezdődő bomlása, a természet közeli lét és kisebbségi sors meta- morfózisai. Az elődök valósága, annak egyre látványosabb halódása, érezhető kimúlása. S ahogy elrongyolódik és lekopik rólunk gyerekkorunk lelki „ruhája”, és értelmiségi mundérba öltözünk, melyet sorsunk szabott ránk, lötyög rajtunk és izzadunk benne. Úgy is nézünk ki, mintha az elmúlt század köpött volna ki magából és a huszonegyedikbe pottyanva értetlenül álmélkodunk: mi törté- nik velünk?! Egykor kicsinységünk tudatában, örökölt küldetéstudattól űzve növekedni töreked- tünk, jóhiszeműen úgy véltük, hogy a szolgálat az egyedül lehetséges alkotói becsvágy. Mintegy a hamu alatt felelősségtudat parázslott bennünk, lángra nem igen lobbanhatott, mert semmi nem élesztgette, szerényen pislákol, de nem hamvad el. Közösségtudat fűtött, sajátosságunk igézete bővült, hittünk magunkban, mintegy a megrokkantott öntudat szégyenkező méltóságaként. Hűség önmagunkhoz, így múltak évtizedeink...

Aztán amikor a századdal a tettek ideje is múlni kezdett, s a tények is fogyni körülöttünk, a világ szürkülésével és a lopakodó magánnyal felvillantak és fényleni kezdtek az emlékek. Mintha mind gazdagabban, meggyőzőbben bizonygatnák a maradandóság lehetőségét. Az írói szemlélődés is, a

valóságot kereső és vizsgáló pillantások is magukba fordultak, befelé mélyülnek, ahol a tények immár önmagukban kavarnak. Mintha a külső világ mind bizonytalanabb és érdektelenebb lenne, ám annál tartalmasabbnak és hitelesebbnek tűnik fel a belső mélység. S a felismeréssel párhuzamosan kínálni kezdi magát és mind tartalmasnak tűnik fel a metafora: olyan ez, mint a Mélyvíz! Mintha az emlékezés realizmusa elérné és megérintené a mítosz valóságát! A múltbeli tények és tettek legendává válásával adja magát a varázsos költői kép: akár a Mélyvíz, feneketlen, nincsen alja! S egyre távol és mélyül az emlékezés anyaga, a múlt birodalma! Az elmúlt idő az író gazdag hűbéri tartománya lehet, melynek Proust egykor a nyomába eredt. Jótékony adomány, üldözni, kergetni se kell, bennünk van és él jótékonyan. Meggyőzőbb és tartalmasabb, mert hitelesebb minden filmszalagnál, megbízhatóbb a digitális hang- és képhordozóknál, igazabb, mert természetesebb is, akár a Mélyvíz...!

S mindemellett titkai vannak! Megnöveli a tények jelentését és értelmét, a szerény dolgok esélyeit, a hétköznapi tárgyak értékét. Szinte a valóságként viselkedik. Apróságok fényét növeli, tartalmat kölcsönöz és környezetet varázsol nekik, feltámasztja őket és növeli értéküket, kiszínezi és elmélyíti hangulatukat. Kissé mintha bolhából elefántot csinálna! Vagy mint a varázsló pálcája, amit megérint, fényleni kezd! S így történik meg az a varázslat, a múltidézés és az emlékezés csodája, hogy egykori apró tényből novellányi tartalom következik, jelentéktelennek tűnő tárgy köré gazdag hangulat és mély érzéskör kerekedik, kusza mondatföredék, néhány szó, egyetlen váratlan kiáltás, amely hivatlanul és véletlenül merül fel a „semmiből”, elbeszélés kiindulópontja vagy akár regény alapja lehet. Mintha a múlt tényeinek önnemző képessége lenne! Az elmúlt dolgok környezetet teremtenek maguknak, valóságot alkotnak, egykori magányos tettek jelentősége bonyolult módon a máig ér. Mintegy új életet kezd a jelenben, átvitt értelmű sorsot jelenít meg, mítikus fogalommá válik. Az alkotói magány elhatalmasodásával, a fizikai egyedülléttel mélyül az emlékezés realizmusa, érvényesülni kezd a lélek „mélyvize.” Melyben az érzékelés és gondolat erői, az önvizsgálat szenvedélye és az intuíció társkereső indulata nyugtalanul hullámozik vagy vadul körberohanva örvénylik és omlasztja partjait, mélyíti medrét, ostromolja a mélységet, mely tudjuk, feneketlen! Irodalommá válik minden, az élet is, a magába zárkozó fizikai lét, kötetlenné lesz a képzelet, magába fordulva háborog a lélek, mint áradáskor a Mélyvíz. Sajátos valóság keletkezik, mely csupa titok és meglepetés, fikciónak tűnik fel, bár él, s amikor letisztul némileg és formája lesz, szövegbe kényszerülve, valósága a mítoszok édestestvére lehet. A jelen részévé válik az egykori idő és rádöbrent, hogy – ahogy Borges mondta volt – az idő mi magunk vagyunk!

5. Amikor az ötvenes évek közepén írni kezdtem, már nem volt meg a Mélyvíz. A Szikince medrét szabályozták és a legendás folyórészt betemették. Amikor meghallottam, önkéntelenül azt mondtam: az nem lehet, hiszen feneketlen, nincsen alja! Nem hittem el, de a hír igaz volt. A Betont elhagyva a Lackó mértanias szabályos mederben, jámboran igyekezett simára csiszolódott, fehér kövei között a Garam felé! Kérdeztem apámat: meddig tartott, míg betemették? Talán két hétig, válaszolta, Tatra teherautók jöttek, köveket, sziklákat és nagy kőbálványokat hoztak, a mederbe szórták, napjában többször fordultak terhükkel. Aztán a Mélyvíz fogyni kezdett, egyre kisebb lett, majd eltűnt! Látod, nyoma sincs már...!

Akkor döböntem rá, hogy életem és munkám része marad. Időnként felbukkant írásaimban és régi legendás pompájában tündökölt. De azt, ahogy eltűnik a hatalmas sziklák és kőbálványok között, akkor nem láttam, nem is tudtam elképzelni, sosem próbáltam leírni, számomra már örökké a Mélyvíz marad. Emlék, mely él. S amely csodákra képes, önmagát képviselve, mítosszá vált! Szimbóluma valaminek, ami drága az életben. Metaforája igyekezetemnek, hogy az időt, az én időmet

példázza, mely azzal telik, hogy emléket állítsak a kornak, az ősöknek és világuknak, melyet ismer-tem, aztán megszűnt, elmúlt, mint a Mélyvíz. S már csak bennem és általam él! Kérdés, hogy az írói tudat és teremő akarat, amely egy életem át „mélyvízként” kavargva, körbe-körbe járva önmagá-ban, nem jut-e hasonló sorsra?! Megadva magát új ragadozó időnek. Erre nincs válasz, csak talán a remény... Hogy lesznek emlékezők, akik számon tartják az elmúlt időt, betemetett embereket, árkokat és vizeket, a vízpartok, erdőrészek, szurdokok, lapályok, csendesek és akácok árkok egykori világát, határrészeket és dűlőneveket, állatok hangját és madarak röptét, színeket és hangu-latokat, tárgyi emlékeket és emberi jelenségeket. S hogy mindezek részei lesznek a „mesének”, amely körülöttünk folyik és velünk történik meg, s hogy a változó létben is megmaradnak a mító-szok, amelyek a valóság édestestvérei.

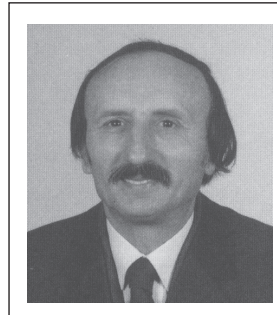
Kerék Imre

Szerelmes vers

Kedvesem, mint karcsú őz,
hova futsz előlem? –
csillagrengető fűszál
bámul eltűnőben.

Szekérnyomon, vadcsapán
iramodva, szökve,
hűs patakvíz hívogat,
erdő puha csöndje?

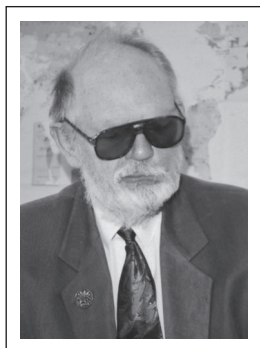
Rejtőzz sűrű cserésbe,
iszalag – bozótba –
kísérget e szerelem
nyomod szimatolva.

Rétvári László¹ – Tóbiás Ilona² – Tóbiás András³

Helynévcsaták⁴

Életpályámat 1960-ban a Hadtörténeti Intézet, Hadtudományi Térképtárában kezdtem, polgári alkalmazott tudományos munkatársként. Az ELTE földrajz-térképész szakán szerzett friss diplomával ideálisnak látszó munkahely volt ez számomra: fönt a budai vár Kapisztrán tér 2. szám alatti műemléképületben, épp a főbejárat feletti első emeleten, kimondhatatlanul sok katonai és polgári térkép között, atlaszok, domborművi falitérképek társaságában. Abban az időben érkeztem ebbe az intézménybe, amikor több teherautónyi, régebbi időkből származó térkép érkezett ide archiválásra, tudományos feldolgozásra a Honvéd Térképészeti Intézetből. Ezek között éltünk, dolgoztunk mi három-három kutató- és segéderő naphosszat, kézbe véve, rendszerbe állítva minden egyes térképet címfelvételezés, és leltári könyvbe való beírás céljából.

A térképek azonosításában legfontosabb adat a földrajzi helynév. A toponímia, vagyis a település és egyéb földrajzi nevek (hegyek, dombságok, síkságok, folyók, patakok stb.) történelmi alakulásának foglalkozásával kapcsolatos tudomány. A toposzok térbeli elhelyezkedését szemlélve a neveket többször leírva, s a pontosításokhoz gyakran lapozgatott helységnévtárak nyilvánvalóan sok-sok helynév agyunkban való rögzítését alakították ki. Hat év után elhagytam ugyan a térképtárat, először az MTA Hivatalába, majd a kandidátusi fokozat megszerzését követően az MTA Földrajztudományi Kutatóintézetébe kerülve, már egészen más feladatokkal, tudományos témakörökkel kerültem szembe.⁵ Ennek ellenére a városokkal, falvakkal kapcsolatos topográfiai ismeretek – ha csak részben is – pályám végéig megmaradtak.

Már egyetemi hallgató koromban erős érzelmi szálak alakultak ki bennem a trianoni békediktátum előtti és utáni földrajzi nevek elemzéséhez, először Erdély, majd a '70-es évektől a Felvidék vonatkozásában. Igen bőséges ismeretségi körömben legfőképpen tanárok, kulturális munkások, falusi lelkészek voltak, s körükben nyilván hamar szóba kerültek a földrajzi nevek, a történelmi tankönyvek adatai, és legfőképpen a helynévanyagok 1920 utáni átalakulása. Az alábbiakban részletesen mindössze öt szlovákiai helység helynévének kálváriáját mutatom be. Ezek kapcsán az élmény a saját látásmódom és mások személyes tapasztalata, vagy épp egyesek bosszantó tájékoztatlansága is szóba kerül. No, lássuk ezeket:

Štúrovo „kontra” Párkány

Kedves sógorom, Bak Zoltán az újpesti Faipari Szakközépiskola elvégzését (1961) követően nyugdíjazásáig (2002) a dunakeszi Vagonyárban dolgozott, leghosszabb ideig az ottani fagépműhely vezetőjeként. Újságolta egyszer Zoli, – van annak már 40 éve – hogy a hétvégén vasúti találkozóra utaznak Štúrovoba. Hová? – kérdeztem vissza. Hát Štúrovoba! Vagy nem ismered te, nagy földrajztudós ezt a városnevet? Naponta számtalanszor elhangzik, az újpesti állomáson éppen úgy, mint Dunakeszin, hogy személy- vagy gyorsvonat indul Štúrovoba, és azon át tovább.

A hetyke kioktatásra persze magam sem válaszolhattam túl udvariasan: Zolikám, és a hozzád hasonló vasutasok tudhatnák: ahová ti meg vagytok híva, s ahol majd nyilván enni, inni, barátkozni mulatozni fogtok, de a település nekünk, magyaroknak elsősorban Párkány! Legalábbis nekünk ez mindig is Párkány maradt, szemben az ősi Esztergommal, a Duna bal partján.

Mi az, hogy Párkány? – kérdez vissza Zoli. Talán tükörfordítása Štúrovonak? Hát nem. – válaszoltam. A város mostani hivatalos névadója egy szlovák személy, nevezetesen Štúr⁶, az utána következő ovo pedig egy képző. Érted már? Nem egészen, – mondta Zoli – mert a főnökség csak, štúrovoi látogatásról értesített bennünket, de azért arról is, hogy ne féljen senki, mert odaát is magyarul beszélnek. De hát akkor mit tett az a nagy Štúr vagy Štúrovo, már nem is tudom melyik szó illik ide, – gondolkodott el Zoli – hogy a magyarok Párkány város nevét lecserélték Štúrovora?

Jaj, Zolikám! Hát észre kellene már vennetek nektek, vasutasoknak és vasúti vagonkészítőknak, javítóknak, hogy nem messze Dunakesztől, a határ túloldalán egészen Pozsonyig, az odavezető vasútvonal mentén, szinte mindenütt magyarok élnek többségben. Az érintett települések mindegyike a történelmi Magyarország helynévanyagának integráns része. Ezek több száz éve léteznek. A szlovák változatok csak néhány évtizede, minden hagyomány nélkül. S az, hogy a hangszóró a közbülső állomások magyar nevét soha nem közli, csak a szlovákot, az, hidd el, botrány. Hogy miért? Mert így szól a törvény!⁷ Ami pedig a város névadó Ludovít Štúr lelkész urat illeti, hát ő éppen a mi Kossuth Lajosunk kortársa volt, de az 1848-49-es forradalom és szabadságharc idején éppen a másik oldalon. Mégis ő a városnévadó, pedig lehet, hogy a tiszteletes úr életben nem járt erre felé. De hát így szól a törvény: Szlovákiában a történelmi, mondabeli, irodalmi stb. hírességek nevét hordozó város- vagy községnevek egyedüli hivatalos formája a szlovák. A magyar változat legfeljebb a mindennapos érintkezésben volt lehetséges.

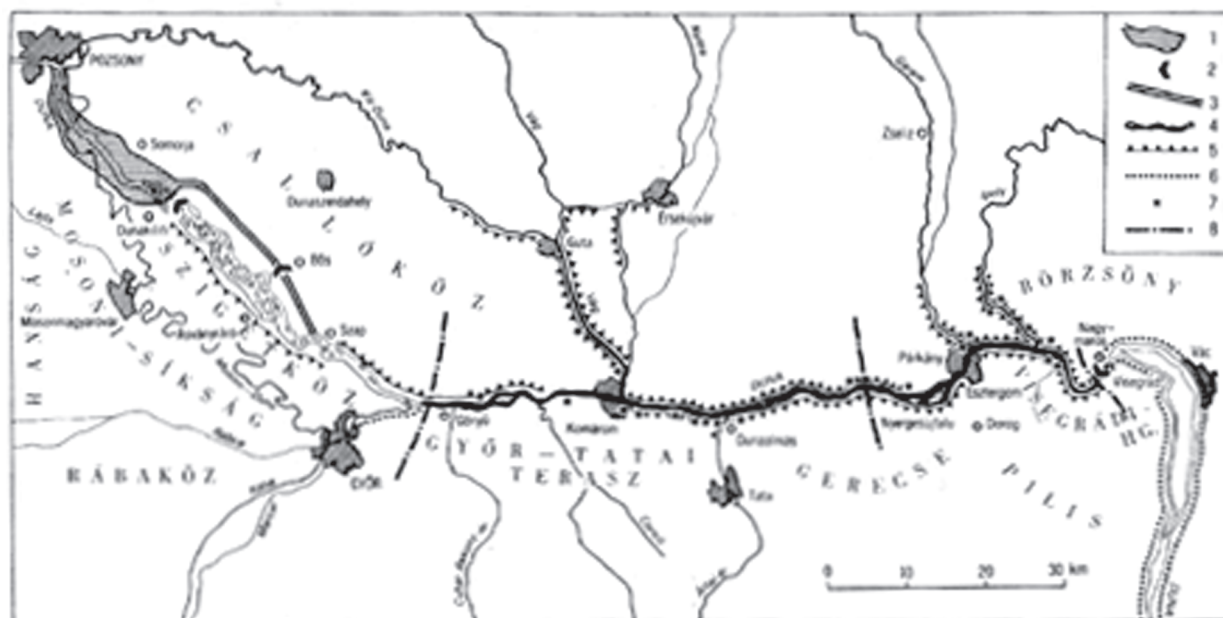
A következő héten kérdeztem aztán, Zoli sógoromat, hogy na, milyen volt odaát? Hát frankó – így mondta Zoli – söröztünk, paterkázunk, jókat nótáztunk magyarul, és a főnökök is egymás közt magyarul beszéltek, de azt azért furcsállottam, hogy vendéglátóink Párkány városnév kiejtésétől tartózkodtak. Érteni értették, a Te javaslatodra én is így mondtam, de ők szemérmesen hallgattak, beszéd közben nem vették szájukra Štúrovo helyett a Párkányt. Egyébként más dolgokban őszinte volt a diskurzus, akár munkáról, fizetésről, családról, életmódról volt szó.

Zolival ez a tanulságos affér régen volt, az utóbbi években tapasztalhatjuk, hogy a görcsök valamelyest oldódnak. Már nem javítják ki az embert, ha Párkányt mond, vagy ha családotul a szép párkányi strandon töltjük az időt, mindenhol a hangosbemondón is magyarul szólnak, s mindenütt kiszolgálunk bennünket, akár forint ellenében is. Tehát érzékelhetően javulófélben van a magyar-szlovák viszony, s talán a politikai kapcsolatok is változnak, a visegrádiak közötti szolidaritás miatt. Úgy érzékeljük, a két nép, vagyis a szlovák és a magyar nép között a megbékélés szárai rajzolódnak ki, és talán a települések körüli sok évtizedes makacsság is oldódni fog, mindkét fél számára elfogadható megoldásokkal, s ebbe remélhetőleg beletartozhat, hogy a dél-szlovákiai magyarok által (is) lakott települések vasútállomásaira kiírják a szlovák mellett a magyar megfelelőt. Jóleső érzés azt is tapasztalni, hogy Párkányról és vidékéről – főleg nagy ünnepek idején – újra átjönnek a párkányvidéki falvakból a kurta szoknyás asszonyok és lányok Esztergomba, a nagymisére, és az azt követő multságokra, mint ahogy mi is szívesen átmegyünk a Mária Valéria hídon – romos voltában évtizedeken keresztül a csehszlovák-magyar barátság hídjának neveztük – naponta akár többször is, mert hogy lehet, ebben nincs semmi akadály.

Gabcíkovo „kontra” Bős

Gabcíkovo – Nagymarosi Vízlépcsőrendszer (GNV) környezeti hatásaival kapcsolatos tudományos és társadalmi viták Magyarországon a 80-as évek elején felerősödtek. Az olykor szenvedélyes polémákat sem nélkülöző diskurzus több körülményből fakadt. Először is abból, hogy a komplex energetikai, hajózási, és árvízbiztonsági célokat szolgáló vízlépcsőrendszer megvalósítására irányuló magyar – csehszlovák „Közös egyezményes terv” (1977) csak a GNV közvetlen kárelhárítási feladataival foglalkozott, (a szerződő felek sajátjaként) de a műtárgyrendszer várható környezeti hatásaival, csak a problémafelvetés szintjén.⁸ Ezt érzékelve kérte fel a Parlament Környezetvédelmi Bizottsága az Akadémiát, – mint az ügyben közvetlenül nem érintett tudományos szervezetet – hogy az illetékes szervek bevonásával készítsen a GNV-ről egy hatástanulmányt.

Pál Lénárt akadémikus, az MTA főtitkára 1982 őszén azzal hívott össze egy szűk körű megbeszélést (Láng István főtitkár-helyettes, illetve Tóth Miklós bányamérnök és személyem részvételével), hogy a kezdeményezett akadémiai vizsgálat célját, módszerét körvonalazzuk, és tegyünk javaslatot a szoros határidőhöz kötött, (1983. április) feladatban résztvevő tudományos és gyakorlati szervek körére.⁹ Ezt a felelősségteljes munkálatot a pontos címadással lehetett kezdeni, voltaképpen ez is volt az indító értekezlet rendeltetése. Több órás vita, egyeztetés végén, a **Gabcíkovo – Nagymarosi Vízlépcsőrendszer adott műszaki megvalósítása esetén várható környezeti hatások előrejelzése** címben állapodtunk meg. Ezt követően Pál Lénárt főtitkár megkérdezte, van-e ezek után valakinek bárminemű kérdése, megjegyzése. Én szót kértem, két „apró” kérdés figyelembevételére. Első, hogy a Nagymarosi szó végéről hagyjuk el az i betűt, mert ahogy a Budapest – Bécs – München gyorsvonat esetében sem írunk jelzős i betűt. A felvetést mindenki helyeselte, és azután hozakodtam elő a másodikkal, nevezetesen, hogy a Gabcíkovo után tegyük zárójelbe a Bős település nevet. Ez már kis polémiaát váltott ki, nevezetesen: „Mi az, hogy Bős?” s miután ez tisztázódott, és az is, hogy a vízlép-

1. ábra. A Bős–Nagymaros Vízlépcsőrendszer határterülete. - 1 = víztározó; 2 = duzzasztómű; 3 = áramvízcsatorna; 4 = duzzasztott folyamszakasz; 5 = vődíjt; 6 = mederrendezés; 7 = védelmi létesítmény; 8 = hatásterületen belüli hidrologiai régió

cső legfontosabb műtárgyát a gátat a vízerőteleppel ez a település fogadja be, s a falu lakosságának döntő része magyar. Továbbra is kérdéses volt Bős zárójeles szerepeltetése, mert mint mondták, a Lázár György magyar és Strougal csehszlovák miniszterelnök által aláírt alapidokumentumban nem szerepel a Bős. Tehát döntés előtt meg kell kérdezni Straub F. Brunó akademikust, a kormány Környezetvédelmi Bizottságának elnökét, hogy mi a véleménye. Szerencsére a javaslat meghallgatásra, elfogadásra talált, így a munkálatok végéig Gabčíkovo (Bős) – Nagymaros Vízlépcsőrendszert írtuk. A viták során is egyre inkább felváltotta Bős Gabčíkovot. S, hogy mindenki az érintett határterület földrajzi neveiben tájékozott legyen, hamar szerkesztettem közhasználatra egy térképvázlatot. 1990-től publikációimban én már olyan térképvázlatot szerepeltettem, amelyikben csak a magyar táj-, folyó- és településnevek vannak feltüntetve (1. ábra).¹⁰

Ami a Gabčíkovo településnevet illeti, arra külön bűvárokodás nélkül Mészáros Péter újságíró *Szél-járás* 2016. első számában közzétett „Régi-új város a tündérvárosban (Bős)” című írása ad teljes választ. A lényegét sommázva Bős dokumentált eredete a 13. sz.-ig vezethető vissza, a mostani, azaz Gabčíkovo viszont 1948-al indult, nevezetesen azzal, hogy Jozef Gabčík a náci protektor Reinhard Heynrich meggyilkolása által vált csehszlovák nemzeti hőssé, és ezért „váltotta le” a hatalom Bóst Gabčíkovora¹¹.

Bratislava „kontra” Pozsony

A '60-as évektől kezdődően rendszeressé váltak a szakmai kapcsolatok a magyar és a szlovák földtudományi intézetek között. A földrajztudományban ez még inkább egyértelműbbé lett azzal, hogy kétévenként magyar–szlovák illetve szlovák–magyar földrajzi szemináriumot rendeztek a két főváros földrajzi intézeteiben, persze mindkét oldalon az egyetemeket is bevonva, az előre kijelölt

témakörökben. A Magyar Földrajzi Társaság éves vándorgyűléseinek északi megyékhez kötött programját rendre kiegészítette szlovákiai tanulmányi kirándulással. Szóval egyre gyakrabban és egyre többen jártak a szomszédoknál. És közben mindkét oldalon „eltanulták” a geográfusok tisztelni egymás eredményeit, és tolerálni a nem túl erős másságot. Például a földrajzi nevek használatában. Az esztergomi vár sétányáról lenézve nem váltott ki ellenérzést, ha a szlovák kollégákban a Duna bal parti testvérvárost a magyar előadó Párkányként aposztrofálta, mint ahogy fordított esetben, a szlovák kolléga Esztergom szlovák szinonimájaként Ostrihomot mondott. De azért ebbe a kölcsönös toleranciába éket tudott verni a Gustáv Husak és Gasil Bilak nevével fémjelezhető szűkkeblű nacionalizmus sugallta államrend. A találkozások viszont ráébresztették a feleket arra, hogy a nyelvet kivéve kultúránk mily sokban azonos vagy rokon. Például a nótázásban számos olyan dal került elő, amelynek dallamát mindkét oldalon ismerik, ha más versezettel is a magyar illetve a szlovák oldalon.¹² A népdalok már csak ilyenek a Kárpát-medencében. Minden lokális etnikai csoport kedvére költött versezetet adott dallamra.

Előfordult, hogy vonaton a szlovák államvasúton haladva a kalauz kérdezte, hogy hová (bár a vasúti jegyen ott volt a célállomás), s a válaszuk az volt, hogy Pozsonyba, a helyreigazítás nem maradhatott el. A '70-es évektől többen eljártunk a zselizi fesztiválokra, és megdöbbenéssel tapasztaltuk, hogy a szinte 100 százalékgig magyar vendégsereg ellenére a konferálás, a tájékoztató írásbeliség csakis két nyelven lehetett. Ez azonban semmiség volt ahhoz az élményhez képest, hogy a Csemadok ténylegesen mozgósítani tudott minden magyar közösséget, Csallóköztől Bodroghöz, a város főutcáján felvonulva, táblán feltüntetve a település magyar és szlovák nevét.¹³ A '70-es évek végén az egyik zselizi (Zeliezovce) fesztiválon ismerkedtem meg a nagyfödemesi születésű Schweitzer Ferenc diószegi (Sládkovicovo) „földijeivel”, nevezetesen az akkoriban Diószegen lakó Görföl házaspárral, akikkel sok éven át igen termékeny kulturális és emberi kapcsolatunk alakult ki, s amely mindmáig tart. Görföl Jenő jóvoltából több előadást tarthattam Pozsony-vidék városában, falvaiban.¹⁴ Többször előfordultam Pozsonyban, a Csemadok székházában is, egyik alkalommal Görföl Jenő összeismertetett Lacza Tihamérral, a magyar nyelvű *Hét* szerkesztőjével, aki kérte, hogy írjak a lapjukba. No, innen indul a Bratislava „kontra” Pozsony földrajzinév-konfliktusom. Már többedik írásom jelent meg a *Hét*-ben, amikor Tatabánya környezetvédelmi problémájáról értekeztem. Írásomat azzal indítottam, hogy Pozsonyból Budapestre utazva a Dunától nem messze elérjük a Tatai-medencét. Lacza Tihamér nemigen nyúlt bele írásaimba, de ez esetben már az első szónál korrekcióra kényszerült, mert magyar nyelvű újságban sem lehetett egy írást Pozsony szóval kezdeni, csak Bratislavával. Tehát a politika tabuvá tette a főváros ősi magyar nevét. Ezt éppúgy tilos volt leírni, mint ahogy a vasút esetében magyarul bemondani Štúrovot vagy a csehszlovák-magyar egyezményes tervben feltüntetni Gabčíkovo magyar megfelelőjét, azaz Bőst. Nagyjából ebben az időben, vagyis 1980 körül érkezett hivatalos kiküldetésbe intézetünkől Prágából egy kedves cseh kolléganő. Vezetéknevére már nem emlékszem, de arra igen, hogy keresztnéve Jana volt. Kollégák között a napi érintkezésben egyébként is a keresztnév használata volt általános, tehát én is Janát mondtam, ő Lászlóként szólított meg (oroszul beszélve). No, a néhány napos intézeti ismerkedés, kutatókkal való szakmai konzultáció után a hazautazás előtti napon a kedves szőke Janát Keresztesi Zoltán kollégámmal (60 éve jó barátom) elkalauzoltuk egy Bakony-vidéki, Balaton környéki tanulmányútra. A szép kora őszi napon már a késői ebéden is túl voltunk, amikor Janának eldicsekedtünk, hogy milyen sok várost, tájat ismerhettünk meg Csehországban az Óriáshegységtől a Moldva-Szazava völgyén át a Sumaváig, illetőleg Chebtől Ceské Budjovice-n át Znojmoig. S amikor áttértünk volna Szlovákiára, nyilvánvalóan Pozsonnyal indítottunk, kétszer-háromszor is kimondva a számunkra igen fontos város magyar nevét. Mire a kedves Jana visszakér-

dezett: mi az, hogy Pozsony? Egy pillanatra megdermedtünk, majd legott válaszoltunk, természetesen Bratislaváról van szó. Mire ő: hát Bratislava német megfelelőjét, Pressburgot ismeri, ezt tudománytörténeti ügyek kapcsán a csehek rendszeresen használják, de Pozsonyt még sohasem hallotta. Na, erre kitört a balhé. Szegény Jana nem értette, hogy ez a két jámbor magyar miért lett egyszerre ilyen ingerült, majd néhány perc múlva szótlan szinte egész Budapestig. Hát igen! Ilyen apróság miatt válhat egy jónak induló kollegiális kapcsolat, szép utazás feszültté. S csak Jana távozása után jutottunk Keresztesi kollégával arra a következtetésre, hogy a cseh kolléganő csak részben hibázatható tájékozatlansága miatt, mert hogy a mai (akkori) cseh tankönyvek, atlaszok szerint nincs, nem létezik Pozsony. Ez teljességgel érthetetlen, miért hagyják le a kartográfia, az atlaszok, a tankönyvek, az útikönyvek, a turistatérképek Pozsony ősi nevét? És vajon meddig még?

Hron „kontra” Garam – Levice „kontra” Léva

Az iskolateremtő Pécsi Márton akadémikus (1923-2003), az MTA Földrajztudományi Kutatóintézet felvirágoztatója, három évtizeden át igazgatója gondolatvilágában, cselekvéseiben, tudományos érintkezéseiben kétséget kizáróan a természeti földrajz, a geológia tudományának szolgálatában állt. Mind hazai, mind nemzetközi szinten kiemelkedő volt szakmai presztízse; hazánkban és számos ország akadémiaiban igen magas kitüntetések, elismerések birtokába jutott, azaz nemzetközi reputációja is kimagasló volt. Mint közvetlen, vezető beosztású munkatársa évtizedeken át tapasztalhattam páratlan szorgalmát, kitartó szervező, irányító munkáját. No ez a tiszteletre méltó tudós ember jól ismerte ugyan a magyar államiság történetét, a magyar kultúra értékeit, mégis a határainkon belüli és az azokon kívüli sorskérdéseink kevésbé izgatták. Azaz nemzeti, nemzetiségi kérdésekben visszafogottan nyilvánult meg, sokkal inkább, mint az általa vezetett intézmény vagy akár a hazai geográfusszakma számos ismert művelője.

Valamikor a '80-as évek közepe táján a hazai geográfia meghívott előadójaként is részt vett a Csehszlovák Földrajzi Társaság Léván megtartott tudományos ülésén, sok-sok külföldi vezető kutató társaságában. S amikor Léváról hazajött és közvetlen kollégáinak szerzett élményeivel előállt, szokásától eltérően igen erősen méltatlankodott. Nehezményezte, hogy a szlovák kollégák mennyire intoleránsak a földrajzi nevekkal kapcsolatosan. Elmondta, hogy az egyik napon végigmentek a Garam jobb és bal partján és több feltáráson jellemző, teraszos felszínen megálltak. Ilyenkor Pécsi Mártonnak szinte mindenhol volt megjegyzése, kiegészítése, adott esetben elismerő szava az új kutatási eredmények prezentálásához. Tehette ezt, mert a Garam vidékét már esztergomi gimnazistaként jól ismerte, a '40-es évek elején rendszeresen átjárt ide, s az itteni tapasztalatai sokban segítettek későbbi fő eredményeiben, a Duna-völgy kialakulásában írott munkáját. Azaz a hegyekből érkező vizek teraszaival, a táj geomorfológiai fejlődéstörténetével fiatal korától szinte élete végéig rendszeresen foglalkozott. Csakhogy magyarázata közben, amint a hozzá érkező kérdésekre szükség szerint németül, oroszul vagy angolul válaszolt, nagyon zavarta, hogy mondandója közben főleg a kirándulásvezető szlovák kutató mindjárt a szavába vágott, ha egy folyót, kisebb vízfolyást, települést a magyar nevezéktan¹⁵ szerint azonosított. Mivel több helyen megálltak, mindig közbevágott az illető vagy valaki más. 30 év távlatából persze már nem emlékezhetem arra, hogy konkrétan hol volt ebből kisebb-nagyobb inzultus, de az elsőkre jól emlékszem. Pécsi Márton amikor kiejtette, hogy Garam, mindjárt közbevágott, hogy Hron. S ha Léva került említésre, azon nyomban elhangzott a kiigazítás, hogy Levice. És ez így folytatódott a Garam mentén a Duna felé haladva, s amikor már a sokadik inzultust kellett volna lenyelnie Pécsi Mártonnak, elvesztette a türelmét, mondván: engedtessek meg neki, hogy idegen nyelvű magyarázata közben a földrajzi neveket magyarul mond-

ja. Egyszerűen azért, mert így ismerte meg és a szakirodalomban is ezek a földrajzi nevek szerepelnek. Megjegyezte továbbá, hogy tapasztalta, közbevágó kollégája is jól ismeri a magyar folyó-, táj-, városneveket, mert azon nyomban tud replikázni a szlovák megfelelővel. Pécsi Márton még egy frappáns visszavágással is élt, erre különösen jól emlékszem. Azt mondta a nyilvánosság előtt: Nézzék, itt áll mellettem Zólyomi Bálint akadémikus, nemzetközileg ismert botanikus, Közép-Európa növényföldrajzának elismert tudósa, és gondolja, hogy azért, mert maguk megváltoztatták a folyók, a városok neveit, akkor majd Zólyomi professzor úr is legyen Zvolensky? No, erre abbamaradt a froclizás, de a terepjárás végén valahol Zseliz vagy Léva környékén a konferencia résztvevőit bevezették az egyik, abban az időben jól működő termelészövetkezetbe. Pécsi Mártonra mindjárt rátaláltak ott a téesz vezetői, agronómusai, és élénk beszélgetésbe kezdtek. Mire az egyik orosz geomorfológus odaszólt a másiknak: na nézd, Márton a saját nyelvén beszél az itteni dolgozókkal. Erre a másik nagy bölcsen megjegyezte: Hát tudod, itt sokáig volt monarchia, és az időben erős lehetett ide a bevándor-

lás Magyarországról, így aztán idővel a tájék elmagyarosodott. Na hát, ennyit és nem többet a volt Szovjetunió nagy tudósainak politikai, etnikai földrajzi tájékozottságáról. Mert hogy ilyen megjegyzés ha bizonyos esetben toleranciával kezelhető is volna, de magasan kvalifikált értelmiségi körökben abszurdum: inkább ne szólalt volna meg, ha nem tudta, hogy a Garam mentén Lévától Párkányig őshonos magyarok élnek, mint ahogy nyugat felé a Duna mentén 30-70 kilométeres sávban egészen Pozsonyig.

Mindenesetre nagyon hálás vagyok Pécsi Márton igazgatónak holtában is, hogy ezt elmondta nekünk, amit súlyos tanulságként én soha nem tudok elfelejteni.

Hurbanovo „kontra” Ógyalla

Nem sokkal a közép-európai rendszerváltozások előtt a Rákóczi úton állított meg egy szimpatikus fiatal házaspár, érdeklődve, hogy miként juthatnának el a Filmmúzeumba, merthogy ott egy régen vágott magyar filmet vetítenek. Elmondtam, hogy akár metróval, akár busszal hamar odaérnek, de amikor kiderült, milyen közel van a Filmmúzeum, inkább a gyalogos sétát választották a késő nyári langy időben. De azért szó szót követett, s örömmel újságolták, hogy gyakran járnak Budapestre, múzeumba, moziba, sőt színházi előadásra is, és mutatták szatyorjukat, melyben percekkel korábban vásárolt magyar szépirodalmi művek sorakoztak. No, ez a kultúrszomj tetszett nekem, beszélőtársaim hanghordozásából sejtettem, hogy felvidéki, mégpedig kisalföldi magyarok.

S hogy mindjárt megtudjam, pontosan honnan jöttek, a kérdésekre adott felelet váratlanul ért, mondhatni letaglózott. A válasz nem érkezett azon nyomban, talán 2-3 másodperc is eltelt, mire a férfi kimondta: Hurbanovo. Mindjárt elkapott a pulykaméreg, és meggondolatlanul azzal replikáztam: Letörne a nyelve, ha Ógyallát mondana? Erre be is fejeződött köztünk a beszélgetés. Csak nézett rám szomorúan, fehérre vált arcából, szeme villanásából valami olyan viszontválaszt sejthettem volna, hogy mit kérkedik ez a pesti pasas felvidéki helyismeretével. És mondhatta volna azt is, sokan utaznak át városukon Pozsony felé, s ha valaki véletlenül is megáll, azt sem tudja, hol van, azt meg még csak nem is sejti, hogy ebben a városban épült Magyarország első csillagvizsgálója.¹⁶ De ez csak képzelgés, mert néhány másodperc múltán otthagytak, s én csak lamentálhattam azon, honnan van még mindig ez a nagy óvatosság ezekben az 1945-48-as vészidőszak után született fiatalokban, hogy egy óhazai magyarnak Hurbanovot mondanak és nem Ógyallát.

Az ekkor elkövetett durva, hetyke kiszólásomat azóta is restellem. Jóvátenni persze soha nem lehet, mint ahogy a fiatalokban is a tüske nyilván megmaradt. Azóta többször áthaladtunk a csinos Ógyallán, mindig eszembe jutott az eset. Gondoltam arra, milyen jó lenne, ha bocsánatot kérhetnék. De ez ma már lehetetlen, meg sem ismerném őket. Talán a jó sors segítene azzal, ha ezt az írást épp ők is elolvasnák. Kevés erre az esély.

Ja, és el ne felejtsem, a városnévadó Hurban sem volt éppen magyarszeretetéről ismert ember. Bár a XIX. század közepi Pest legnagyobb, Deák téren levő evangélikus temploma papja volt, az ide vonatkozó leírások szerint nemigen szívlelte a magyarokat. Pedig Ógyalla nekünk a magyar tudomány szempontjából kiemelkedően fontos. Hát akkor jutalmul nevezzük el Ógyallát Hurban tiszteletes úrról, hogy a törvény e város lakóira is vonatkozzon, azaz Hurbanovo mellett nincs helye Ógyallának! S ebben a sorsban nincs egyedül Konkoly Thege csillagász¹⁷ városa. Szólhatnék itt. Sládkovicovo „kontra” Diószeg példájáról, a Galántához tartozó Matúškovó

„kontra” Taksony vagy a Kis-Duna-Vág-völgy összefolyásánál települt Kolárovo „kontra” Gúta esetéről. Változás semmi, jó esetben a helységnévtáblák mutatják, hogy a településnek köze van a magyarsághoz. Tudomásom szerint egyedüli város Tornalja, amelyik a rendszerváltozás után visszakapta – Safarikovotól – régi nevét; igaz, nem magyar, hanem szlovák írásmóddal.¹⁸ Érzékelhető változás abból fakad, hogy mind Szlovákiában, mind Magyarországon a könyv-, folyóirat- és térképkiadás magánosításával nagyobb lett a szabadság, vagyis a vásárló érdeke diktál a kiadónak, hogy a nyomtatott műben milyen nyelve(ke)n szerepeljenek a helység- és egyéb földrajzi nevek. Az utóbbi negyedszázadban ritkábban járunk a határon túlra magyarságot szívni. De azért volt egy-két Kár-

pátalja-, Szlovénia-, még több Erdély- és Felvidék-járás. A turistautazásaink mellett meglátogattuk Görföl Jenőt és családját, unokáinkat elvittük oda, hogy aztán Jenő és Zoli fia jóvoltából Deákit is megismerhessék az ilyen ügyekre nagyon is fogékony unokáink (ezért vesznek szívesen részt írásim elkészítésében). Görfölektől elköszönve (2010 nyarán) direkt megálltunk néhány percre a Vágsellye-Érsekújvár közötti Tardoskredd (Tvrdošovce) névtáblájánál, ahol megrökönyödésükben az unokák beálltak egy fényképre is.¹⁹

Az élmények, különböző tapasztalatok sorát folytathatnám. Ehelyett inkább megemlítem, hogy a Nyugat-Magyarországi Egyetemen alakult Közgazdaságtudományi Karon négy alkalommal adtam ki külön füzetben oktatási segédletként *Közigazgatási földrajzi névanyag* című füzetemet. Ebben regionális szervezőelv szerint sorolom fel a településeket, a gyakorláshoz „vaktérképet” is beiktattam. A Kárpát-medencén belüli régiók városai, falvai esetében a magyar nevezéktan a mérvadó, de még a romániai Moldova tartomány északi-, középső- és délicsángó települései is a magyar helynevekkel szerepelnek. A magyar iskolapolitikának, kartográfiának is megvannak a maga bűnei. Valamikor a '60-as évek elején az Országos Pedagógiai Intézet egyik jeles munkatársa kitalálta, hogy mivel a Kisalföld északi része Szlovákiához tartozik, ezért helyes ezt *Szlovák-alföldnek* nevezni (2. ábra). Sajnos erre a szarvashibára a hazai tudósok, pedagógusok nemigen figyeltek fel, ezért évente százezer példányban jelentek meg általános- és középiskolai atlaszok a Szlovák-alföld feltüntetésével. Urbán György írt erről a szégyenletes ügyről nagyszerű cikket a *Geodézia és Kartográfia*ban, majd a *Földrajzi Értesítő*ben.

Mint a bevezetőben említettem, a földrajzi névanyag, legfőképpen a kárpát-medencei magyarság tér- és időbeli változásai, az aktuális nevezéktani problémák mindig foglalkoztattak. Hálás lehetek a sorsnak, hogy Hajdú-Moharos József *Magyar településtár* című, 2000-ben kiadott hatalmas munkájának egyik lektora, a mű megjelenítésének támogatója lehettem.

Még egy megjegyzés. A reformkor elméit erősen elgondolkodtatta J. G. Herdernek az a jövőndö-lése, hogy a magyarság egy évszázad alatt, vagyis a XIX. század folyamán el fog tűnni a szlávok,

románok gyűréjében. A nemzethalál víziójára többféle – jó és rossz – válasz született, számomra Szontagh Gusztáv akadémikusé a legszimpatikusabb, aki azt mondta: „Mi mindnyájan, magyarul, németül, tótul, románul beszélők a magyar álladalom magyar polgárai vagyunk, s az egyik éppúgy, mint a másik, az egész együtt képezi a nemzetet, ..., s ez egy és oszthatatlan magyar nemzet százados lefolyása alatt ezer csatában egyesülve vértettek s haltak ezer csatában egymás mellett annak minden nyelvű és vallású fiai.” A politikai nemzet eme verziója a XIX. század számos gondolkodójának írásában, politikusi beszédeiben jött elő, a nézetek egyeztetésének igényével. Az efféle elvekkel a mai ember szívesen megbékélne, támogatná őket a Trianon utáni országok nemzetpolitikai irányelveiként. Részben a bécsi udvar „Divide et impera” politikája, részben a pánszlávizmus változatai nem ebbe az irányba terelték az eseményeket. A XIX. század végi magyar politika sajnos az említett elvek ellenében dolgozott, ami az elhibázott I. világháborús magyar kormányzással együtt a trianoni bukásra vezetett. Be kell vallani, hogy az azóta eltelt közel száz év legnagyobb vesztese az egyetemes magyarság. Retorzióra lehetőség nincs, megbékélésre remélhetőleg igen. Jelen írást is ezen elvek irányították.

Ábrák:

1. Térképábrát a magyar nyelvű földrajzi nevek feltüntetésével.
2. Iskolai atlasz térképe, amelyen a Szlovák-alföld szerepel.

Hivatkozások:

¹ A földrajztudomány akadémiai doktora, professor emeritus

² Szociológus egyetemi hallgató, Budapesti Corvinus Egyetem

³ Matematikus doktorandusz hallgató, Berlin Mathematical School

⁴ A lábjegyzetek anyaggyűjtésében Tóbiás Ilona volt segítségemre, a számítógépes szövegszerkesztést ő és testvérbátyja, Tóbiás András végezte a szkenneléssel együtt.

⁵ Átfogó témakörök közül kiemelendő a népesség- és település földrajz (1974-ig), majd a környezetkutatás és környezetminősítő térképezés (1982-ig), és végül a természeti erőforrások földrajzi értelmezése és értékelése következett.

⁶ Ludovít Štúr *Slovenskja Národnje Noviny* (1845) politikai lapjában a legnagyobb lelkesedéssel értekezett a szláv testvériség ügyében, és azt jövendölte, korának világtörténelmi korszakváltozását – az antik és a germán után – a szláv kultúra csúcsra jutása fogja fémjelezni. S ha már a szlovák nemzet felemelését, a szlovák parasztság megnyerését tekintette Štúr legfőbb feladatának, akkor miért nem szülőföldje egyik jeles települése viseli az ő nevét, és miért éppen a magyar Párkány?

⁷ Megjegyezzük, hogy a közelmúltban a Nyugati pályaudvaron járva jóleső érzéssel tapasztaltuk, hogy a hová indulást és a honnan érkezést a magyar állomásnevek felsorolásával is hallhattuk. Azóta a vonatok már a Keleti pályaudvarról indulnak, és a magyar nyelvű utastájékoztató csak magyarul mondja be a településeket, a szlovák nyelvű változatokat csak az angol, német nyelvű bemondásban hallhatjuk. Illetve ma már a Google térképének magyar nyelvű változatában is Szlovákia valamennyi települését – amelyek léteztek 1920 előtt – magyar nyelven láthatjuk.

⁸ A szervezési és koordinációs feladatok vitelével az MTA főtitkára az MTA Földrajztudományi Kutatóintézetben működő Természeti Erőforrások Koordinációs Irodát bízta meg, melynek az 1982-ben a már nyugdíjas Tóth Miklós, 1983-tól személyem volt a vezetője. Az alábbiakban a GNV akkori és megnyugtatóan azóta sem megoldott problémáiról itt nem szólnunk, ez nem feladata az ismertetett mondandónak.

⁹ A szervezés és koordinációs feladatok vitelére az Akadémia főtitkára az MTA Földrajztudományi Kutatóintézet

keretében működő Természeti Erőforrás Koordinációs Irodát bízta meg, amelynek vezetője 1982-ben a már nyugdíjas Tóth Miklós, 1983-tól személyem volt.

¹⁰ In: Már földi G. – Rétvári L. (1991): Geofizikai a Bős - Nagymaros Vízlépcsőrendszer környezeti hatásainak vizsgálatához. *Földrajzi Értesítő*, 1991, 1-2 füzet

¹¹ Mészáros Péter megjegyzi, hogy a helyi lakosság mindmáig Böst érzi magáénak, bár abban a falu–város mégis szerencsés, hogy nem egy kifejezetten magyarellenes szlovák nemzetébresztő nevét akasztották a nyakukba.

¹² Talán nem tudja mindenki, hogy a mai szlovák himnusz dallama Magyarországon általánosan ismert, csak egészen más, többnyire tréfás szöveggel.

¹³ Családom, majd barátaim Zselizre járásának szokása egy véletlen találkozással indult. Erdélyi barátaink legszívesebben augusztus 20-án jöttek hozzánk Budapestre. Egyik alkalommal fent a Halászbástyán kért tőlünk tüzet cigarettára való gyújtásához Urbán György zselizi tanár, a magyar tanítók énekkarának oszlopos tagja. Már egy hét múlva ott voltunk nála családotul, s aztán a kirándulások egész sorát élveztük közösen Zoboraljától a Magas-Tátráig és Gombaszögig.

¹⁴ Diószegen 1983 tavaszán a Kaukázusról tartottam volna diavetítéses élménybeszámolót, de már egy negyed óra elteltével az egyik férfi szavamba vágott: Mondja, tanár úr, mi lesz velünk itt a bőszi gát megépítése után, nem szakad a nyakunkba a felduzzasztott víz? Szépen elmondtam, hogy épp ennek kicsi a veszélye, de hát a helyi politika nemigen adott tájékoztatást az érintett lakosságnak, hogy mi lehet, milyen konzekvenciák várhatók pozitív és negatív irányban a vízlépcsőrendszertől.

¹⁵ Toponímia, vagyis a település- és egyéb földrajzi nevek (hegyek, dombok, síkságok, folyók, patakok) történelmi alakulásával foglalkozó tudomány.

¹⁶ Konkoly Thege Miklós (1842-1916), a magyar csillagászat és meteorológia megteremtője ógyallai kastélyának tetején létesítette csillagdját, amely 1869-ben történt felépítésétől a '70-es évekig működött. A híres tudós főleg asztrofizikával, az üstökösök és meteorok színeképelemzésével, a Nap fotoszferikus jelenségeinek megismerésével foglalkozott.

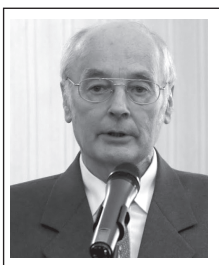
¹⁷ Jozef Hurban példája jól mutatja, hogy a szlovákok azt kapták jutalmul, mint a magyarok büntetésül: az osztrák oldalon szabadszapat-vezér a szabadságharc leverése után börtönbe került, és csak egy idő után nyerte vissza hlubokai lelkészi állását. De akkor miért nem a Kárpátalja délkeleti szögletében, az Ungvári járásban elhelyezkedő Hlubokából lett Hurbanovo, és miért pont Ógyallát tisztelték meg ezzel? Értelmes válasz erre nincs – csak!

¹⁸ A Földrajztudományi Kutatóintézet kiváló szakfordítója volt Lontayné Tornaljai Katalin. Egyszer kérdeztem, hogy nevét Tornalja városáról nyerték-e. Igen, de lehet, hogy fordítva, vagyis a város kapta családjukról a településnevet.

¹⁹ A magyar artikulációs bázison ezt a szlovák földrajzi nevet felfogni, akár hosszabb gyakorlással is jól kiejteni, írásban a betűk helyes sorrendje szerint visszatükrözni szinte lehetetlen. Inkább lett volna a falunév a *kedd* lefordítása: *utorok*, vagy kiegészítve a *Vág (Váh)* vagy *Nyitra (Nitra)*, esetleg a *Tardoš* előtag hozzáadásával!

Balsay Sándor

A magyaróvári főhercegi uradalom kisvasútja II. rész

A. fővonal: Hegyeshalom – Saida – Új Szajda – Albrechtsfeld – Lehndorf – Rohrer puszta

Az építés kezdete: 1883.

A lóvasút kiindulási pontja a hegyeshalmi vasút nyugati oldalán épült raktárépület (tárház) volt, amely 1884-ben készült el az akkor 7. vágány mellett. A raktár előtti vágányon lóvasúti kocsi és nagyvasúti mozdony is állt, annak ellenére, hogy a két sínpálya nyomtávolsága eltért egymástól. Ez csak úgy volt lehetséges, hogy 3 sín volt a nyomvonalon. A másik érdekesség, hogy a sínpár az épület mindkét oldalát érintette, és egyenként 100 m lehetett. Tehát mindkét oldalon tudtak rakodni az épületbe. A 2 szárny egyesülve a sorompó előtt fordult nyugati irányba. A vasútállomásról kiindulva az első 500 méteren a magánosok pajtáinak megközelíthetősége érdekében összesen 10 átjáró építésére kötelezték az uradalmat a tervezetten kívül. Az intézkedés indoka az volt, hogy a gazdák az ott lévő pajták mögött szoktak kazlakat elhelyezni és a gépi cséplést folytatni. A leendő lóvasút a gépek alkalmazását megakadályozta volna. A bizottság kisebb tanácskozás után a gazdák kérését elutasította, az újabb átjárókkal gondjuk megoldottnak látszott. A további szakaszon is voltak magánosok által kért jelzett gondok, átjárókat kértek.

A 96. hektométernél (9,6 km), a mostani Mosonszolnok-Albertkázmér-i út kereszteződésénél már hosszabb megállót tartottak. A kereszteződés környékén árkokat és azokra átereszeket írtak elő. A kereszteződésben a két sín közötti útrész kővel vagy tölgyfa pallóval történő kitöltésére kötelezték az építőt. Ami még érdekes, hogy már a kereszteződés közlekedési rendjét is szabályozták, mégpedig „a közlekedés biztonsága tekintetéből pedig tartozzék az uradalom a kocsist jeladás végett kürttel ellátni, éjjeli vonatoknál az első kocsin színes lámpát alkalmazni s a vonatvezető kocsist ezen felül még arra kötelezni, hogy az minden düllő vagy megyei úton való áthaladás közben a vonatot teljesen mérsékelje, miért is minden kocsi dörzsfékkal készen ellátandó”. Ez a szabályozás egyben az összes átjáróra is vonatkozott. Ettől a ponttól kezdődően a vasútvonal kizárólag az uradalom területén haladt, így különösebb szabályozásra nem volt szükség az átjárókra vonatkozólag.

Ez a bejárási jegyzőkönyv nem említi az ÚjSzajda majorban tervezett, későbbi leágazásokat Albertkázmér és Várbalog irányába.

A 127. hektométernél (12,7 km) jelölt helyen, ahol a lóvasút a Féltorony (Halbturn) – Csorna közötti utat (a régi szentjánosi útként ismert, ma országhatár) keresztezi, a már említett közlekedési előírásokat foganasították. Ez egy nagyon forgalmas közlekedő út volt. Ezen a helyen biztosan a hagyományos macskakővel rakták ki az átjárót. Ez akkor még nem volt országhatár, sem birtokhatár. A vasútvonal elhaladt a Pfingstenmarkt néven ismert Piéta szobor közelében és Albrechtsfeld birtok nyugati oldalán déli irányba fordult Lehndorf felé.

A 157-178. hektométeres (15,7 km) szakaszon (ma Ausztria területe) a vonal az uradalom és az andaui zsellérek közös használatában lévő düllő út baloldalán haladt tovább, de ezt a zsellérek sérelmezték.

Mégpedig azért, mert a négy ökörrel való szántás során a hely szűke miatt nem tudnak megfordulni. A bizottság e panaszt azzal hárította el, hogy ezen a laza talajon nem szokás a négy ökörrel való szántás. Különben is a düllő út korábban az uradalom része volt, abból lett kihalásztva. A bizottság csupán arra kötelezte az uradalmat, hogy a közlekedés biztosítása érdekében 4 ölnyi szélességben maradjon meg közös használatban a düllő út. Az andauiak ezt a döntést nehezen vették tudomásul.

A 215. hectométeres (21.5 km) pontnál, a Moson-Kőszeg-i út (közismertebben a Pusztasomorja-Andau-i út) keresztezése során szóba került az árkok híddal való átfedése, de ezt végül nem tartották szükségesnek. Előírták viszont az úttal párhuzamosan futó vasút mindkét oldalán lévő bokrok kiirtását, a jobb belátás érdekében. Valószínű, hogy ez a megyei út és a lóvasút nem egy szinten találkozott volna a terv szerint, mert nem engedték meg a megyei út lesüllyesztését, hanem a vasút töltésének megemelését írták elő az egyszintű kereszteződés biztosítása érdekében. A bejárasi jegyzőkönyv szerint a 228. hectométernél (22.8 km) volt a végpont. Ez a pont a térképen is jelzett Hanság csárda mellett volt (romjai most is ott vannak), a mai is álló Horváth háztól keletre. Tehát ekkor még nem került szóba a Villanytelepig történő kiépítés!

A bejárasi jegyzőkönyv nem tesz említést a fővonalról történő leágazásokról, illet az első ismert térkép sem ábrázol. A jegyzőkönyvben még kötelezték az üzemeltetőt, hogy az egész vonalon lévő átereszek, árkok folyamatos karbantartásáról gondoskodjanak. Azt is feljegyezte a bizottság, hogy az uradalom nem kérvényezte a hegyeshalmi nagyvasútra való csatlakozási szándékát. Ezt május 18-án kelt levelükben pótolták.

A létesítési kérelmet és a bejárasi jegyzőkönyvet továbbították a Közmunka és Közlekedési Minisztériumba, ahol Baross Gábor államtitkár (későbbi közlekedési miniszter) foglalkozott az ügygel, de kevés kifogást talált. Kevesellte az átereszek számát, mivel azok csak a megyei utakkal való keresztezéseknél voltak betervezve. Ezért kérte a szemle bizottságot, hogy ennek szükségességét ismét vizsgálja meg. Egy rövidebb szakaszon javasolta a pálya emelkedésének mérséklését is. Az építési engedélyt 1883. július 6-án feltételeken aláírta. A bizottság a helybéliekkel konzultálva ismét bejárta a vonalat, de az eredeti tervnél több átereszt nem tartott szükségesnek. Ennek a jegyzőkönyvnek megküldése után a Minisztérium október 7-én kiadta a végleges létesítési engedélyt.

Nem tudni, hogy az építés mikor kezdődött, de november 10-én már kitűzték a Hegyeshalomtól - Farkasbrunnig (ÚjSzajda) már elkészült, első szakasz műtanrendi bejárását (műszaki átadás), azaz az üzembe helyezés idejét, ami november 15-én megtörtént. Majd december 31-én Baross Gábor aláírásával a **működési engedélyt** a Minisztérium már meg is adta erre a szakaszra. Feltételezhető, hogy az építés már a bejárások idején folyamatban volt, bár erre utaló írás nem került elő. De október 7 és november 10 között ekkora létesítményt nem lehetett elkészíteni. Valószínűleg a kizárólagosan uradalmi területeken a munkák már korábban megkezdődtek.

Az építés azonban tovább folytatódott. Az óvári uradalom 1884 július 4-én jelentette, hogy a teljes tervezett hosszúságban elkészült a lóvasút, és kérte ennek a szakasznak „*műszak-rendőri bejárását*”. Július 15-én volt a műtanrendi bejárás, a jegyzőkönyvben itt már szerepel az átjárókra és kitérőkre vonatkozó megjegyzés. Az andaui gazdák képviselője jelezte, hogy az átjárókra vezető feljárók meredek, kérte azok további feltöltését. A kérésnek eleget téve, utasították az uradalmat a kiegészítő munkákra. A kitérők nélkül elképzelhetetlen lett volna a lóvasúti közlekedés, de a korabeli térképek ezek helyét nem jelzik. A fővonal tervdokumentációja, és a hozzátartozó térképe sem maradt fenn.

A bizottság a bejárás végeztével meghatározta az üzleti szabályzatot is: a lóvasutat kizárólag a főhercegi uradalom terményeinek és gazdasági munkásainak egyik majorból a másikba, illetőleg a hegyeshalmi állomáshoz történő szállításra lehet használni. Menetrendi és díjszabás meghatározására nem volt szükség. Az uradalom a vasútvonalat éjjel-nappali fuvarozásra mindenkor használhatja az alábbi feltételekkel: 1. *„Minden vonatvezető kocsis tartozik minden köz- vagy düllő úton való átkelés előtt 100 méternyi távolságban háromszoros kürtjelet adni, a vonat sebességét az eddig használatra készletben lévőknél is alkal-*

mazandó dörzsfékkal teljesen mérsékelni s az átkelés helyén megállapítani, a farámákkal biztosított vezérsínek megtekintése után, akadály nem lévén a melynél a ló mindenkor csengettyűvel látandó el, az úton lépésben átvezetni. Éjjeli járatoknál pedig a kocsi mindenkor elől és hátul színes lámpával szerelendő fel.” 2. A kereszteződéseknél **az utakon közlekedők** a kürtszó hallatán 50 méterrel az átjáró előtt kötelesek megállni és a vonatszerelvény elhaladása után haladhatnak át a vasúti sínen. A sínen való megállás szigorúan tilos! 3. A vasútvonal minden egyes részének rongálása, vagy arra bármely tárgynak helyezése büntetendő cselekmény.

A jegyzőkönyvek megküldése után a Minisztérium a lóvasút használatbavételi engedélyét a teljes hosszra 1884. augusztus 28-án, Baross Gábor aláírásával megadta. Egyetlen kikötése volt még, hogy a kocsikon alkalmazandó lámpa színe **vörös** legyen.

Egy 1885 körüli térkép az első, mely ezt a 22,8 km-es fővonalat ábrázolja, még mellékszárnyak és kitérők nélkül. Az 1886-os vármegyei közigazgatási térkép már kettő mellékvonalat jelöl, mégpedig a Casimir és az Albrechtsfeld majorba vezető vonalat.

A mellékvonalak építéséről, a Kleylehofi kivételével nincs hiteles magyar információ. Egy rövid oszt-rák tanulmány adatai azonban elfogadhatók, miszerint a Casimiri és az Albrechtsfeldi mellékvonal 1885-ben épült, a Jessei 1891-ben és a Kleylehofi 1892-ben. E tanulmány szerint a négy mellékvonal összes hossza 10 km volt. Albertkázmeron már akkor nagy gépüzem működött, az uradalom gépeit itt javították, ezért ez a mellékvonal épült el elsőként.

Ma már Ausztria területén lévő Kleylehofi mellékvonal (A4) előzetes bejárása 1892. március 15-én volt. Ósaidától kiindulva kizárólag uradalmi területen haladt, 1,75 km hosszan Kleyehof majorig. Az akkori 8 méter széles düllő útból 2,75 méter szélességet vett igénybe a vasút töltése. „A becsatlakozás azon a ponton történik, ahol a fővonal ósaidától DNy-i irányba fordul. Azon az Úton, ahol már most is 350 m hosszan vezetve van, egyenesen a Kleylehofi /Neubrunn/ majorig.”

Ezen a fővonalon az 1924/25-ös nagy átépítésig egyetlen bővítés volt. 1913-ban az Albrechtstfeld központjától nyugati irányba, a Nyugati majorig hosszabították meg, kb 3,5 km hosszúságban. Ez a hosszabbítás a már meglevő fővonal méretének megfelelően 1100 mm-es nyomtávval készült. Egyéb-ként 1913-ig nem történt hálózatfejlesztés a Főhercegi birtok moson vármegyei részén, sem a térképe-ken, sem a levéltári nyilvántartókban nincs erre utalás. Ekkor a Bélyei birtokrészen volt vasútépítés. 1913-ban azonban ismét jelentős munkálatok kezdődtek. Ekkor elsőként a Hegyeshalmi vasútállomás-ról kiindulva keleti irányban történt a vasútépítés.

Mit tudunk még az első vonalról?

A ló. A vonóerőt az uradalom saját, féltoronyi (Halbturn) ménese szolgáltatta, amely abban az idő-ben két lófajtából állott: angol félvér és orosz ügető.¹ 1892-beli leírás szerint 120 sportló és 270 igásló volt a Féltoronyi angol félvér lóállomány. A fennmaradt korabeli fotók alapján biztosra vehető, hogy a vasúti kocsik hosszabb távú vontatását az angol félvérrel végezték. Ez a típus a szakkönyv szerint „*alkal-masak nehezebb lovas alá hátas lónak és kocsi elé, főleg ha kitartó és gyors mozgás kívántatik.*” Szükség is volt erre a képességre, mert tejet, élőállatot és nagy terheket is szállítottak a közel 23 km-es vonalon.

Egy ló legfeljebb csak 100 q terhet, vagy 2 rakott kocsit húzhatott. (45. Kép.) Üres szerelvények esetében 3 kocsi volt a maximum. A képek alapján láthatjuk, hogy a száraz tőzeg könnyebb anyagnak minősült, ebből 3-at is húzhatott. Minden majorban volt ló, de összességében 4-5 kocsis és 8-10 ló vett részt a vagonok mozgatásában. Köztük voltak olyan legendás képességű lovak is, mint pl. az albrechtstfeldi Artur nevű példány. Egy ilyen ló képes volt 20-30 km távolságot 3 óra alatt megtenni a 2 rakott kocsival. A kocsik egyikén kötelező volt a fék megléte. Ennek ellenőrzését rendszeresen el kellett végezni. A vonat vezetője, aki a gyeplőt is kezelte, lehetőleg mindig a féknél állt vagy ült.

A vasúti kocsik. Az 1100 mm nyomtávolságú kocsik alváza egységes volt. Ez a típus a Tescheni erdőkben, bányákban, kohóknál jól bevált, erős kocsi volt. Ezt alkalmazták a magyaróvári uradalom területén is, annak ellenére, hogy abban az időben Magyarországon 760 mm, vagy ennél is keskenyebb kisvasutak épültek. Eltérés csak a felépítményben volt. Rövid leírásból és a fényképek alapján tudjuk, hogy a szállítandó árunak megfelelően, többféle felépítmény került az alvázra. A képek alapján látható, hogy minden kocsin volt fék, de csak az egyik végén. A vontatásra összekapcsolt 2 vagon két ellentétes végén volt a fék, hogy visszafelé is elől ülhessen a kocsi. A fék a kocsi elején lévő fellépő-lábtartó pallóba volt beépítve. Külön szerelt ülőbak nem látható a kocsikon, a kocsisok a rakományon ültek és jobb kezükkel látható a beépített fék tekerő karja.

Platós, oldalfal nélküli kocsi. Ez volt az alaptípus, és mindegyikhez tartozhatott oldalfal, amelyet ha kellett, felszereltek. Oldalfal nélkül bálázott széna, zsákos gabona, trágya, szállítására szolgált.

Oldalfallal ellátott vagonok szolgáltak az ömlesztett és zsákolt anyagok szállítására. Az oldalfalak alul nyithatók, leakaszthatók voltak, így többféle áru szállítására voltak alkalmasak. Az oldalfalak magassításával szállították a könnyű fajsúlyú tőzeget. De voltak tejszállításra szolgáló vagonok is. Ezeket a vagonokat használták a személyszállításra, és az „iskolavonatokhoz” is.

Élőállat szállítására használatos zárt kocsi, mindkét végén fékkel ellátva. Felül 4 rácsos, szellőző ablaka volt. Oldalt eltolható ajtók voltak. Alapméretét nem ismerjük, a platós kocsi méretével megegyező volt a képeken látható tengelytávolsághoz képest. Talán 2 nagyobb állat szállítására volt alkalmas.

Voltak ún. **urasági kocsik** is, amelyek csak a tisztikar tagjait szállították. Egy ilyen 1100 mm-es nyomtávú, elegáns kocsi az átépítés után sokáig ki volt állítva Albertkázméron. Állítólag csak a Főherceget és családját szállították vele. Zárt, kerek üveglakkal ellátott kocsi volt, a kocsisnak fedett ülőbak, oldalt főhercegi címerrel.

Az egyes intézőségeknek külön kocsiparkjuk volt. Hovatartozásuk a kocsik oldalfalára volt írva, és még sorszámuk is volt. Javításukat és napi ellenőrzésüket kezdetben a saját intézőség végezte. Később, valószínűleg minden intézőség Albertkázmera küldte javításra a kocsikat.

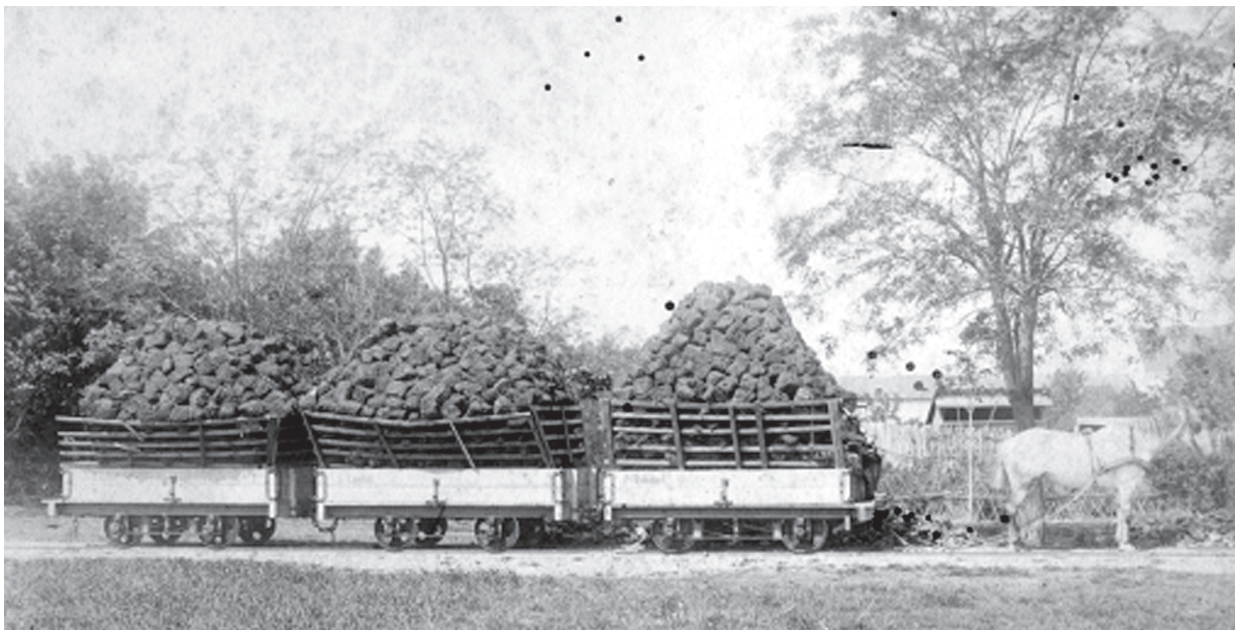
Vasúti töltés. A lóvasút, vagy más néven a kisvasút nyomvonalán nagyon szépen megmaradt a töltés a Kleylehof és az andai út között több szakaszon. Néhol minden javítás nélkül rá lehetne fektetni a sínpárt. A nyomvonal mellett több kavicsgödör is van, ahonnan a pályatest épülhetett. A térképek alapján feltételezhető, hogy néhány kavicsgödörhöz még mellékvágány is vezetett. Ezeket a bányákat természetesen utána is művelték. A megmaradt töltés szakaszok alapján megállapítható, hogy annak szintje a teljes hosszban a terepszint felett haladt, jelentéktelen emelkedőkkel. A töltés rézsűje 1:1, vagy 1:1 -lehetett a kavics minőségének függvényében.

Sínek. Ennél az első vasútvonalnál Tescheni típusú síneket alkalmaztak.(3. Kép.) A sín mérete alig tér el a később alkalmazott sínektől. Magassága szinte azonos, a futófelület erősebb a később alkalmazott magyar gyártmánynál. (30x20, ill. 24x14 mm.)

Talpfa. Tölgyfából készültek, de nem tudni, hogy mivel kezelték. Az 110 cm-es nyomtávolság miatt legalább 160 cm hosszú talpfák lehettek. Ebből következtethető, hogy a töltés koronaszélessége a 2 métert is meghaladta.

Kitérők. A vonalon történő közlekedés nehezen képzelhető el valamilyen, minden résztvevőre vonatkozó szabályozás nélkül. Bizonyára volt ilyen, és idők folyamán módosult is, a szerzett tapasztalatok alapján. A közlekedésben fontos szerepük volt a kitérőknek. A kitérők kettős célt szolgáltak. Az élő tanúk szerint a később is fennállt az a szabály, hogy a szemben találkozó szerelvények közül annak kellett visszafordulni, amelyik közelebb volt egy kitérőhöz.

Abban az időben sokkal kevesebb fa, fasor volt a térségben, így messze lehetett látni a vonalon közlekedő szerelvényeket. Számtalan veszekedés alakult ki a közeledő felek között. De ebből adódóan

lehetett olyan szerencsétlen helyzet is, hogy valakinek egymás után többször is vissza kellett fordulnia, és ez így kissé nehezen képzelhető.

Terményraktár Hegyeshalomban. A teljes vasúthossz átadásával egyidőben fejeződött be a tárház építése is 1884-ben. Az épület 68,2 m hosszú és 16,9 m széles volt, raktér magassága 1,20 m. Két szintes raktére volt. Befogadó képessége 15.000 q gabona. A raktárba mindkét hosszú oldalon lehetett rakodni, akár egy időpontban is. Padlósíntje a vagonok plató magasságában volt, így akár talicskán is át lehetett tolni a szállítmányt.

Áruforgalom. Sajnos erre vonatkozó, részletesebb adatokat nem találtam. Több forrás is említi Major Pál adatát², hogy napi 6-10.000 liter tejet szállítottak Bécsbe, ahol az uradalomnak 64 tejcsarnokában árusították, pl. 1885-ben 3.646.418 litert. Néhány részadat is bizonyítja, hogy mekkora forgalmat bonyolított le a lóvasút. 1887: 10.571 tonna 1906: 21.618 tonna. Ebben már bizonyosan benne van a helyközi szállítás is.

Valamilyen **forgalomirányítási szabályzat**nak kellett lennie, de nem tudunk róla. De ezt az uradalomnak kellett kidolgoznia. Elképzelhető, hogy a hajnali órákban Hegyeshalom felé haladó, rakott szerelvényeknek volt elsőbbségük, különösen a tejszállítmányoknak! Az üresen, visszafelé jövő szerelvényeknek pedig könnyebb is volt „visszatolatni” a kitérőkbe. Ennek a vonalnak a kitérőit térkép nem mutatja, a terepen sem ismerhető fel a helyük. Az egyes szakaszok elemzése alapján valószínűsíthető, hogy cca 3 km-enként lehettek. Szerepük nemcsak a szerelvények kerülésében volt, hanem mellette még szállítandó árut is készletezhettek. A fényképek alapján az is megállapítható, hogy a térség fában szegény, majdnem pusztaság volt. A vonalon közlekedők már messzire láthatták a szembejövő forgalmat, dönthettek a továbbhaladás mikéntjéről. A szerelvények kerülése a két végállomásnál, a mellékvonalak leágazásánál (Albertkázmer és Jesse), illetve a majorok mellett, ahol 80-100 m hosszúságú rakodó mellékvágányok voltak. Ósáida, Újszajda, Lehdorf és Albrechtstfed keleti major. Ezen kívül kellett lenni kitérőnek, de nem sikerült ilyen találni.

Kiszolgáló létesítmények

Létezett egy **újszajdai vasúti vendéglő is**. Hivatalos személyforgalom nem lévén, kiket is szolgálhatott ez a resti? Az biztos, hogy nem a mai értelemben vett vendéglőként működött, mert arra nagyobb igény nem lehetett. Inkább az áthaladó, megkésített szerelvények vezetői pihentek le és kötötték be lovaikat az istállóba éjszakára. Attól még mások is látogathatták.

A térképen egy **Hanság csárda** felirat olvasható a hansági végállomásnál, amelyiknek a funkciója hasonló volt az újszajda-i vendéglőnek.

Az időssek elbeszélése szerint hasonló épület volt Lehndorfnál is a vasút közelében. A hegyeshalmi tárház mellett is volt egy **istálló**, ahol szintén be lehetett kötni a lovakat, ha már a sötétedés előtt nem volt érdemes elindulni a visszavezető útra.

Újszajdánál volt egy épület, mely a **pályakarbantartók raktára** volt. Innen indultak napi munkájukra a 6 fős pályamunkás brigádok. Minden brigádnak meghatározott szakasza volt, melynek állapotáért feleltek. A pályamunkások egy platós kocsival közlekedtek, amelyen a szerszámaik és néhány csere talpfa volt. A vasúti pályát egy Hegyeshalomból kézihajtánnyal érkező ellenőr rendszeresen felügyelte.

Újabb vonalak építése

A további vonalak építése 1913-ban, még a világháború kitörése előtt kezdődött. Időközben 1911-ben született egy olyan miniszteri rendelet, amely szerint csak olyan beruházásokat engedélyeznek, melyeknél kizárólag magyar gyártmányú anyagokat használnak fel. A beépített anyagról hiteles számlát kellett bemutatni, ennek hiányában az építési engedélyt visszavonták volna. Így az uradalom a továbbiakban magyar anyagokat és szolgáltatást vett igénybe. Emiatt is tértek át a 600 mm-es nyomtávra.

B. fővonal: Hegyeshalom – Paprét – Fenyőmajor – Szalay major – Csikólegelő (Közben leágazás **Márialigetre**) Hosszúsága: 12 km. Az építés kezdete: 1913.

Hegyeshalomtól keleti irányban csak néhány kisebb terület volt az uradalom birtokában, és talán a közlekedési körülmények is kedvezőbbek voltak, ezért ezen az oldalon később kezdték a kisvasút kiépítését. Az építési kérelmet 1912. október 29-én nyújtotta be az uradalom. A tervdokumentáció szerint ez a **fővonal már 600 mm nyomtávra** készült. Egyelőre lóvontatásra, de az esetleges gépi vontatásra történő átálláshoz külön engedélyt kell kérni. Hogy miért a 600 mm nyomtávolság mellett döntöttek, nem tudni. Magyarországon addigra már a 700 mm, vagy még szélesebb nyomtávolságú kisvasutak készültek. (A kapuvári kisvasút nyomtávja 760 mm volt.) A talpfák mérete: 1 méter hosszú, 12/15 cm keresztmetszetű és tölgyfából fűrészelt. A fa tartósításáról nem esik szó a leírásban, de bizonyára az is megtörtént. A talpfák távolsága 78 cm volt, kissé túlbiztosítva a tervezők által számított 96 cm-hez képest. A töltés 2.00 m-es koronaszélességgel készült, 1:1 -rézsűvel (vizes helyeken 1:1). Az alkalmazott sínek mérete Márialigetig 7 kg/fm, továbbiakban 5 kg/fm volt. Az erősebb sín méretet azzal indokolták, hogy a malomban évente 800 vagon gabonát fognak őrölni és cukorrépa is szállításra kerül ezen a vonalon. Ezt a fővonalat a magyar Vagon és gépgyár építette és rendezte be. Itt már a tescheni sínekről szó sem lehetett.

A nyomvonal rövid leírása

A pálya kezdő pontja Hegyeshalomban a vasútállomással szemben, a nagyvasút 1883+43-as szelvényénél volt. A fennmaradt alaprajz szerint a „0” kezdőpont nem a raktárház mellett volt, hanem mintegy 100 méterre attól. Hogy ez az új vonal miként csatlakozott a raktárházhoz, sem a leírások, sem a térképek

alapján nem tisztázható. Valószínűleg 3 sínes megoldással kötötték össze a még 110 mm-es vágánnyal, ami a raktárház körülvette. Az egyik oldali sín közös volt, a másik oldalon 50 cm-re volt egymástól a 2 sínszál. Az 1925-ös átépítésig e rövid szakasz kivételével, nem lehetett a kocsiknak átmenni egyik vonalról a másikra.

A kisvasúti vonal a nagyvasút 7. vágánya mellett 3 méter távolságban haladt párhuzamosan, mintegy 900 méter hosszan. Közben 100 méter után keresztezett egy normál nyomtávú, Metzner féle magán iparvágányt. 700 m után a vonal lassan eltávolodott a nagyvasúti sínpályától, hogy azután 900 méternél nagyobb ívben fordulhasson a nagyvasút irányába. Közben a pálya szintje fokozatosan csökkenve, úgy 950 méternél derékszögben egy alagúton keresztezte a Hegyeshalom - Bruck országos vasútvonalat. A kisvasút az alagútból kibújva minden törés nélkül erős emelkedőn érte el a közeli országút és a közvetlen mellette lévő Lajta csatorna hídjának a szintjét. 150 m távolságon több mint 2,5 méter emelkedőt kellett megtenni a szerelvényeknek. Ez kezdetben nagy bonyodalmat okozott, mert a rövid útvonalon jelentkező erős emelkedőn nem minden szerelvény tudott feljutni. Ezért később, nem tudni mikor, az alagutat távolabb építették meg. Ez az új alagút valószínűleg az előző tervrajz szerint épült meg. Az alagútból kijöve közvetlen a nagyvasút mellett, enyhébb emelkedőn jött visszafelé és kanyarodott a régi nyomvonalra. 1,1-1,2 km-nél keresztezte a Hegyeshalom - Lajtakáta közti utat. Innen keleti irányba fordulva haladt tovább a Vörös istálló, vadászlak, Malom objektumok mellett. A 2,5 km-es szelvénynél volt a 100 méter hosszú leágazás a malomhoz. Ezután három, külön a vasútnak épített fahídon keresztül haladt fővonal a Lajta folyó ágain, egészen a 4.3 km-es szelvényig, ahol délnek, Paprét irányába fordult. Ebben a szelvényben volt a Márialiget felé kiágazó mellékvonal, amely 2,1 km hosszú volt.

A fővonal a 4,6 km-es szelvényében ismét egy alagútban keresztezte a magas töltésen futó, Hegyeshalom - Rajka közti vasútvonalat. Ez a vágány már nem bevágásban, hanem terepszinten haladt át a nagyvasút alatt és haladt tovább Paprét irányába. Közben átment Paprét, Fenyőmajor, Paula major, Teréz major, Miksa major nevű uradalmi területeken és elment egészen a Csikólegelő nevű helyig.

Ezen a nyomvonalon a leírás szerint pontosan tudjuk, hogy 3 kitérő volt. Az első az 1.6 km-nél a Vörös istálló után, a második 5.0 km-nél, a harmadik 6.5 km-nél volt, egyenként 100 m hosszúak voltak. Mellékvágányok: Papréten 3, a többi majorban 1-1 kiágazás volt.

Az építés 1913-ban történt. 1913. október 2-án már megtörtént a műtanrendi bejárás, amely már kisvasúti kocsikkal történt. A bejárás során a vízelvezetés fontosságára hívták fel az uradalom figyelmét, különös tekintettel a Lajta folyó ágainak gyakori árvizeire. Azon felül néhány helyen a töltés lazaságát is észrevételezték.

Külön érdekesség a Hegyeshalomnál lévő, alagúttal megoldott kereszteződés a nagyvasút és kisvasút között. A keleti irányból érkező kisvasútnak mindenképpen át kellett jönni a vasút nyugati oldalára, hogy a raktárházhoz és a nyugat felől érkező vonalhoz is kapcsolata legyen. Részben közvetlenebb kapcsolatba került a Szajda felé menő vonallal, bár a nyomtávolság eltérése miatt azzal összekapcsolni nem tudták. Átrakodással oldották meg a szállítást. De már a távoli majorok lakosságát szükség esetén Magyaróvárig tudták utaztatni.

Az alagút műszaki terve fennmaradt, mely a mai követelményeknek is tökéletesen megfelel. Az alagút 10 m hosszú volt, ami felett két nagyvasúti vágány fért el. (Bár a térképen csak egy vágány van feltüntetve.) Az alagút belső szélessége 260 cm volt, a kisvasúti sín feletti belmagassága 220 cm. És ezen még a gőzmozdonyok is átfértek! Az alagút legmélyebb pontjáról a sínnek már terep szinten kellett érkeznie a 150 méterre lévő közútig. Ezt a nagy emelkedőt azonban nem bírták a lovak, ezért kellett távolabb építeni egy újabb alagutat, ahonnan a nagyvasút mellett visszafelé jövet már nagyobb távolságon oszlott el az emelkedő. Az alagút áttelepítése az 1925-ös nagy átépítés előtt valósult meg.

A tervdokumentáció része volt az engedélyezési eljárás utáni „Üzemi feltételek”, amelynek pontjai az alábbiak: 1. A pálya műtanrendi bejárásához a magyar királyi vasúti és hajózási főfelügyelőség meghívan-

dó. 2. Csak megbízható, józan életű és ép testalkatú személyeket szabad a pályán alkalmazni. Nagyot hallók, rövidlátók, színvakok és olyan személyek, kik a forgalom biztonságát veszélyeztetik, nem alkalmazhatók. 3. Az üzemért felelős nevét az illetékes hatóságnak az illető saját kezűleg írt nyilatkozatának bemutatásával – amelyben a felelősséget vállalja – az üzem megkezdése előtt be kell jelenteni. 4. A pályát az előírt úrszelvénynek megfelelően mindig szabadon kell tartani. 5. Általában véve csak nappal, virradattól alkonyatig szabad közlekedni, ha kivételesen sötétben is közlekednének, a kocsikat jól kivilágító lámpával kell felszerelni. 6. Minden kocsit és különösen annak fékszerkezetét hozzáértő alkalmazott naponta legalább egyszer megvizsgálni tartozik. Hiányos fékszerkezettel elindulni nem szabad és ha a fékszerkezet útközben válik hiányossá, a menet tovább csak lépésben folytatható. 7. A kocsikat csak a hordképesség határáig és lehetőleg egyenletesen elosztva szabad megterhelni. 8. Tolatásoknál a váltók állására, valamint az esetleges akadályokra ügyelni kell. Tolatásoknál a tolató személyzetnek nem szabad a vágányok közé lépni, vagy abban járni. 9. A kocsikat megfutamodás ellen alátétfákkal kellően biztosítani kell. 10. A kocsik vontatásánál a vontató lánc hossza legalább 2.00 (kettő) méter legyen. 11. Az üres kocsikat menet irányban lehetőleg utolsóknak kell besorolni. 12. Egy vonatba legfeljebb 4 kocsi sorozható be és ezek között legalább az egyiknek fékesnek kell lennie és azon egy fékezőnek kell helyet foglalnia. A fékezőnek jelzőkürttel és zászlóval kell felszerelve lennie. 13. A legnagyobb megengedhető sebesség az óránkénti 12 km-t meg nem haladhatja. 14. Váltókon keresztül a sebesség 8 km-t meg nem haladhat és a sebességet mindenütt ott mérsékelni kell, ahol a távolbalátás akadályozva van, vagy utak, útátjárók vannak. 15. Az egymást követő vonatok között legalább 200 méter távokzt kell tartani. 16. Általában véve a pálya tulajdonosa köteles az üzem lebonyolításáról akként gondoskodni, hogy úgy az alkalmazottak, mint a vasúthoz nem tartozó személyek biztonsága meg óvassék és idegen javak meg ne rongáltassanak. 17. Az esetleg bekövetkező balesetek enyhítésére a pálya alkalmas helyén mentőszereket kell készletben tartani. 18. A pálya üzeméből kifolyólag a pálya tulajdonosát úgy büntető, mint magánjogi és általában köztörvényi szempontból teljes felelősséggel tartozik.

C. fővonal: mosoni vasútállomás – Krisztinamajor – Újudvar – Császárrét – Gulyaállás

Építés kezdete: 1914

Ennek a vonalnak a létesítéséről nagyon kevés információ maradt fenn, csak a térkép alapján követhetjük a nyomát. A kiindulási pont a térkép alapján Mosonból, valahol a régi szentjánosi út torkolata közelében volt. Innen a nagyvasút vonala mellett haladt a Lajta csatornáig. A csatornát merőlegesen átszelő hídon haladt tovább Krisztinamajor felé. A csatornán átvezető szakasról tervrajz részlet maradt fenn. Ennek felirata alapján vasbeton híd ívelt át rajta. Az út egykori nyomvonala a vasúti felüljáróról most is jól láthatóan, halad Krisztina major irányába. Krisztina majorban a térkép nem mutat kitérőt. A nyomvonal a major déli oldalát érintve haladt tovább Újudvar felé. Bár a térkép nem mutatja, biztosan voltak mellékvágányok vagy kitérő Újudvaron is. A nyomvonal délnek fordulva áthaladt a Moson – Mosonszentpéter közúton és nyugatnak fordulva, az útnak bal oldalán haladt Császárrét irányába. Mivel itt csak intézőség volt, a forgalmat nem kellett másokkal egyeztetni, kitérőket nem kellett építeni. Császárrét már komolyabb mintagazdaság volt ekkor, nagyobb istálló rendszerrel. Kisvasút mellékágaival behálózta a majort, még az istállókba is bejutott a vasút.

Ez a terület akkor még Mosonszentpéter határában volt. A fővonal tovább haladt déli irányba, ahol Gulyaállás nevű kisebb major állott. Ebben a térségben nagyobb rétek, kaszálók voltak, de inkább csak külterjes állattartás zajlott. A Gulyaállástól keletre még tőzeget is bányásztak, de a sekély réteg miatt hamar felhagytak a termeléssel. A kisvasút végpontja a térkép szerint a Szentjánosi övcsatornánál volt. (Ma olajkúti út néven ismert útig.)

E vonal mellett más tevékenység is történt. Közvetlenül Császárrét alatt vadász erdőt hoztak létre,

még vadászházat is építettek Gulyaállás közelében. Valószínű, hogy gyakori, nagyobb vadászatok voltak ebben a térségben, ahol nemcsak apróvadra, hanem nagyvadra is tudtak vadászni. A kisvasút közelében sűrű csatornahálózat nyomai arra utalnak, hogy öntözéses gazdálkodás is folyt azon a helyen. A kavicsbánya is a terület nagyobb építkezéseinek a kiszolgálására lett megnyitva.

A császárréti terület tehát komoly fejlesztés alatt volt. Ennek fontos kiszolgáló része volt a kisvasút. A kisvasút jelentőségét az is igazolja, hogy Császárréttől a végpontjáig kettős fasort ültettek Platan fákából. Ebből még ma is látható 120 fa, amelyek 100 feletti kort értek meg.

Ennek a fővonalnak volt egy hosszabb mellékvonala is, mégpedig Újudvarnál kiágazva Kisudvar irányában. Az 1922-es térkép még csak Kisudvarig jelöli, de az 1944-es térkép már az Órházig mutatja. (Makó ház, vagy Krisztinabereki ház). Visszaemlékező kisudvariak szerint a vonal még ennél is tovább futott, mégpedig a nagy Tölgyfákig. Valóban ezen a szakaszon lévő tőzegbánya maradványok igazolják, hogy nagyobb mennyiségű tőzeg lett kibányászva és szükség volt a kisvasút mehtoldására. De komolyabb rétek is voltak ebben a térségben.

Van egy visszamenőleges hatályú szerződés a MÁV és az uradalom között egy iparvágány bérletéről. Arról szól, hogy az iparvágány építésének kezdetétől, 1918. november 1-től 1923. december 31-ig visszamenőleg, a 992 m² bérelt területért évente 41.490 koronát kellett fizetni. Ez az iparvágány a már megépített kisvasúti vonal, vasút melletti toldása lehetett. Valószínűleg itt valami szabálytalanság történt, ezért vetették ki utólag a bírság jellegű összeget.

Ehhez a vonalhoz tartozik, hogy Somogyi Dezső, újrónafői földbirtokos is épített egy kisvasutat, amely a főhercegi vonalhoz csatlakozott az országút mellett. Valószínűleg ezt nem hivatalosan tette, ezért 1923-ban utólagos jelentést kellett beterjesztenie. Kérelmére engedélyt kapott, hogy Újrónafőnél épített saját vasútját a Magyaróvári főhercegi uradalom vonalához csatlakoztassa, és a kettejük megállapodása megállapodása alapján kapta meg rakodási engedélyeket.

Ezen a vonalon csak lóvontatás volt, gőzmozdony nem járt rajta. A szállítandó áru mennyiség is kevesebb volt, mint a másik két vonalon.

D. fővonal: Csikólegelő – Magyaróvár malom

Az építés kezdete: 1916.

Tulajdonképpen a B. fővonal meghosszabítása volt, ezzel Hegyeshalom kisvasúton is összeköttetésbe került Magyaróvárral. Tervdokumentáció egyelőre nem ismert erről a vonalról, de a bejárasi jegyzőkönyv szerint 17 km hosszúságú volt.

Szintén 600 mm-es nyomtávú és 7 kg/fm.-es sínekből épült. Csikólegelőtől kijött a rajkai út mellé a lóvári erdőnél és a közút mellett haladt a magyaróvári malomig (egy térkép szerint). A bejárasi jegyzőkönyv szerint pedig a 126-132 és a 137-166 hektométer között az egykori Budapest-Bécs közötti közút (ma rajkai út) mellett haladt. Több műtárgyat és átereszt helyét tartalmazza a rövid bejárasi jegyzőkönyv. Még egy 24 méter fesztávolságú hídon is áthalad a kisvasút. 2 helyen kitérő létesült: mégpedig a 136/137 és 169/171 szelvények között.

Az engedély már ló üzem mellett motor üzemet is említ. Az engedély külön is kitér a beépítendő sínekre, hogy a magyar gyártmány igazolandó, a gyár neve bele legyen hengerelve!

Ez a vonalszakasz már látható az I. katonai térképen (1922), de az 1944-es térképen már nincs feltüntetve.

Trianon következményei

Mint látható, ezek a fővonalak még az I. világháború kitörése előtt, vagy alatt épültek és eredménye-

sen működtek. A különböző birtokokon megtermett áru ezen a lóvontatású kisvasúton jutott el a nagyvasútig és onnan főként Bécsbe, vagy más nagyvárosi piacra. A háború következményei azonban kellemetlen kihatással voltak az elsőként épített fővonalra. Mivel a monarchiában nem léteztek országhatárok, a kisvasút nyomvonala az uradalom kerületei között haladt. A háború lezárását követő első határkijelölések következtében a birtoktestek egy része Ausztria területére kerültek. Mivel Frigyes főherceg az osztrák alkotmányra nem esküdött fel, ezeket a területeket elveszítette. A határok későbbi, kisebb módosítása újabb területeket sodort át Ausztriába, de ezeket már megtarthatta az uradalom. Ezzel azonban olyan műszaki létesítmények is átkerültek, mint a lóvasút egyes szakaszai és a villany-, telefon hálózat részei.

1921-ben egy iktatói bejegyzés szerint szóba került a mosonszentjánosi keskeny vágányú vagy mezei vasút ügye, mert egy előzetes bejárési jegyzőkönyvről szól. Valószínűleg a Hanságvillanytelepig történő hosszabítást készítette elő, de a tovább lépések bizonytalan időre eltolódtak. De lehet, hogy ez a levél a mosonszentjánosiak kezdeményezéséről szól, akik szintén akartak valahol, ebben a térségben kisvasutat építeni.

1923-ban körlevélben keresték fel azon gazdálkodókat, akiknek a határon túlra kerültek földjeik, vagy a határon túlra szállítanak. Ebben érdekelt személyek és állatok számára áthajtási engedélyt kellett kiváltani, az állatok megjelölésével. Ezt az igazolványt csak német fordítással fogadták el az osztrák vámőrök. Bizonyára sok bonyodalommal járt a szakaszosan osztrák területre átlépő szerelvények mozgása, a termények ki-be szállítása. Lehdorfától Hegyeshalomig többször kellett át-és visszajönni magyar területre. Ennek a helyzetnek a megoldására készülöben volt egy, a Magyarország és Ausztria közötti megállapodás a birtok együttkezelése érdekében. A felmérések és jelentések elkészültek, de az eredményről nincs információ. Valószínűleg a konfliktusok továbbra is megmaradtak, emiatt más megoldáshoz folyamodott az uradalom. Mégpedig egy átfogó, az egész rendszerre kiható fejlesztést határoztak el. Ennek a dokumentációja sajnos nem került elő, így a változásokat csak térképek segítségével valószínűsíthetjük. Illetve azt tudjuk, hogy az uradalmat többször is felszólították a nagyszabású tervek bemutatására, de azzal sokáig adósak maradtak. 1925 május 12-én kelt válaszukban ezt írták: „*van szerencsénk értesíteni, hogy tekintettel arra, miszerint most úgy a vasúti hálózatunk, mint a telefon hálózatunk is átépítés alatt áll, és részben meg is lesz változtatva, a kívánt terveket nincs módunkban úgy elkészíteni, hogy azok a valóságnak mindenben megfeleljenek, - mert teljesen megbízható térképpel akarunk szolgálni...legalább július, augusztus hónapokig türelemmel lenni....*” Aláírás: Móvári uradalom.

1923-ban egy olyan országos felmérés is készült, hogy a magántulajdonú kisvasutak közül melyeket lehetne bevonni a közforgalomba. A kérdés az volt, hogy bizonyos állami támogatással a környék gazdasági és utazási igényeit miként tudnák biztosítani ezek a létesítmények. Az uradalom erre nemleges választ adott azzal, hogy külterületeken halad át és az ott lévő majorok lakói úgyis használhatják, mint uradalmi munkások és családtagjaik. Az uradalom 3 fővonalat sorol fel a jelentésében, megjegyezve, hogy a Hegyeshalomból Kasimir, Lehdorfon át a Hanságig vezető vonal részben megszállt (!) területen halad keresztül.

A nagy átépítés

Az átépítés több célt szolgált:

1. A határon való áthaladás kiküszöbölése érdekében 3 szakaszon a vasút vonalát beljebb hozták.
 - a. Ósaidától nyugatra az előző nyomvonallal párhuzamosan, attól mintegy 300 m-re építették meg az új a vonalat.
 - b. Az ÚjSzaida – Lehdorf közti vonalat Várbalog irányába terelték úgy, hogy Várbalog északi részén a határig, majd a határ közvetlen közelében épített új vonallal a Lehdorf ÉK-i sarkán lévő ponttal kötötték össze, most már magyar területen.
 - c. Az Andau úttól D-re eső szakaszt is beljebb hozták és az új nyomvonal közvetlenül az Eszterházy

major nyugati szélén haladt tovább, most már Hanságvillanytelep felé. De épült a határ felé is egy rövid szakasz, ami a régi szénatárolókhoz (a korábbi végállomás) vezetett.

d, a Hegyeshalomtól kiinduló szakasz is áthelyezésre került a sorompótól haladó útvonaltól É-ra, mintegy 200 m-re. Ennek nem a határ meghúzása volt az oka, hanem a Paprét felől érkező B.vonallal való összekötési lehetőség.

Az 1930-as katonai térkép még az eredeti nyomvonalat ábrázolja. A terepen található, megmaradt töltések és az új nyomvonalra emlékező személyek szerint egyértelmű, hogy a vonalak áthelyezésre kerültek. Két szakaszt egyszerűen áthelyeztek, az Albrechtstfeld felé vezető szakasz megmaradt, de az Albrechtstfeld és Lehdorf közti részt lebontották. Az Albrechtstfeldi birtok tehát nem szakadt el a Magyarországi területektől.

Az elsőként épített, A. vonalon megszüntették az 1100 mm-es nyomtávot és 600 mm-re építették át. Ezzel egységesé vált az uradalom egész vasúti hálózata. Így már összekapcsolhatóvá vált a két vonal Hegyeshalomban. Talán ennek az összekapcsolásnak érdekében módosították a Hegyeshalomba vezető szakasz nyomvonalát is. De az a tény is közrejátszhatott, hogy továbbra is csak a magyar gyártmányú anyagokat lehetett felhasználni a bővítések esetében. Egyúttal gőzmozdonyvontatásra is alkalmassá tették az egész pálya szakaszt. Két gőzmozdonyra emlékeznek az idősebbek és néhány fénykép is igazolja ezek létezését. A Muki nevű mozdornak magas, kályhacsőszerű, a Remény nevű mozdornak alacsonyabb, öblösebb kéménye volt. Mindegyiknek Albertkázmeron volt a garázsa. A mozdonyvezetők általában műhelyi szerelők voltak, akik időnként ültek mozdonyra. Közülük sokak nevére emlékeznek vissza az egykori majorok lakói.

A gőzvontatás mellett tovább működött a lóvontatás is. A gőzmozdony már több vagon is vontatható, de az erről szóló pontos szabályozást nem ismerjük. A lovakkal inkább a helyközi mozgatást, a szerelvények összegyűjtését végezték. Az idősebbek elbeszélése szerint a gőzmozdonyok inkább csak a kampány időszakban vontattak, amikor lóval nem bírták volna a vontatást. Elsősorban a répa szállítása igényelte a nagyobb szerelvények mozgatását. Az év további részében a mozdonyok korlátozottan közlekedtek. Visszaemlékezések szerint az Albertkázmeri garázsukból kora reggel elmentek, és késő este tértek vissza.

A nagy átépítés részeként megépült az Esterházy majortól a Hanságvillanytelepig haladó újabb szakasz, az A.vonal meghosszabbításaként. Villanyteleptől még további 1,5 km-re lévő tőzegtelepig is eljutott a vasútvonal. Ezenkívül még a Kendergyár és Villanytelep között is volt egy leágazás Hanságújmajor irányába, amely a majort keletről megkerülve eljutott a rétek központjába. A fényképek alapján látható, hogy még Villanytelepről közvetlenül a Hanságújmajori szeszgyárhoz is vezetett egy külön vonal. 5. Ennek a nagy beruházásnak része volt az áramfejlesztő villanytelep, valamint az összes major és a központok közötti villany- és telefonhálózat kiépítése.

Sajnos ennek a jelentős átépítésnek dokumentumai nem ismeretesek. Néhány levélből, híradásból tudjuk, hogy ez megtörtént.

Az alispáni mutatóban 1925 június 19-én kelt levél tartalma: „a mővári főhercegi uradalom által engedéllyel bővített és általa kitolt keskeny nyomtávú vasút műtanrendi bejárása”.

A Mosonvármegye újság 1925 június 21-én az alábbi hírt közli: „Hegyeshalom, ez a Trianon következtében határszéli község immár fejlődés útján van.Folyamatban van a MÁV állomás kibővítése, a főhercegi iparvasút fejlesztése. Hegyeshalom – Kázmerpuszta – hansági villanytelep között az eddigi lóvasút helyébe gőzmozdonyerőre berendezett vonatjárat létesül, a munkálatok befejezés előtt állnak...”

Elvileg az átépítés során már nem használhatták a régi TESCHEN feliratú síneket, és már magyar gyártmányú (de felirat nélküli) sínek kerültek beépítésre. A Várbalogiak szerint nagyon sok TESCHEN sín van beépítve a házakba, kerítésekbe. Nem tudni, hogy az 1925-ös bontásokból, vagy az 1945 utáni bontásokból származnak. A kétféle sín között kis méretkülönbség volt.

Néhány szemtanú visszaemlékezése igazolja a lóvasút történetét. Többen utaztak a kisvasúton, de vannak, akik dolgoztak is rajta és emlékeznek jó néhány részletre is.

Glaser Ferenc Albertkázméri lakos szüleitől hallotta, hogy a kisvasút először valóban 1100 mm-es nyomtávú volt, de később átépítették. Emlékszik egy Albertkázméri fordítókorongra, amelyen mind a kétféle nyomtáv sín párja ott volt. A külső volt az erősebb sín. Ő még látta azt az elegáns kocsit, mellyel a Főherceget szállították. Emlékszik még a hegyeshalmi alagútra is, ahonnan a papréti vonal érkezett és haladt a tárházig. Biztosan állítja, hogy egészen 1945-ig működött az újSzajda – Albrechtstfeld közötti szakasz is, ahová átjártak a szerelvények. Fiatalon segédkezett is a vagonok összekapcsolásánál. A határon volt egy osztrák őrbódé, ahol az engedélyezettek átlépését feljegyezték.

Elmondta még, hogy a mozdonyok kizárólag Albertkáz méron állomásoztak, állítja hogy mindegyiknek külön garázsa volt, számukra a vízfelvétel kizárólag újSzajdán volt lehetséges. A mozdonyok reggel elmentek és csak este jöttek vissza. Nevezetes mozdonyvezetők voltak a Lehner testvérek, utánuk és egyben legutoljára pedig Wolf István volt a vezetője a Remény nevű mozdonynak. A Muki névre hallgató másik mozdony ekkor már sok hibával küszködött. Elmondta még, hogy a háború után a Muki mozdonyt szétvágták a megszálló csapatok és más gépekkel együtt elszállították. A szerelvényt a Remény vontatta, de nem tudja hová vitték.

Ábrahám Ferenc Várbalogi lakos 1943-44-ben fiatalon dolgozott a kisvasútnál, mint pályamunkás. ÚjSzajdától Jessén át a határig (ahol egy földhalom van ma is) volt a szakaszuk, amelynek felügyelete tartozott hozzájuk. A teljes hosszon, de különösen a kanyarokban kellett a talpfák állapotát ellenőrizni és szükség esetén cserélni. Kis lapos kocsival járták a vonalat, amelyen a szerszámaik és a csere darabok voltak. Rendszeresen jött egy kézhajtánnyal a pályaelenőr, aki Hegyeshalom felől érkezett.

Emlékezik olyan balesetre, amikor a gőzmozdony leborult a várbalogi kavicsbánya mellett. A mozdony fékezett, a rászaladó vagonok azonban lelökték a sínről. A mozdony vezetője nagyon megijedt, amikor a csizmája tele lett „vérrel”, amiről aztán kiderült, hogy olaj volt. A vasúton dolgozóknak nem volt egyenruhája, munkás ruhában dolgozott mindenki.

A kisvasút megszűnése

Az 1925-ös átépítés után egészen a frontvonal megérkezéséig üzemelhetett a kisvasút. A II világháború véget vetett az uradalom működésének, vele a kisvasút áldásos tevékenységének. Glaser Ferenc szerint már 1946-ban folyt a bontás. Egy budapesti, név szerint említett vaskereskedő bontatta és még ő is szállított neki. Ábrahám Ferenc és Bella Sándor egykori Esterházy majori tanító pedig biztosan állítja, hogy az aknazár megszűnte után, 1952/53 körül történt a bontás. A várbalogiak elmondják, hogy a bontásban résztvevők fizetség gyanánt kaphattak az anyagból és 5 szálát kaphattak belőle. A kuláknak minősítettek nem kaphattak ebből a bontásból! A sínek értékes anyagokká váltak az építkezések során, az áthidalókként majdnem minden házban, de inkább a melléképületekben ott vannak. De jutott a kerítésekbe is, ahol ma is láthatók a TESCHEN feliratú sínek is.

1948 januárjában felmérés történt a kisvasutakról, hogy miként alkalmazhatók az alakuló Nemzeti Vállalatok keretében. Több kérdésre kellett tájékoztatást adni az alispáni körlevélre. A magyaróvári főszolgabíró jelentéséből az olvasható, hogy a volt magyaróvári uradalom 4 vasút vonalból áll, és ezek milyen állapotban vannak: Hegyeshalom – Albertkáz mér: „*tűrhető állapotban van*”. Hegyeshalom – Márialiget: „*hiányos*”. Mosonszentjános – Hanságújmajor: „*csekély javítást igényel*”. Mosonszentjános(?) – Császárrétpuszt: „*egészen rossz*”.

Kocsik már sehol sem voltak a jelentések szerint. Gőzmozdonyok sem szerepelnek a jelentésben, azzal a megjegyzéssel, hogy azok nem is voltak, mert lóvasút volt az egész! A jelentésben némi tájékozatlanság érezhető, talán már a nagy kitelepítési hullám után nem is volt, aki emlékezne és nem is volt

mire. Az illetékes nyilatkozók ennek ellenére a vonalak fenntartását szükségesnek tartották!

Ezek után 1949. február 1-én alakult győri Gazdasági Vasutak Nemzeti Vállalat nyilvántartásában még szerepeltek: Mosonmagyaróvár – Tőzegerdő (Krisztinaberek) 20 km, Hegyeshalom – Mezőórlak (Kendergyár) 30 km, Hegyeshalom – Márialiget 14,5 km.

De úgy látszik a továbbiakban mégsem volt annyira fontos a vonalak feljavítása, mert további működésükről már nem tudunk. Viszonylag csendben, írott utasítás, vagy engedély nélkül a lakosság lebontotta, anyagát az újabb építkezéseknél felhasználta. Nyomát, emlékét az idő nagyrészt eltüntette. A nyilatkozók szerint nem is egy időben történt a bontás a teljes vonalon. Talán a határvonal közeli szakaszok védettek voltak az elzártságuk miatt, ezért ezek bontása később kezdődött.

De nem tűnt el minden! A vasúti töltésnek néhány szakasza ma is jó állapotban van. Megtalálhatók még az 1883/84-ben épült szakasz alépítményei is és a többi vonalnak is megmaradt még néhány szakasza. A Lajta csatornán még néhány éve látható volt a hídnak kétoldali betonpillére. Egyik útkeresztezéskor sokáig megmaradt a macskakövezés, sín nélkül, de 2014-ben az ausztriai szélkerekek építése miatt elbontották. Sajnos ép állapotban lévő kocsit nem sikerült találni. Előkerült 2 db 600 mm-es nyomtávú kocsialváza, kerekkel együtt. Az egyiket már facsapágyra lett átszerelve a tengely, a másik eredetinek látszik, mert mind a négy csapágyháza helyén van és használják is. Ez utóbbi olyan helyen van, amely nem volt bekapcsolva a hálózatba, sőt más tulajdonban is volt. Lehetséges, hogy a lebontás után került ebbe az istállóba, ahol ma is használják. Állítólag korábban párja is volt ennek. A fa felépítmény már egyiket sincs meg, alváza alapján az a vagon típus, mellyel az ömlesztett anyagot (répát, kavicsot, stb.) szállították, de az oldal leemelése után bármilyen anyag szállítására alkalmas volt.

A 2007 évi bejáráskor még láthattunk két régi istállónál is (Kleylehof és Várbalog) beépített állapotban, 400 mm-es nyomtávú sín párt. A várbalogi épület mellett még volt egy 4 m hosszúságú kocsialvázkeret, alatta 400 mm-es nyomtávú tengely. Az alvázon régi keletű szegecselés volt, tehát eredetinek tűnt. Részben átalakították, de az előbbi kocsikhoz hasonló olajtartályos csapágyháza van. Az idősebbek nem emlékeznek erre a kocsitípusra, lehet hogy ez is a lebontás után került be az istállóba.

A magyarországi kisvasutak többsége túlélte a háborút és aktívan tovább működtek. A másik nevezetes kisvasút, a kapuvári 1977 végéig menetrend szerint közlekedve szolgálta a környező majorok lakosainak utazását és a gazdaságok szállítási igényét. Főként az erdei szállítási feladattal működők éltek meg napjainkat és működnek a turizmus nagy örömeire. Sajnáljuk, hogy az itteni kisvasút ilyen csendben és nagyon korán múlt ki. Hézagos emlékét azonban megőrizzük.

Forrásanyag:

1. Major Pál: Mosonvármegye Monográfiája. 1886.
2. Kettinger – dr Nagy – Timár : A magyaróvári uradalom története.
3. Kovácsy Béla és Monostori Károly: A ló és tenyésztése.

¹ Kovácsy Béla és Monostori Károly: A ló és tenyésztése. 1905. 417 oldal.

² Major Pál: Mosonmegye monográfiája: II. 1886.

Kovács Mária

Bosznia – Hercegovina felfedezése

Útibeszámoló

Július elsején reggel öt órakor indultunk el autóbusszal Galántáról, Komárom és Budapest érintésével az első állomásunkra Mohácsra, a Csemadok TV által Bosznia–Hercegovinába szervezett öt napos kirándulás első állomására. A bejáratnál Hádész kapuja állít meg bennünket. Áthaladva a kapu alatt, Vadász György Ybl-díjas építész modern építészeti alkotásában gyönyörködhetünk, mely a Szent Koronát mintázza, majd a földbe süllyesztett, a török időkben elpusztult kolostorok emlékét idéző átriumos épület udvarán megcsodáljuk az Illés Gyula tervezése alapján készített fehér kőrőzsa szökőkutat, mely mint meghasadt virág, az ország háromrésze szakadását szimbolizálja. Pár lépéssel odébb pedig az em-

lékpark teljes mivoltában tárul elénk.

A mohácsi emlékhely

A mohácsi csata első két tömegsírja 1960-ban dr. Papp László régész munkásságának köszönhetően került a napvilágra, majd 1975-ben újabb három tömegsír került elő. 1976-ban megnyílt a Mohácsi Történelmi Emlékhely, melynek parkjellegű területe 1700 katona végső nyughelye. A tömegsírok között II. Lajos király, Szulejmán szultán, Tomori Pál, Kanizsai Dorottya, és sok-sok névtelen vitéz fából kifaragott szobrait láthatjuk. A fegyvereket, lovakat megidéző sírjelek sokasága eleven mozgást teremt a csendes sírkertben. Megkondíthatjuk a kis lélekharangot, amelynek hangja tovább fokozza a sírkert magasztos hangulatát.

Az utazást folytatva az udvari határátkelő érintésével Szlavónián keresztül Bosznia felé. Maglaj városa a következő állomás. A hangulatos óvárosból felsétálunk a várhoz. A szép kilátás reményében néhányan a toronyba is felmegyünk: nem csalódunk, pompás onnan a látvány. Innen a Kalavan Jusuf pasa dzsámijában az oszmán építészet gyöngyszemében teszünk látogatást, mely az 1560-as években épült; és a 22 méter magas félgömb kupolája és minaretje a város jelképévé vált. Stílusosan a mecsettel szemben lévő kávézóban eredeti török kávé fogyasztunk, természetesen lokummal kínálják. Az utunkat folytatjuk tovább és megérkezünk Szarajevóba. Itt elfoglaljuk szálláshelyünket a Rimski Most szállodában.

Irány Szarajevó, visokoi kitérővel

A Bosznia-Hercegovina fővárosától, Szarajevótól 30 km-re északra levő, Visoko város mellett, 2005 óta folynak intenzív régészeti feltárások. A munkálatokat kezdeményező és vezető bosnyák Semir Osmanagić feltételezése szerint megtalálták Európa legrégebb és legnagyobb piramisait. Fényképfelvételek készültek a völgyet övező felszíni formákról, s ennek alapján ma már kilenc piramisalakzatot különböztetnek meg. Ebből ötnek neve is van: a *Nap* (Visočica), a *Hold* (Plješevica), a *Sárkány* (Bučki gaj), a *Szeretet* (Četnica) piramisa és a *Föld* temploma (Krstac). Vég Zoltán helyi idegenvezető kalauzolt végig a piramisban kialakult alagúttrendszeren, ahol energiát gyűjtöttünk, (egy hatalmas kő felett tartottuk a kezünket, s így nyertünk energiát), megfigyeltük a rovásiást, amellyel szemben a tudomány még eléggé megosztott, sokan kételkednek a felfedezésben. A turizmusnak viszont kedvez ez a hírverés, évente több százezer turista fordul meg az ásatásokon.

A következő megállónk Szarajevó volt, Bosznia-Hercegovina fővárosa, mely a Dinári-hegységben, a Miljacka-folyó két partján fekszik. Lakosságát elővárosaival együtt 400 ezer főre becsülik. Túlnyomóan bosnyákok, ezen kívül szerbek és horvátok lakják. Az oszmán hódítók által alapított város az újkor hajnalán Európa legfejlettebb városai közé számított, mely az Osztrák-magyar Monarchia idején kapcsolódott be az európai kulturális vérkeringésbe. A jugoszláv állam időszakában már téli olimpia házigazdája is volt. Szarajevó nevével több fontos történelmi esemény is összeforrt: 1914-ben itt lett merénylet áldozata Ferenc Ferdinánd osztrák trónörökös, ami ürügyül szolgált az első világháború kirobbantásához. De a szarajevóiak élték át a boszniai háborút (1992-1995) alatt a modern kori történelem egyik leghosszabb, több mint három éven át tartó ostromát is. A város egyedülálló légkörét a történetét alakító négy vallási csoport (római katolikus, katolikus és ortodox kereszténység, muszlim és zsidó vallás) által hátrahagyott épített és más kulturális javak adják. Szarajevó a világ egyetlen városa, ahol néhány száz méteren belül katolikus és ortodox templom, mecset és zsinagóga is található.

Ott létünkör gyönyörűen sütött a nap, így lehetett igazán látni, hogy milyen elképesztően szép helyen is vagyunk. A várost minden irányból hegyek határolják: míg az óváros többnyire a völgyben terül el, a külsőbb kerületek már a meredekebb hegyoldalra épültek. Az óváros központi tere a *Sebilj-teret* – nem véletlenül – a helyiek gyakran csak „*Galamb térnek*” hívnak, hiszen méltán rászolgált becenevére: itt ugyanis az egy négyzetméterre jutó galambok száma messze a legmagasabb, melyet valaha láttam. A tér közepén áll a mór stílusú, fából készült Szarajevó-kút. A mondás úgy tartja, hogy aki iszik a vízből, egyszer még biztosan visszatér Szarajevóba. Innen indul a Baščaršija, Szarajevó óvárosának a szíve, egy különleges hangulatú, bazárokkal teli sétálóutca, amely remekül szemlélteti, hogyan nézhetett ki a város a török hódoltság ideje alatt. A környező utcácskákból a bazárok, kirakatok sokasága között hömpölygő turisták sűrűjében a figyelmes szemlélő megfigyelheti a helyi emberek egyik leginkább jellemző vonását, mégpedig azt, hogy a nap bármely szakában képesek elfogyasztani a kávéjukat. A környező utcácskákból könnyen elérhető Gázi Husrev bég dzsámija, melyet arról a híres török helytartóról neveztek el, aki több mint húsz éven keresztül kormányozta Boszniát. Az ország egyik legjelentősebb iszlám építészeti remekművéről van szó,

mely méretei alapján a legnagyobb az egész Balkánon. A dzsámi udvarán egy szép kút áll, ahol a hívek a templomba lépés előtt arcukat, lábukat, kezüket a vallási előírások szerint háromszor meg tudják mosni.

A dzsámi főbejárata mellett két türbe található, melyek közül az egyikben maga Gázi Husrev nyugszik. Tovább sétálva a Zelenih beretki-n az Alija Izetbegovic térre jutottunk ki, melyet oldalról a gyönyörűen felújított szerb-ortodox templom ural.

A Császár Dzsámitól néhány méterre ível át a Miljackán a híres Latin híd, mely elsősorban azzal vonult be a köztudatba, hogy 1914. június 28-án Gavrilo Princip szerb nacionalista itt gyilkolta meg az osztrák trónörökös, Ferenc Ferdinándot és feleségét, Chotek Zsófiát, mely aztán az I. világháború kitöréséhez vezetett. A hídfőnél lévő sarkon – pontosan ott, ahol a merénylet történt – múzeumot rendeztek a tragédia emlékére, s külön felirat jelzi azt a helyet, ahonnan Princip rálőtt a trónörököse. A hely szelleme pedig óhatatlanul a „mi lett volna ha irányába tereli a gondolataimat: innen nézve szinte nyilvánvaló, hány ponton lehetett volna megakadályozni a merényletet, például ha a résztvevők egy kicsit elővigyázatosabbak, stb. De a történeteket ismerjük, szerencsétlen Ferenc Ferdinánd sorsa pedig ezen a helyen végeztetett be. Az akkori politikai helyzet ismeretében ez a gyilkosság persze csak az utolsó csepp volt a pohárban: abban az időben fokozott ellenszenv uralkodott a Habsburg-ház iránt a boszniai régióban, ráadásul a trónörökös már annyira népszerűtlennek számított a nép körében, hogy korábban már három ízben – 1902-ben, 1906-ban és 1910-ben (négyévente egyszer) is – megkíséreltek ellene merényletet. (Nem is értem, hogy nem jöttek rá, hogy a következő merénylet 1914-ben lesz.) Ferdinándnak már a Szarajevóba való utazás sem kezdődött szerencsésen. Előbb az általuk használt vasúti kocsik tengelye forrósodott át, majd abban a kocsiban, amelybe átköltöztek elromlott a világítás. A gyertyák meggyújtása után a főherceg állítólag megjegyezte, hogy a kocsik olyan, „akárcsak egy kriptá”. Aztán miután a főhercegi pár Szarajevóba érkezett, bomba robbant a vasútállomáson. Tizenegy személy megsérült, Ferdinándék azonban sértetlenek maradtak. A gépkocsi konvojt, mely a trónörökös szállította, sehol sem védte katonai sorfal, mindenféle biztonsági intézkedés hiányzott. Alig az indulás után már gránátot dobtak a merénylők az autójukra, mely azért nem lett végzetes, mert a bomba pont a hátrahajtott tetővaszonra esett, ahonnan tovább pattant, és egy másik kocsi alatt robbant fel. Hihetetlen módon még ekkor sem fújták le az egész látogatást, hanem a városházánál tartott beszéd után egyszerűen más útvonalon akartak távozni. A sofőrök azonban eltévesztették (!!!) az útvonalat, így a korábbi úton haladtak... míg végül a híd előtti sarkon, ahol ráadásul nagy tömeg gyűlt össze le is lassítottak, hogy Principnek biztosan sikerüljön pár méterről eltalálni a kiszemelt áldozatot. A mi utazásunk története ebédrel folytatódott, méghozzá a Baščaršija-dzsámi melletti kis utcában csevapsicsa fogyasztásával. A csevapsicsa Bosznia egyik nemzeti étele, de más balkáni országokban is nagyon népszerű. A többnyire kétfajta darálthúsból készült hosszúkás fasírt darabokat általában pitában szolgálják fel, egy adag felaprított hagyma kíséretében. Ebéd után fiákerrel indultunk el az Ilid•a nevű külvárosban található a Vrela Bosna, azaz a Bosna folyó forrásához a szarajevóiak kedvenc kirándulóhelyére. Sétálgattunk, gyönyörködtünk a szépen karbantartott parkban.

Stratégiaiilag (is) fontos megállók

Reggeli után csomagolás és indulás Konjic városa felé, közben rövid pihenő a Neretva folyó partján. Konjic városa stratégiaiilag fontos helyen fekszik – az összekötő útvonalon a dél-boszniai, hercegovinai területek felé -, de jugoszláv laktanyája és lőszergyára is fontossá tette. Éppen ezért a nem is olyan régi háború idején – bár szerbek kisebbségben éltek itt – komoly harcok alakultak itt ki. A szerb erők 1992 májusában kezdték a környék ágyúzását, miközben rengeteg bosnyák menekült a Neretva parti városba. Az 1995-ös Daytoni békéig – három éven át – hullottak a gránátok, dörögtek a fegyverek.

Még dél előtt értünk Blagaj településre, ahol a Stjepan-grad alatt található Buna folyó forrása, amely a kiírás szerint Európa legbövizűbb forrása (másodpercenként 43 000 liter víz folyik belőle). További

érdekessége, hogy a Buna alig 7 kilométeres önálló lét után beleömlik a Neretvába. Közelről látva mindenesetre érthető a névének jelentése: rebellió, forradalom. Nagyon gazdag a természeti környezet. A mediterrán éghajlatú vidéken évente legalább 200 napig süt a nap. A víz egy nagy barlang nyílásából tör elő, amely felett már 25 méter magasságtól a hegy csúcsáig számos madár rak fészket. A falu másik fő nevezetessége a bektási dervisek kolostora, mely a 19. században a kaderi rendhez, ma pedig a naksibendi rendhez tartozik. Régen állandó lakói is voltak, akik kutatással, filozófiai munkával foglalkoztak. A pár száz méterre lévő étterembe érdemes betérni: elérhető áron gyönyörű környezetben ebédelhetünk, hiszen – ha jól helyezkedünk – asztalunktól csupán karnyújtásnyira lehet a forrásvíz.

Ebéd után indultunk tovább és a festői szépségű Neretva folyó völgye fölé emelkedő Pocitelj várát elhagyva, kétszeri határátlépés után megérkeztünk Neum városába. **Neum** Bosznia-Hercegovina legnagyobb tengerparti települése, egyben az ország egyetlen tengerparti kijárata. A város kb. 70 km-re található Dubrovniktól északnyugatra. Klímáját hosszú, forró nyár és igen rövid, enyhe tél jellemzi, az országban Neumban van a legtöbb napsütött nap. Az Adriai-tenger átlagos hőmérséklete 13 °C körül van januárban, ami júliusban és augusztusban eléri a 32 °C-ot is. A nép-

szerű Neum tengerparti városának központjában, közvetlenül az Adria partján épült Hotel Sunce szabadtéri medencével, valamint a tengerre vagy a környező parkokra néző erkéllyel rendelkező, légkondicionált szobákkal várt bennünket. Itt töltöttünk két éjszakát. Alig, hogy kicsomagoltunk, máris csobbantunk a tenger hűs vizében.

A dubrovniki kikötő

Reggeli után indulás Dubrovnikba, régi magyar nevén Raguzaba. A város és kikötő Horvátországban, az ország legdélibb részén, az Adria partján található. Dubrovnik-Neretva megye székhelye, lakosainak száma közel ötvenezer. Az „Adria gyöngyének” nevezett város a középkorban a tengeri kereskedelem egyik központja, a Raguzai Köztársaság székhelye és hosszú ideig a Venecei Köztársaság riválisa is volt. Virágkorát a 15. és 16. században élte, amikor 40 000

lakosával Európa legnagyobb városai közé tartozott. A történelem rögzített évszázadai alatt, számos uralkodó és hadvezér is kivetette hálóját a városra. I. Lajos magyar király 1358-ban Velencétől szerezte meg, és egészen 1526-ig a magyar korona tulajdona volt. A várost egyik oldalról masszív mészkőhegyek, másik oldalról az Adriai tenger határolja. Dubrovnik a világ egyik legszebb és legjobb állapotban megmaradt középkori városa. Hatalmas fal öleli körül a városközpontot a rengeteg műemlékkel, a narancssárga háztetőkkel, templomok tornyaival. Az egész óváros körülvéve a Placa, vagy Stradun, a széles főutca csillogó fehér köveivel, kávézóival és kis üzleteivel. Ezen az utcán minden ablak, ajtó, az üzletek kirakatai és bejárata egyforma, olyan ahogy a középkorban felépítették, hiszen központja 1979 óta a Kulturális Világörökség része. Dubrovnik tehát nem véletlenül Horvátország egyik legszebb városa, s talán az sem véletlen, hogy a horvát művészet, a horvát nyelv és irodalom egyik központja, lakhelye sok híres költőnek, íróknak, festőművészeknek és tudósoknak. A városközpontból elindulva végigsétáltunk az óvárost körülölelő két kilométernyi, helyenként négy-öt méter széles, 20-25 méter magas városfalon; a harminc méternél is magasabb bástyákról élveztük a kilátást a tengerre és az óvárosi nevezetességekre. Voltak, akik éltek a lehetőséggel és a sárga vagy a piros tengeralattjárókkal betekintettek a víz alatti világba, néhányan pedig a vár központjából induló libegőn a város fölötti magaslatról csodálták meg Dubrovnik látnivalóit. Az ebédet követően újból szálláshelyünk, Neum felé vettük utunkat, ahol vígan csobbantunk bele a tenger hűs hullámaiba és úsztunk jó nagyokat. Neumban ez volt az utolsó éjszakánk. Reggel csomagoltunk és indultunk a további felfedező utunkra.

Zarándokhelyeken

Reggeli után a neves zarándokhely Medjugorje felé vettük az útirányt. Medjugorje Bosznia-, Hercegovina déli részének egyik főként horvátok lakta térségében található. 1981-ben néhány gyerek állítólag egy égi jelenést látott itt, ezért a település az ország határain kívül is híres Mária-zarándokhellyé vált. A zarándokhely évente megközelítőleg egymillió zarándokot vonz arra a helyre, ahol a Szűzanya 1981. június 24-én először átadta üzenetét. A mintegy 4300 lakost számláló Medjugorje vallási központja a Szent Jakab-templom, amely istentiszteletek mellett egyházi programok átfogó kínálatával várja a zarándokokat. Közülünk is néhányan résztvettünk az éppen zajló szentmisén, mely mindnyájunkat mélyen érintett.

Délben indultunk tovább Mostarba, az ismert Csontváry-kép készültének ihlető helyszínére. A város egyike volt azoknak a helyeknek, ahol a legnagyobb harcok folytak a dél-szláv háború során 1993-ban. Érdekes módon itt a nagyrészt szerbek alkotta Jugoszláv Néphadsereg a szerb lakosság távozása után továbbállt, és a harcoló felek az addig (és később újra) szövetséges bosnyákok és horvátok lettek. A város rendkívüli szenvedések helyszíne lett. Borzongató végiggondolni, hogy a korábban békésen egymás mellett élő emberek egyik pillanatról a másikra egymás ellenségeivé, gyilkosaivá váltak. Ennek elrettentő példaként kell állnia mindenkor valamennyi ember előtt.

Mostar több, kisebb település összeolvadásából jött létre a középkorban. A folyó mindkét partján állt egy-egy város, a XV. század közepéig annyit lehet tudni, hogy többször említik a várost, amely két erőddel és egy híddal rendelkezik. 1468-ban került török megszállás alá a térség, ekkor megkezdődött a török gazdasági és vallási modellre történő (gyakran erőszakos) átállás. Ekkor a város a "Köprühisar" nevet kapta, amely azt jelenti, „erőd a hídnál”. A mostari Öreg-hídat (a város újkori nevének névadóját), a Stari Most-ot 1557-ben kezdték el építeni Nagy-Szulejmán parancsára, hogy a régi, öreg fahídat kiváltsák egy stabil kőhíddal. Tervezője az egyik legnagyobb török építész, Sinan tanítványa, Mimar Hayruddin volt. Az építkezés kilenc évig tartott, és az építész az életével fizethetett volna a sikertelenségért. Amikor az állványzatot elbontották a híd alól, a temetésére készült. A híd azonban nem dőlt össze és a mester is túlélte az építkezést. Amikor elkészült, a világ legszélesebb hídja volt. 1566-67 környékén készült el. Az építés mikéntjéről sajnos nem maradt fenn elég dokumentum: több részletre nem lehet tudni a pontos magyarázatot, például, hogy hogyan állították fel a hatalmas állványzatot, hogyan hordták át a hatalmas köveket az egyik partról a másikra, és hogyan bírta kilenc évig a faállványzat. Az Öreg-hídat, az egyetlen hidat, amelyet sem a jugoszláv, sem a horvát erők nem bántottak, végül egy horvát tank rombolta le 1993. november 8-án (egyek források szerint 9-én), a dél-szláv válság egyik emlékezetes pillanataként. A tank sok-sok lövését állta a szerkezet, amely végül megadta magát és hatalmas robajjal omlott a folyóba 430 év büszkeség és használat után. A háború után szinte azonnal megkezdődött az újjáépítés, bár érthető okokból a város két felét lakó két nemzetiség tagjai sokáig sandán méregették a folyó túlsó partját. Az UNESCO égisze alatt magyar bűvárok hozták a felszínre a folyóba zuhant kődarabokat, amelyekről azonban kiderült, hogy olyan mértékben károsodtak, hogy nem lehet beépíteni őket az új hídba. Csaknem ugyanannyi idő, kilenc év kellett az Öreg-híd újjáépítéséhez, mint 450 évvel előtte. 12 millió euróba került eme jelkép és a környező épületek felújítása, rendbetétele. 2004. július 23-án nyitották meg szigorú biztonsági intézkedések közepette. A sebek behegedtek, de még nem gyógyultak. Sokáig nem is fognak. Ahogy átkeltünk a hídon, egy piros fürdőgatyás srác tűnt fel, aki a híd közepénél kimászott a tízcentis peremre, s a korlátot alig fogva igyekezett a hűledező turistákat rávenni, hogy szponzorálják meg a következő ugrását. A helyi fiatalok körében régi hagyomány, hogy a férfiak bátorságuk jeleként beleugranak a Neretvába, a híd kb. 30 méteres magasságából. A mai modern időkben ezek a vállalkozó szellemű fiatalemberek többnyire a turisták pénzéért (ami ugrásonként kb. 20-25 eurót jelenthet) hajlandóak kockára tenni az életüket. Megcsodáltuk a fiatalembert, hogyan ugrik a vízbe, majd folytattuk sétánkat. További érdekessége a városnak a ferencesek templomának tornya, mely 107 méter magas. Egy másik érdekességre is felfigyeltünk: 2000-ben a Hun hegyen a horvátok 33 méter magas nagy keresztet állítottak fel.

Következő megállónk a II. világháborús csatározások egyik fontos helyszínén, Jablanicán volt, ahol egykor a Neretvai csata nagysikerű filmnek a jeleneteit is forgatták. Ötödik napi utunk itt végetért, és indultunk vissza Szarajevóba a szálláshelyünkre, ahol az utolsó éjszakánkat töltöttük.

Eszéken át hazafelé

Reggeli után indultunk hazafelé. Útközben megálltunk a Boszna folyó partján, **Zenica** városában.

Zenica Bosznia-Hercegovinaközépső részén található. Zenica-Doboj kanton székhelye. A török uralom ideje alatt (1463-1878) a kereskedelmi útvonal irányának megváltozása határozta meg a város szerepét, így Zenicában számos mecsetet építettek. Egy 1697-ből származó útleírásban Zenicát a Nílus Deltájához hasonlították, ahol dinnyék teremnek. A bosnyák-horvát államhatár átlépése után hamarosan **Eszékre** érkeztünk, mely a Dráva folyó jobb partján fekszik. Az eszéki híd az évszázadok során a Dráva legfontosabb átkelőhelye volt. Eszék vára 1712-ben épült. A vár maga valóban csodálatos és hatalmas, a Dráva partjáról pompázatos látványt nyújt. De a háború itt sem múlt el nyomtalanul: az óváros utcáiban, terein sétálgatva, láthatók az 1991 és 1993 közötti szerb ostromok nyomai. Az ostrom több mint két éve alatt mintegy 1000 ember esett el. Megnéztük a Szent Péter és Pál katedrális, Eszék egyik jelképét, a vörös téglás csodálatos neogótikus épületet is, melynek építtetője Josip Juraj Strossmayer püspök volt. A Várdarócon elfogyasztott ebéd után Balkán körutunk a Kopácsi-rét megtekintésével ért véget, és indultunk haza Galántára.

Görföl Jenő

Templom a tájban

Amennyiben a középkori templomok freskóit a szegények bibliájának nevezzük (Biblia pauperum), amelyek arra voltak hivatottak, hogy az írni-olvasni nem tudó gyülekezet innét ismerje meg és idézze fel az Ó- és Újszövetség történeteit, úgy az egyik legteljesebb ilyen „szent könyv” Nemesludrova templomában „olvasható”. Azt hiszem, ezt a templomot egyszer mindenkinek látnia kell. Én legalábbis nem kerülöm el, s ha Rózsahegy (Ruzomberok) felé járok sohasem sajnálom azt a pár kilométernyi kitérőt, amit a városból Ludrováig

(lehet, hogy egyes térképeken Ludrová-Kút néven van feltüntetve) meg kell tenni. Mivel ma már múzeum, azt sem sajnálom, ha éppen zárva tart. Az a kép, ahogy az erődfallal övezett templom a tájba illeszkedik, önmagában megéri a fáradozást, az időt. Amikor először jártam ott, és szinte földbe gyökerezett lábakkal álltam a látvány előtt, egy szikár, talán a hatvanhoz közelítő férfi, az akkori idegenvezető, szólított meg, mutatta be részletekbe menően a templomot. Állításaival, véleményével nem kellett minden esetben egyetérteni, nem sértődött meg az ellenvetések hallatán, inkább afféle helyi tudós emberként halvány, megértő mosollyal nyugtázta az okoskodásokat. Mondandójába már csak azért is érdemes volt jóindulatúan belekötni, mivel ez újabb okfejtésre ösztönözte. Többször találkoztunk. – Á, maga az, üdvözölt és bár tisztában volt vele, hogy sokszor elmagyarázta már a tudnivalókat, a legapróbb részletekig elmondott mindent újból. Arra is felhívta a figyelmet, hol találhatunk hasonló stílusban díszített templomokat. Cseh hatást említett, de megjegyezte (mivel tudta, hogy magyarok vagyunk): Erdélyben is találunk hasonlót. Igaza volt. Utána jártam, az almakeréki templom freskóival hasonlóságot mutatnak a nemesludroviaiak. Igazán sajnáltam, amikor helyét más vette át. Kedves, lelkes emberek szolgálnak a múzeum-templomban ma is, lehet, csak én érzem ennyire a régi idegenvezető hiányát, mintha az egyik szép freskót meszelték volna le.

A templom szentélyében a Jézus életét szemléltető legteljesebb, 34 képből álló freskósorozat található. A képek egymás fölött három sávban helyezkednek el. Közülük, az egykori kísérom magyarázatát is felhasználva, én most kettőre szeretném felhívni a figyelmet. Az egyik Jézus születése. A betlehemi istállóban megszületett gyermek körül Mária és József, a jászolban a kisdéd, a háttérben állatok, ökör és szamár látszanak. Az evangelisták, mintha elhanyagolták volna Jézus születésének történetét. Márk és János nem említik, Máté a Dávid nemzetségéből származó Messiásról ír, egyedül Lukács mondja el a betlehemi születés történetét. Mintha a templomfestők az evangelisták érdeklődésének a hiányát akarták volna pótolni, amikor ecsetjeik nyomán valamennyi templomban a téma egyszerű ábrázolásai születtek meg. Azt is feltételezik, hogy ezek a jelenetek az apokrif írások által fennmaradt hagyományok hatására készültek el.

A másik kép nagyon ritka ábrázolás: Júdás öngyilkossága. A Jézust 30 ezüstért eláruló Júdás meghasonult önmagával, Máté szerint elment és felakasztotta magát. A kép a fán csüngő, himbálódzó testet ábrázolja, lábai nem érik a földet, szinte halljuk a fán ülő, az élettelen testbe már-már belevágó dögevő holló káromlását is. Ez a kép a piszkos pénz felettünk eluralkodó hatalmáról, a lelkek feletti győzelméről szól, mondta kísérom. Aki egyéb érdekességekről is tudott mesélni. Például a díszes sírköveiket a templomban látható, egykori birtokosokról, a Rakovszkyakról, a templom kertjében látható 350, de talán 400 éves hársról, a templom faragott kapuzatának bevágásairól,

amelyek közül néhányat Sobieski János lengyel királynak is tulajdonítanak. Hasonló legenda néhány mátyusföldi és csallóközi faluban is él (Boldogfa, Csallóközsütörtök). Liszka József e tárgyban közölt tanulmányában kimutatta, hogy a homokkőből (ezek a kapuzatok ebből készültek) könnyen kikaparható, a szent helyről származó pornak gyógyító erőt tulajdonítottak és a népi gyógyászatban fel is használták azt.

Rózsahegy környékén több román vagy gótikus kis ékszerdoboz, templom található. Érdeemes őket meglátogatni. A nemesludrovait okvetlenül.

Böröndi Lajos

Időutazás Anton Lehmdennel

Időutazás számomra a sopronkeresztúri látogatás. Ahogyan átmegyek a Sopront Szombathellyel összekötő vasút fölött eszembe jut, hogy legfeljebb a nem sokkal odébb található vasútállomásig mehettünk el gyermekkorunkban. Annyira zárt világ volt, hogy még a madár is félve röpült errefelé. Különösen fojtogató volt a hatvanas évek második fele, amikor a műszaki zár épült, s hermetikusan zárt volt a határ Kóházánál, Sopronnál és Balfnál. A balfi állomáson éltem szüleimmel és testvéreimmel, de csak egy út vezetett távolabbra, Fertőszentmiklós felé.

Deutschkreutz pedig csak néhány kilométer Kópházától. Maga a falu nem különösebb látvány, az, hogy kastély is található benne, csak mostani felfedezés, mint ahogyan az is, hogy tulajdonosa a híres osztrák festőművész, Anton Lehmden. A falu szélén beszélünk meg találkozót Deák Ernővel, akit felesége hozott. Mint kiderült, szükség is volt rá, hiszen bármennyire is magyar levegőű vidéken járunk, Lehmden nem tud egy szót sem ezen a nyelven.

Lélegzetelállító látvány megpillantani a fák között a hatalmas kastélyt, amely valaha Esterházy tulajdon volt. Esterházy Pál itt látta vendégül az 1681-es soproni országgyűlés alatt I. Lipót császárt.

1245-ben „Terra nomine Bujaslou iuxta aquam Icoa” alakban IV. Béla adománylevelében említik

először a települést. Keresztúr néven 1274-ben tűnik fel először „Kurustur” alakban, tehát ekkor már állt temploma is. 1619-ben nevezik először „Nemeth Kereztur” néven. Eredeti neve Bogviszló volt, későbbi nevét a „Szent Kereszt Felmagasztalása” tiszteletére szentelt templomáról kapta. Részben a Fraknói grófok, részben a Kanizsaiak birtoka volt. Mezővárosi rangra 1340-ben emelték. Egykori vára a Frauenbrunnbach-patak fölé emelkedő Schlossbergen állott. A középkori lakótornyot sánc és árokrendszer övezte. Kastélyát 1492-ben a Kanizsaiak építették lovagvárnak, 1560-ban és 1625-ben a Nádasdyak átépítették.

Gróf Nádasdy Ferenc lefejezése után 1676-ban a kastély az Esterházy család kezébe került és ezáltal egyre elvesztette kulturális jelentőségét, úgy hogy gyakorlatilag csak egy gazdasági udvar szerepét töltötte be.

A korábban egy vizesárokkaal körülvevtt reneszánsz kastély két szintjét egy négyszögletű belső árkádokkal épített négyszárnyú együttes képezi. A négy alacsony saroktorony egyikében a kastély kápolnája kapott helyet. Az épület 1945-ben súlyos károkat szenvedett. 1952-ben egy részét veszélyessége miatt le kellett bontani. Figyelemreméltóak a kiváló észak-olaszországi mesterek keze nyomát viselő stukkódíszek. 1971-óta kulturális örökség védelem alatt áll.

1671-től Sopronkeresztúr egyike volt a Várvidék hét zsidók lakta településének. Sopronkeresztúr a mai Ausztria egyetlen települése, melynek önálló zsidó neve is volt (Zelem, azaz kép). A zsidó lakosság száma 1857-ben elérte a 1230 főt. Az Anschlusst követően a németek a zsidó lakosságot elhurcolták, majd 1941-ben a zsinagógát is lerombolták. 1910-ben 3333 lakosából 2963 vallotta magát német ajkúnak és 312 magyarnak.

Anton Lehmden a ma Szlovákiához tartozó Nyitra mellett született 1929-ben. Osztrák festőnek

vallja magát, s a Bécsi Iskola realizmusával átítatottnak, de rajongója az építészetnek, a kínai tájképfestészetnek. 1945-ben diákként a bécsi Képzőművészeti Főiskolán tanult, ahol később maga is tanított 1971-1997 között.

1966-ban vásárolta meg a sopronkeresztúri kastélyt, amit tudatosan képzőművészeti zárandok-

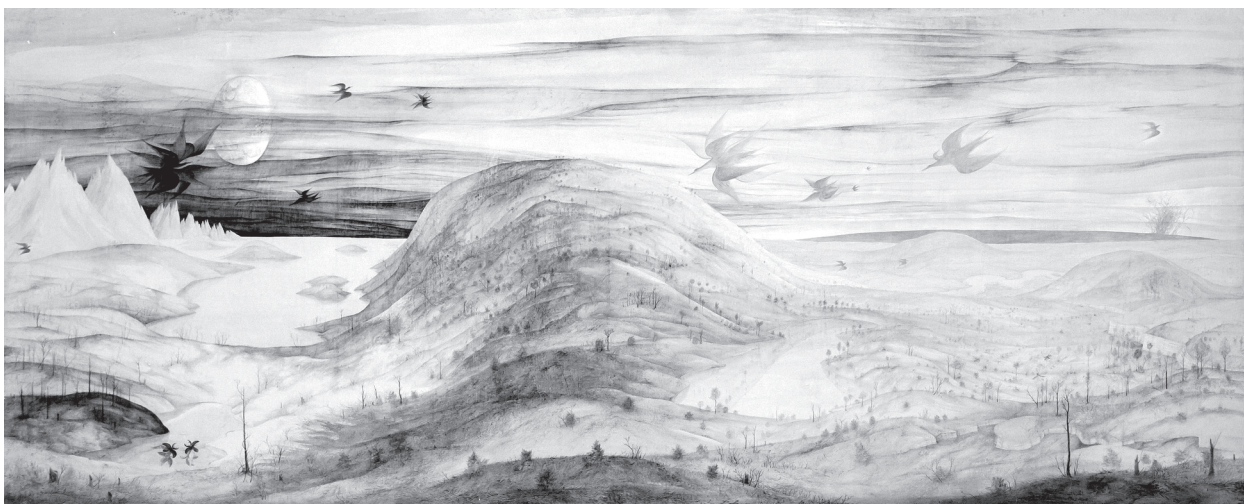
helyé alakított lányával együtt, ahol nyaranta művésztábort létesítenek, s tartanak fenn. Lehmden az osztrák festészet nagy öregjének számít, aki kifogyhatatlan energiával újítja meg a hagyományokat. A bécsi földlattiban (Metro) a Volkstheater metromegállójában látható egyik híres mávészi installációja.

Naív látogatóként azt gondoltam, megnéznünk néhány képet a műteremben, készül egy klasszikus interjú, s aztán néhány kép megragad emlékezetemben, s később ha Deutschkreutzon keresztül autózok majd, mindig jobbra pillantok. Nem így volt. A hatalmas kastély egyik termében ültünk le beszélgetni, s a XVII. század hangulata lengett körül bennünket. A festmények olyan monumentálisak voltak, hogy az egész termet uralták. Akkor még nem sejtettem, hogy szobáról szobáról vándorolva milyen hatások érnek majd. Rövid beszélgetés után Lehmden ráállt, hogy végivezessen bennünket a termeken, s olyan kalauzolás részesei lehettünk, amit írásban nem lehet visszadni.

Sokat beszélgettünk Istanbulról, a keleti művészetekről, a festészet csodálatos voltáról. Azokról a rétegekről, amelyek a földtörténeti korszakokat idézik fel, s arról a látásmódról, amely egyszerre osztrák és magyar, de nemzetközi is.

Lehmden tajongva beszélt épületekről, konstrukciókról, s a repülőgépekről lepillantó ember ámulatáról, például Oroszország felett. Különös madarakról, a csontvázig lecsupaszított világról, amely olyan esendő és mégis nagyszerű.

szél-járás 2016/4.sz.

Már régen letelt a számunkra engedélyezett idő, amikor teremről teremre haladva elérkeztünk a kastély kápolnájába. Ahol a beszűrődő fények teljesen elfeledtették velünk az időt, s úgy szívtuk magunkba a történelmet megőrző levegőt, mintha örökké e falak között éltünk volna.

Az oroszok 1945-ben sok kárt okoztak az építményben, ahogyan a festőművész elmondta, de életét tette rá, hogy a csodálatos építmény eredeti fényében ragyogjon. Lehetetlen és gigantikus vállalkozásnak tűnt akkor ott ez a terv, s tűnik ma is.

Búcsúzáskor még egyszer bepillantottunk az ódón falakkal körbezárt kastélyudvarra, ahol éppen egy festőtábor képzőművészei dolgoztak. Már nem zavart bennünket, hogy a magyar történelem egyik fontos színhelyén magyar szó nem hallatszott. Anton Lehmden munkáin sem érződött a nacionalitás, inkább az egyetemes emberi kultúra lenyomatának véltük ezeket a mozdíthatatlan, hatalmas festményeket. Amelyek minta ezekre a falakra készültek volna csupán, s elvesztik érvényességüket innét valahova máshova hurcolva.

Tíz perc múlva már Kópházán voltunk, s nem sokkal később Fertődnél ismét osztrák földre léptünk, hogy Andaunál megint Magyarországra érjünk. Erre rövidebb hazáig. Az újra bevezetett osztrák határellenőrzés miatt autónkba bepillantó fiatal határőr nem is sejtette, milyen szellemi kincssel a szívünkben léptük át a határt. Igaz, ő nem is e kincsek után kutatott.

Vysztavel Csaba

Talentumokkal, úton

Beszélgetés Barta Weissert Katalinnal, Szenc város új díszpolgárával

Szenc polgármestere Karol Kvál 2016 októberében egy fiatal tudóst, Barta Weissert Katalin egyetemi docenst avatta a város díszpolgárává. Katalin olyan szerteágazó érdeklődésű színes egyéniség, aki ragyogó tehetségét a kémiára összpontosította, és ebben kimagasló teljesítményt nyújt. Már a szenci magyar tannyelvű alapiskolában és a gimnáziumban is sorra nyerte a diákolimpiákat. 1998-ban, az érettségije évében ezüstérmes lett a Nemzetközi Kémiai Diákolimpián az ausztráliai Melbourne-ben. Ugyanebben az évben verseskönete is megjelent! Mindemellett festésszettel is foglalkozik, arról nem is beszélve, hogy barnaöves karatés. Felsőfokú tanulmányait a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetemen és a nagy-britanniai Leeds-i Egyetemen végezte, majd a németországi Aachenben elnyerte a természettudományok doktora címet. Innen az útja Santa Barbarába, a Kaliforniai Egyetemre, majd New Havenbe, a világ egyik legmagasabb presztízsű egyetemére, a Yale Egyetemre vezetett. A zöld kémia és a megújuló alapanyagok kémiájának kutatása

mellett kötelezte el magát. 2012-ben sikerrel pályázott a hollandiai Groningeni Egyetem Stratingh Kémiai Intézetében kiírt asszisztens professzori pozícióra. Az intézetben önálló kutatócsoportot vezet, közvetlen felettese Ben Feringa professzor, aki az idei megosztott kémiai Nobel-díj egyik nyertese. Barta Katalin 2014-ben egyik kollégájával lépett házasságra és 2016-ban egy kisfiúnak adott életet.

– **Hogyan kerül közel egy gyereklány a kémiához?**

– A kémia mindig is velem volt, mivel édesanyám Mázik Mária a Szenci Magyar Tannyelvű Gimnáziumban évtizedeken keresztül tanított természettudományi tárgyakat, főleg kémiát. Én minden tantárgyat szerettem az iskolában, mégis a kémiával alakult ki különös kapcsolatom. Anyuhoz jártak gimnazisták korrepetálásra kémiából. Engem érdekelt, hogy miket mondanak, odafigyeltem, és mindent megjegyeztem. Anyu hozott egy kis labortáskát, abból csináltunk kísérleteket, amelyeket én nagyon izgalmasnak tartottam. A kémiával teljesen természetesen találtunk egymásra. A választásban a meghatározó az én érdeklődésem volt, sőt édesanyám eleinte azt szerette volna, ha a kémia helyett inkább az orvosi pálya irányába indulok el.

– **Alapiskolás kora óta kitűnő eredményeket ért el diákolimpiákon, ami az 1998-ban a melbourne-i Nemzetközi Kémiai Diákolimpián megszerzett ezüstéremben csúcsonyult ki. Ezekben az eredményekben milyen szerepe van az iskolában megszerzett tudásnak, illetve az egyéni felkészüléssel elért tudásnak?**

– Szeretném mindenképpen elmondani, hogy magyar iskolába jártam, amit mindig csak pluszként éltem meg. Nekünk jó iskoláink és kitűnő tanáraink vannak. Szencen megkaptam azokat az alapokat, amikre tudtam építeni és minden tanáromnak nagyon hálás vagyok. Mindemellett az én megítélésem szerint anyu kiváló tanár. Nagyon sok diáknak segített megérteni a kémiát. Nekem ez a kapcsolat eleve megvolt, de az egyéni akaraton is múlik, hogy az ember mennyit vesz föl abból, amit a tanár adni tud. Nemcsak én, hanem diáktársaim közül is nagyon sokan kitűnő tudás birtokába jutottak. Jó volt az a szabadság is, amit diákkoromban élveztem. A saját időbeosztásom szerint délutánonként, esténként magam készültem a kémiai versenyekre, közben verseket írtam, elmentem karate edzésre, vagy futni. Mindenre jutott idő, még a karatéra is. 10-11 évesen kezdtem el és egészen az érettségig edzettem a szenci karate klubban. Még mindig van boxzsák a kertemben, mert a kemény szellemi munkához kell a fizikai erőnlét is. Számomra természetes volt, hogy a diákolimpiákon egyenrangúként tudtam versenyezni a szlovák anyanyelvűekkel. Nem volt gond párhuzamosan két nyelven megtanulni a szaknyelvet. Egy plusz nyelvet birtokoltam, ami szélesítette a látókörömet és a lehetőségeimet. Már a gimnáziumi éveim alatt eljártam azokra a diákolimpiákra fölkészítő foglalkozásokra, melyeket a pozsonyi Comenius Egyetem és Szlovák Műszaki Főiskola Kémia Tanszéke szervezett. Érettségi után a továbbtanulási lehetőségeim tárháza tulajdonképpen megduplázódott azáltal, hogy magyar iskolába jártam, de a szlovák felsőoktatásban is hasznosítható nyelv- és szaktudásom is megvolt.

– **Az irodalom és a képzőművészet iránt is érdeklődik. Verseskötete is megjelent. A pályaválasztását hogyan befolyásolta az érdeklődését jellemző sokszínűség?**

– Sokat gondolkodtam azon, hogy jól döntöttem-e, később is, amikor már az ELTE-re jártam. Nagyon szerettem az irodalmat, de aztán valahogy úgy éreztem, hogy a tudomány és a művészet igazából egy töről fakad. A kémiát is egy kicsit úgy fogtam föl, mint egyfajta művészetet. Azt gondolják az emberek, hogy a tudomány művelése száraz, unalmas foglalatosság, de nekem egyáltalán nem az. Ha valaki állandóan újat akar alkotni, akkor mindegy, hogy verset ír, vagy új kémiai reakciót próbál kitalálni, ugyanúgy kreatív tevékenység mindkettő. Én ezt így látom és szeretném azt hinni, hogy úgy művelem a kémiát, mintha művészet lenne. Sok függ az intuíciótól, a finom érzéktől a laborban is. Különleges érzék kell ahhoz, hogy az ember a jó reakciót alkossa meg, ehhez a természettel is egyfajta bensőséges kapcsolatban kell lennie. 1998-ban megjelent egy verseskötetem *A fájdalom virágai* cím-

mel. Később összeállítottam még egy kötetet, de akkor már nem volt időm arra, hogy a kiadását menedzseljem. Édesapám, Barta Gyula festőművész révén a festészethez is közel kerültem. Apu mindig festett, és én szerettem ilyenkor néha mellette lenni; megmutatta, hogy mit csinál, én pedig próbáltam utánózni. Nyáron nem nagyon tanultam, a természetben játszottunk, vagy festegettem, vagy verseket olvastam. Kikapcsolódásként most is festek és verset is írok. Elkezdtem olyan kompozíciókat festeni, amelyek valahogy a tudomány és a művészet kapcsolatát fejezik ki. A szerves kémia nagyon vizuális tudományág, mi vegyészek mindent képekben, térbeli alakzatokban látunk. Stilizált molekulákat festek, amelyek kisebb részekből állnak össze, jelentéssel bíró, látványos komplex egységgé. Visszatérve a pályaválasztásra, megértettem, hogy ha vegyésznek megyek, ugyanúgy tudom kamatoztatni a kreativitásomat, mint a művészetben, méghozzá úgy, hogy ki tudok találni olyan dolgokat, olyan reakciókat vagy gyógyszereket a későbbiekben, amelyek kézzelfogható segítséget jelenthetnek az embereknek. Ezért döntöttem úgy, hogy vegyész leszek.

– **Szenről Budapestre került az ELTE-re, aztán Angliába, Németországba majd Amerikába ment. Sok kutató vágya, hogy az USA-ban dolgozhasson, mert az a tudományos kutatás szempontjából is a korlátlan lehetőségek országa. Ön mégis visszajött Európába, miért?**

– Én mindig nagyon kötődtem Szenchez is, meg Pesten is nagyon jól éreztem magam, nem volt az bennem, hogy végleg kiköltözzek. Úgy gondolom, hogy mindenki igyekezzon hűséges maradni a gyökereihez és próbáljon meg ott hasznos lenni, ahonnan származik. Viszont érdekelt, hogy mi van Amerikában, mert tudtam, hogy ott nagyon érdekes dolgokat lehet kutatni és nagyon sokat lehet tanulni. Nekem ez megvolt. Két évet töltöttem Santa Barbarában a Kaliforniai Egyetemen, majd további két évet New Havenben, a Yale Egyetemen. Nagyon sok tudást és tapasztalatot szereztem Amerikában, de a tanuláson kívül is sok kellemes élményben volt részem. Hogy mást ne mondjak, Kaliforniában a kampusz ott van az óceán partján, le lehet menni szörfözni, aztán visszamenni a laborba, ami ugye nem rossz. Mindezek után mégis elindultam hazafelé. Sajnos az úgy van, hogy egy bizonyos színvonal

fölött már nagyon kevés a professzori hely. A szülővárosomhoz legközelebbit a hollandiai Groningeni Egyetemen találtam meg.

– **Hollandiában férjhez ment és nemrég megszületett a kislánya. Úgy érzi, hogy megérkezett?**

– Nehéz kérdés! Ha a kutatómunka szempontjából nézem, akkor jelenleg nagyon elégedett vagyok. Kevés professzori pozíció van Európán belül a legjobb egyetemeken. Az intézetünk színvonalát jól mutatja, hogy a részlegünk vezetője Ben Feringa, aki egyben az én közvetlen főnököm is, most kapta meg a kémiai Nobel-díjat. Azért szeretem nagyon ezt az intézményt, mert nagyon kreatív, nagyon ösztönző a légköre. Mindenki érdeklődik a másik munkája iránt is, nincsenek belső viszályok, egyszóval a kutatómunkára talán a lehető legalkalmasabb hely. Szeretek ott lenni, de néha elgondolom, hogy jobb lenne, ha közelebb lenne Szenchez. Mindent összevetve, nagyon szerencsésnek mondhatom magam, hogy itt kaptam egy állást.

– **Mivel foglalkozik a Groningeni Egyetemen?**

– Az egyetem Stratingh Kémiai Intézetében önálló kutatócsoportot vezetek, amelyik a zöld és fenntartható kémiára és a megújuló alapanyagok kémiájára szakosodott. Ez azt is jelenti, hogy a kutatómunkához szükséges anyagiakat is nekem kell behozni, magamnak kell megtervezni a csoportot, mindemellett tanítok egy csomó kurzust is. 70%-ban kutatok és 30%-ban tanítok. Az én kutatásom központi témája a katalízis, amelyik a reakciók lefolyását segíti elő. A csoportom most hattagú, jövőre csatlakozik hozzánk még négy új kolléga. Vannak doktoranduszaim, de vannak már doktorival rendelkező kollégák is, akik az egyetemünk alkalmazottai az én csoportomban. Nekem, mint a vezetőjüknek és egyben egyetemi tanárnak az is a dolgom, hogy őket képezem. Egy év múlva fogja megvédeni a szakdolgozatát az első doktoranduszom. Ez nagyon jó, érdekes érzés, hogy a kollégának az én csoportomban végzett kutatása révén lesz doktori fokozata. A magas szintű kutatómunka nagyon nagy verseny is egyben. Kiváló emberekkel versenyzünk. Minden nap ennek élek, mert a feladatra nagyon kell koncentrálni, másképp ez nem megy. Most jó helyzetben vagyok, mert megbecsülik a munkámat, ami az elnyert kutatásfinanszírozási források mennyiségén is lemérhető.

– **Hogyan lehet zöld a kémia?**

– A kémia minden ágának, a szerves és a szervetlen kémiának, az analitikai és a fizikai kémiának is van zöld kémiai aspektusa. A zöld kémia lényege, hogy olyan kémiai reakciókat tervezünk meg és próbálunk ki, amelyeknek nincs káros hatásuk a környezetre. Mondok egy példát, egy bizonyos anyagot az ipar előállít egy bizonyos módon, de gyártás közben keletkezik valamennyi káros anyag is, amivel nem nagyon tudnak mit kezdeni. A zöld kémia feladata fölépíteni egy teljesen új reakciót, amelyik úgy eredményezi a célterméket, hogy a melléktermék csak víz lesz, vagy más veszélytelen anyag. A reakciókat teljesen át kell formálni, úgy kell megtervezni, hogy az egyenesen menjen a kívánt termék felé, ne öt, hanem csak egy lépésből. Ehhez az is kell, hogy egy olyan katalizátort tervezzünk meg, amelyik ezt elősegíti. Ez nagyon izgalmas munka, igazi alapkutatás, ami iránt az egyetemeken egyre nagyobb az érdeklődés. Ha sikeres az alapkutatás, akkor az ipar is érdeklődni fog, és remélhetőleg nekilátnak, hogy az új reakciót alkalmazzák nagyban is.

– **A zöld kémia megoldásai lehetnek drágábbak is, mint a hagyományosak?**

– Nem lehetnek! Az a lényeg, hogy a zöld megoldásnak minden szempontból olcsóbbnak kell lennie, mert csak akkor lesz versenyképes, ha olcsóbb. Ha jó a katalizátor, az alapkutatás, akkor olcsóbb lesz.

– **Mikor kezdett a zöld kémiával foglalkozni?**

– Budapesten az ELTE-n Horváth István Tamás volt a mentorom, aki éppen akkor tért haza Amerikából és tőle hallottam először a zöld kémiáról. Rögtön nagyon megtetszett, és azóta ezzel a tudományterülettel foglalkozom. Mindig oda mentem és azért is mentem olyan sok helyre, mert igyekeztem a zöld kémiát a legmagasabb szinten művelő kutatóbázisokon dolgozni. A Yalen a Zöld Kémia

Centrumban a zöld kémia egyik kitalálójának a munkatársa lehettem, de már Németországban is, ahol a doktorimat írtam, ott is a világ egyik legjobb, a fenntartható kémiára szakosodott, laborjában dolgozhattam. Groningenben az én professzori helyem a zöld és fenntartható kémia és a katalízis kutatására lett kitalálva. A zöld kémia esernyője alatt sok minden elfér, én minden laborban ahol voltam, mindig egy kicsit mást csináltam, hogy többféle szempontból közelítsem meg ezt a témát.

Mi a helyzet a tudósok anyagi megbecsülésével a neves nyugati egyetemeken?

Ha azt mondom, hogy nem a pénz az elsődleges motivációja a kutatónak, akkor ez nem egy üres szólam, hanem ez valóban így van. Amikor a gimnáziumban mondtam, hogy vegyész leszek, azt jóslták, hogy szegény leszek, mint a templom egere. A jóslat nem vált be teljesen, mert megélek a jövedelmemből, ami azonban messze nem kimagasló. A kutatási eredményeinkből elsődlegesen az egyetem profitál. A jövedelmemet a beosztásom és a ledolgozott éveim befolyásolják, nem a tudományos sikerek. Ha a munkám anyagi vonzata érdekelné leginkább, akkor elmennék az iparba dolgozni egy nagyvállalathoz. A tudományban viszont több a szabadságom, egy bizonyos szint fölött már szinte azt tehetem, amit akarok, amibe belefér az is, hogy nem mindig működik, amit kitalálok.

Mi foglalkoztatja manapság és mik a tervei?

A nyár végén megszületett a kisfiam. Most csak ez foglalkoztat. Ez a kegyelmi állapot sajnos csak november végéig tart, mert Hollandiában mindössze három hónap a gyermekgondozási szabadság. Ezután a bölcsődét, vagy babysitter segítségét leszek kénytelen igénybe venni. Rövidesen visszamegyek az intézetbe. Most olyan új katalizátorokat fejlesztünk, amelyeket reményeink szerint a távolabbi jövőben nagyüzemi méretekben is lehet majd alkalmazni. A tudományos sikert kétféle módon lehet megítélni. Az alapkutató egyik álma, hogy a legelismertebb tudományos folyóiratokban publikálhasson, mert akkor a szakma felfigyel a munkájára. Az én csoportom eredményeiről már megjelent néhány cikk a Nature Communications-ban, a Journal of the American Chemical Society-ban (az amerikai kémikusok egyesületének a folyóirata) és az Accounts of Chemical Research-ben. Jelenleg is néhány nagyobb cikket dolgozunk. A másik fokmérő az, hogy ha már kitalálunk valamit, akkor az minél hamarabb jusson el a gyakorlati fölhasználóhoz. Ez egy alapkutatónak persze csak a távoli jövő, de ez is egyik hajtóereje a mi munkánknak. A zöld kémián belül egyre nagyobb hangsúlyt kapnak a megújuló alapanyagok. Ilyen például a papírgyártás mellékterméke a lignin, ami most szemétnek számít, de mi azon dolgozunk, hogy úgy módosítsuk, hogy hasznos anyagokat kapjunk belőle. Nyilván ez nem könnyű, mert ezek a melléktermékek többnyire komplex szerkezetűek. Nekünk vannak ötleteink a megoldásra, amelyekre szereztem is anyagi támogatást az European Research Council (Európai kutatási tanács) által. Ez egy verseny keretében zajlik, ahol neves tudósokból álló bizottságok értékelték és találtak érdemesnek a támogatásra. Ez mindenképpen siker nekem is meg a csoportomnak is. Azt szeretném, ha a jövőben néhány ilyen hasznos anyagot föl tudnánk mutatni, mint a kutatásunk eredményeit.

Milyennek látja szülővárosát Szencet, a változásait, amikor időről-időre hazalátogat?

Évente egyszer-kétszer jövök haza a férjemmel. Amennyire meg tudom ítélni, szépen fejlődik ez a város. Mindig meglepődök, hogy már itt is ott is építkeznek, új házak, utcák jelennek meg. A Kalinciak utca környékén, ahol régebben laktunk, egy egész új lakópark épült föl. Úgy látom, hogy eléggé rendben van a város. Jó kezekben van, és a fejlődés is látható. Persze a zsidó templomot már jó lenne, megannyi nekifutás után, ha sikerülne végre felújítani. Nekem Szenc egy konstans pont, amelyik az emlékeimben él. Mindig szeretem körüljárni a tavat, ez nekem mindig nagy megnyugvás, fogódzó; mindig annyira szép. Nagyon kötődöm Szenchez. El sem tudom mondani, hogy mennyire nagyra értékelem azt, hogy Szenc díszpolgára lehetek és hogy mekkora örömet éreztem, amikor tudomást szereztem róla, hogy megkapom ezt az elismerést. Köszönöm a felterjesztőnek, a képviselőtestületnek és a polgármester úrnak a bizalmat, amihez a további pályafutásommal is igyekszem méltó maradni.

Stirber Lajos

Jubileumi hangverseny

*A Komáromi Kamarazenekar hangversennyel ünnepelte fennállásának
50. évfordulóját*

„Önmagát becsüli meg minden nemzedék azáltal, hogy tudomásul veszi:
a világ nem vele kezdődött.” (Sütő András)

2016. október 8-án a közönség már a hangverseny kezdete előtt negyed órával zsúfolásig megtöltötte a Tiszti pavilon dísztermét, és már a színre vonuló zenekart vastapssal fogadta.

A hangverseny nyitányaként – a zenekart megalapító hegedűművész, tanár, zeneszerző – Dobi Géza Romanesca c. kompozíciója zendült fel a zenekar jelenlegi művészeti vezetője s egyben karmestere, Medveczky Szabolcs vezényletével. A fokozatosan elcsendesülő vastaps után a kivetítő vászonról Dobi Géza szólt a jelenlévőkhöz, idézte fel néhány percben az elindulás mozzanatait. Ezután – mint a zenekar első fellépésén is – Dráfi Mátyás Jászai-díjas érdemes művésziünk énekelt három magyar népdalt Dobi Géza feldolgozásában.

Ezt követően az együttes fenntartói – a Komáromi Városi Művelődési Központ (VMK) és Művészeti Alapiskola (MAI) igazgatója Varga Anna és František Petr – mondtak köszöntőt és ismertették röviden a zenekar 50 éves életútját, majd folytatódott a hangverseny.

A jellegzetes mosolyával színre lépő Török Ferencet – Komárom szülötte, Dobi Géza egykori növendéke, hegedűművész, a pozsonyi Konzervatórium hegedű- és kamarazene tanára, a 40 éve világhíró Moyzes Vonósnégyes tagja – a Komáromi Kamarazenekar 15 éven át volt művészeti vezetőjét köszöntötte nagy tapssal a publikum. Világhíró művésznőnk J. S. Bach két hegedűre írt d-moll versenyt BVW 1043 játszotta Boris Borsányival, aki szintén városunk szülötte, a pozsonyi Konzervatórium ígéretes növendéke. Megható volt látni és hallani a két „komáromi” és a zenekar művészi összjátékát. Előadásukat – csakúgy, mint a Pesten élő, de Berencs szülötte Kazán Péter W.A. Mozart A-dúr klarinétversenye, K622-Agadio tételének csodálatosan szép, lélekkel teli előadását – hatalmas tapssal köszönte meg a közönség. A zenekar Medveczky Szabolcs vezényletével mindkét esetben remekelt.

A következő zenemű – Medveczky Szabolcs – Erkel Ferenc Hunyady László című operájának dallamaiból szőtt – Hunyadi sirató című zenekari átirata volt. Ezt a kompozíciót az ifjú budapesti karmester Bolyky Zoltán – aki három éven át dolgozott a Komáromi Kamarazenekarral – dirigálta, stílusosan, a tőle megszokott pontossággal. Az ő teljesítményét is nagy taps kísérte. A hangverseny első felének záró száma az ifjú zeneszerző S. Halász Károly Világok c. opuszának Belső világ és Otthon c. tétele volt. Szerzeményét maga a szerző dirigálta, a szólókat Medveczky Horváth Györgyi (hegedű), Boris Borsányi (hegedű), Hegedűs Béla (mélyhegedű) és Weisz Péter (gordonka) játszották. A nagyérdemű az újszerű és érdekes kompozíciót örömmel és nagy tetszéssel fogadta, a szerzőt visszatapsolta.

Ugyan nem zenei, és mégis szép ünnepi percek következtek. A Komárom polgármestere által adományozott díszokleveleket és emléklapokat dr. Knirs Imre alpolgármester kezéből vehették át mindazok, akik Kodály mesterrel vallják: „Lehet élni zene nélkül is. A sivatagon át is vezet út. De mi azt akarjuk, hogy az ember ne úgy járja végig útját, mintha sivatagon menne át, hanem virágos réteken.” A jelenlévők megtudhatták, hogy a zenekar-alapítás ötlete 50 évvel ezelőtt a Csemadok vezetőségében merült fel. Éppen ezért a díszoklevél átvételére elsőként a Csemadok akkori két lelkes vezetőségi tagját, Köles Vincét és Stirber Lajost szólították, azokat, akik (anno) felkérték Dobi Gézát, a „zeneiskola” ifjú hegedűtanárát, vállalja el egy vonós-kamarazenekar művészeti vezetését. Miután a tanár úr igent mondott, ők hárman kezdték el a majdani zenekari tagok toborzását, ők alapították meg a Komáromi Kamarazenekar elődjét, a Komáromi Csemadok Alapszervezete és a Művészeti Népiskola Kamarazenekara néven 20 éven át muzsikáló együttest.

A továbbiakban a koncerten jelenlévők egy perces néma csennel adóztak azok emlékének, akik ezen a gyönyörűsége ünnepségen már nem lehettek jelen. Dobi Géza, Rácz László, Anton Zemiansky és Tarics János hozzátartozói In memoriam díszoklevelet vehettek át. Csakúgy díszoklevelet kaptak az egykori és jelenleg is muzsikáló zenekari tagok, az est karmesterei, de a zenekart támogatók is.

A szünetet követően, a hangverseny műsorának összeállítói az utóbbi időszak (2010–2016) nagy sikert aratott koncertjeinek műsoraiból válogattak. J. Haydn A patikus c. operájának nyitányát, Medveczky Szabolcs vezényelte. P. I. Csajkovszkij Elégia c. jellegzetesen romantikus művét Medveczky Ádám Kossuth-díjas – Medveczky Szabolcs édesapja – vállalta. Avatott keze alatt a zenekar kitűnőre vizsgázott; a „mester” is megtapsolta az együttest; neki pedig hosszan tartó állótapssal fejezte ki köszönetét az élményért az est hálás közönsége.

A „klasszikus” zenekari muzsika után üdítőleg hatott a váltás: Medveczky Szabolcs Szép Magyarországnak c. dalának Farkas Mónika kellemes szoprán hangján, zenekari kísérettel történt

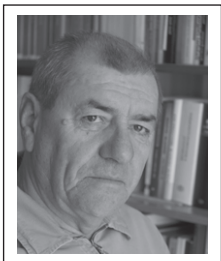

előadása, s csakúgy a kortárs szórakoztató zene világából elhangzó további két kompozíció, kiváltképp az utolsó, Medveczky Horváth Györgyi, a zenekar koncertmestere, csodálatosan szép szólójával. Az állva tapsoló közönség vastapsa a ráadás számot is „kiprovokálta”. A zenekar a mindvégig szívvel és lélekkel dirigáló Medveczky Szabolcs vezényletével J. Strauss: Piccicato polkáját játszotta el a publikum nagy örömére.

Fotó: Krüger Viktor

Kovács László

Szenczi Molnár Albert példája

Négy évszázad óta akarva-akaratlanul is minden magyar író az adósa — írta Szenczi Molnár Albertről Benedek Elek. S tegyük hozzá, nem csak az írók. Ma is adósa mindenki, aki magyarul beszél, így mi is, a ma élő és magyarul író és beszélő nemzedékek. Lehet, ritkán gondolunk rá, lehet, hogy elfeledtük őt, az iskolában is ritkán esik szó róla, pedig az ő harcának, munkásságának eredményeként szólhatunk ma is egységesített magyar nyelvünkön.

Ezért fontos az a rendezvénysorozat, melyet Szenczi Molnár Albert Napokként ismerünk, és már 47. alkalommal került megrendezésre, mert legalább ilyenkor koncentráltabban figyelve emlékezünk halhatatlan munkásságára.

Mikor Szenczi Molnár Albertre emlékezünk, elsősorban a reformáció szorgalmazta anyanyelvűség program leghatékonyabb megvalósítójára kell emlékeznünk. A reformáció korabeli írókban ugyanis benne gomolygott már a nemzetté válás homályos vágya. Az ország három részre szakadása és nyomorúságos állapotának felismerése, minden esetleges politikai ellentétén túl, a magyarság egységének és összetartozásának érzését növelte és érlelte tudatossá bennük.

Így az ország szétdaraboltságának tudatosítása Szenczi Molnár Albertben is, nem hogy szakadást idézett volna elő, hanem ellenkezőleg, a közösségnek, a nemzetest oszthatatlanságának gondolatát

ébresztette föl benne is. Ez az érzés növelte meg benne az anyanyelv méltóságát és az oszthatatlanságban a nyelvi egység fontosságát ismertette föl vele.

Az anyanyelvűség a reformációnak, s ha úgy tetszik Szenczi Molnár Albertnek is politikai programja lett. Bornemisza Péter írja az Elektra előszavában: „Minden józan ítéletű ember előtt tudott dolog, hogy már néhány éve elkezdtek írni magyar nyelven, és ezt a nyelvet nekünk Cicero és minden műveltebb nép példájára napról napra mind súlyosabbá váló okokból, teljes erőnkől művelni kell.” Sylvester János már úgy tekint a magyar nyelvre, mint a nemzeti öntudat, sőt a nemzeti büszkeség egyik forrására: „Ezután a keresztény nemzetek irigyelni fognak bennünket nyelvünk kiválósága miatt, amiben még utánozni sem tudnak. Melyik idegen nemzet ne csodálkoznék azon, hogy magyar nyelven görögöt és római utánozva minden fajta verset lehet írni.” Szenczi Molnár Albert pedig már ezt írja: „Ha hazai nyelvünkkel, e kinccsel — mely eddig előlünk rejtve volt, s most először rátalálva feltártuk és napfényre hoztuk — élni nem vonakodunk, hamarosan (amint remélem és óhajtom) szegényekből dúsgazdagokká leszünk.”

Szenczi Molnár Albertnek az egész, de elsősorban nyelvészeti és irodalmi munkásságának másik ihlető forrása a család, a szülőföld volt: Szenc és környéke, Somorja, Nagymagyar, Cseklész; hogy csak néhány helységet említsek. Magyar-latin szótárának előszavában ezt írja: „Olyan családban születtem, amelyben a régi magyar nyelv romlatlanul maradt meg” és „Tudom én milyen édességgel vonz a szülőföld, nem hagy el, és nem ereszt.” Nyelvtanának példamondatai is erre utalnak, például a helyhatározói vonzatok tárgyalásánál: „Szencen lettem ez világra”, „Pozsonyba megyek”, „Győrbe készülök”. S a tágabb hazára vonatkozó példamondat: „édes hazánknak szerelme”.

Ő, aki szinte egész felnőtt életét idegenben élte le, a munkás hazaszeretnek szép példáját adja szótára előszavában is: „Én, mint magyar, nyelvünk csinosításában és terjesztésében a latinoknak és görögöknek, valamint az ezek nyomába lépő művelt népeknek tanulmányait és szorgalmatosságát akartam utánozni. Mert ők nyelvöket úgy művelték és csiszolták, hogy azok — mint kiművelt és csiszolt nyelvek — talán az idők végeztéig fenn fognak maradni. Én magam tehetségemnek szűkös voltához, a magam mértékéhez vagy talentumához képest igyekeztem hazai nyelvünk határait kiterjeszteni, amikor a könyvekben és közönséges beszédben elszórt magyar szokat innen-onnan összegyűjtöttem és ábécé rendbe soroltam. Tettem mindezt azért, hogy hazánkat, Magyarországot, nemzetemet szolgáljam.”

Szenczi Molnár Albert munkásságának kiemelkedő csúcsai: Magyar nyelvtana, mely az első rendszeres magyar nyelvtan, Magyar-latin szótára, zsoldárfordításai, és a vizsolyi Biblia nyelvészeti szempontú javítása és többszöri kiadása.

Az utókor, így a miénk tiszteltét is kiérdemli ez az életmű. Rövid és zaklatott életében ugyanis olyan sokat, olyan kiváló és olyan maradandót alkotott, mint korábban senki. A magyar szavak és kifejezések eredetének, történetének kutatója ma sem nélkülözheti szótárait — nyelvtana nélkül hiányosak volnának ismereteink az egységes irodalmi nyelv vizsgálatában — szép zsoldárai és a Biblia-fordítás nyelvi korrektúrája hiányában talán ma más lenne irodalmi nyelvünk.

Ő az első nyelvészeti irodalmunkban, aki immár hatni tud nyelvtanával, s aki az abban rögzített nyelvtani szabályokat és elgondolásokat addig egyáltalán nem tapasztalt mértékben terjesztette, mégpedig nem csak a műveltebbek, hanem szinte az egész magyar nép körében.

Szenczi Molnár Albertnek a nyelve, nyelvhasználat elsősorban mégsem a grammatikája, nyelvtana révén hatott, hanem a szinte számtalan kiadásban századokon keresztül megjelent zsoldárfordításában és a vizsolyi Biblia javított kiadásában. Valahol az ő egységesítő, immár nyelvjárások fölötti nyelvhasználatában kell keresnünk mai irodalmi és köznyelvünk bölcsőjét, induló kezdeti szakaszát.

Végezetül pedig maga Szenczi Molnár Albert, az ember is példa lehet számunkra ma is a szülőföld és az anyanyelv szeretete, a tanulni és tudni akarás, egyáltalán az igaz emberség dolgában.

Így tartsuk meg őt továbbra is emlékezetünkben.

Egy korszakalkotó nyelvtudós emlékezete

Református pap, nyelvtudós, filozófus, zsoltárköltő, egyházi író, műfordító: ezek a megnevezések egyaránt igazak Szenczi Molnár Albertra, aki korszakalkotó tudósa volt a magyar nyelvnek. A Szenczi Molnár Albert Napok keretében pedig olyan rendezvényekre került sor Szencen és vidékén, melyek az ő eszmeisége jegyében a nyelv-művelés fontosságára hívják fel a figyelmet.

Szenczi Molnár Albert nevéhez leginkább a latin-magyar szótár köthető. Egy barátjának, Georg Remnek így írt erről: „Azt mondják ugyanis mind és erősítik, hogy egyetlen szótár kibocsátásával, amit a deákság egész Magyarországon szomjúhozik, többet csinálhatok mind az egész hazának, mintha egyik helységében több évig tanítom az ifjúságot avagy az egyházközséget.” S valóban, szótára átdolgozásokkal a 19. sz. közepéig használatban volt. Ez a munka tulajdonképpen megnyitotta a magyar értelmiség előtt az utat az európai tudományosság felé. Latin nyelvű magyar nyelvtana szintén hasonló jelentőségű, hiszen Európa számára tette tanulmányozhatóvá nyelvünket. Református papként zsoltárokkal bővítette az egyházat, valamint a javított Károlyi-bibliával, Kálvin Institutiója fordításával, a Heidelbergi Kátéval, a Scultetus-féle prédikációgyűjteménnyel. Hatása a magyar irodalmi nyelv, a magyar verselés fejlődésére korszakalkotó. Munkássága és életútja egy céltudatos, egész népének használni akaró tudós képét rajzolja ki.

Ezt a képet, pontosabban ennek az elhivatott tudósnak az emlékezetét, munkájának jelentőségét a Szenczi Molnár Albert Napok szervezői főként irodalmi és zenei programokkal kívánták közelebb hozni. Éppen ezért a szenci iskolásoknak külön progra-

mokat szerveztek. Például Bárdos Ágnes előadóművész és Böröndi Lajos költő *Facebook szonettek* címmel rendhagyó irodalomórát tartottak, Lackfi János és Szabó T. Anna *Verslavina* elnevezéssel tartottak irodalmi délelőtti. Számos olyan alkalom is volt, ahol a gyerekek a pedagógusok vezetésével készítették előadását.

A rendezvénysorozat programjai között szerepelt Papadimitriu Athina előadása, helytörténeti szeminárium, „Ki szívét osztja szét” címmel színi előadás, valamint hangversenyek. A Lévai Czeglédi Péter Református Gimnázium Gaudium Énekegyüttese zsoltárok éneklésével Jókán és Szencen, a záró rendezvényen is fellépett. Ennek keretében a szenci alapiskola hatodikosai is színpadra léptek, akik Szenczi Molnár Albert életét vitték színre egy rövid, de nagyon tartalmas és jól dramatizált előadással. Tóth Katalin tanárnő vezetésével (és helyenként gitáros kíséretével) a tudós életének főbb állomásait vitték színre a gyerekek. A színészi tehetséggel megáldott főszereplő érzékletesen játszotta el Szenczi alakját, olyan, az életének fontos momentumainak eljátszásával, mint például amikor Prágában Rudolf királynak ajánlott munkát személyesen adta át az uralkodónak, vagy a Keplerrel való megismerkedést. A sok utazást, a dilemmát, amikor 1614-ben Erdélyi utazása után nem fogadta el a Bethlen Gábor fejedelem által felajánlott tanári állást és visszament Németországba, Ambergbe segédtanítónak. Majd végül a kolozsvári „hazaérkezést”, hogy végül itt éljen haláláig.

A remek előadás után Kovács László történész, tanár mondott ünnepi beszédet, melyet koszorúzás követett. A rendezvények valamelyikén résztvevők pedig biztosan közelebb kerültek a nyelvhez, ami, ha nincs Szenczi, biztosan nem az lenne, amit ma magyar nyelvnek tartunk.

Bedi Kata

Archívum 06 – 16

Balajti Zsolt fotográfiái

A Szenczi Molnár Albert Napok keretében immár hagyomány, hogy az szenci alapiskolában egy volt, azóta művészeti pályán alkotó tanuló képeiből rendezzenek kiállítást. Idén Balajti Zsolt fotósra esett a választás, akit Matus Mónika igazgató mutatott be a közönségnek. A kiállítás néhány fotóját a megnyitón elhangzott szöveg részleteivel közöljük. (A fotók eredetileg színesek. A szerk.)

Balajti Zsolt 1978-ban született Pozsonyban. A fényképezéssel 1996-ban kezdett ismerkedni. 2005 óta aktívan fotóz, és szabadúszóként dolgozik. A fényképezésen kívül rajzol, illusztrál, grafikai terveket készít, és más experimentális projekteken dolgozik. Szenci kiállítása az **Archívum 06-16** címet viseli, mely az elmúlt tíz év terméséből válogatott; három témakört ölel fel: tájképek, portrék és kísérleti beállított fotók.

„A szenci tavak élővilága télen, a jégen álló kacsák nyugodt, rendíthetetlen egykedvűsége, masszív jelenléte az időjárási viszonyoktól teljesen függetlenedett végtelenség érzetét kelti”

„Keskeny határ a nyár és a tél közti létezésben”

“Lednice embermentes szépsége kimerevít egy pillanatot, és bár valamennyiünk meglátogathatja az adott helyeket, a pillanat örökké nyújtása mintha csak egy varázsdobozba engedne betekintést, ami van is, nincs is; s ha van, csak akkor, amikor megérint minket”

A felvidéki irodalmárok és tudósok nagyobb figyelmet érdemelnének

A szlovákiai írószövetségek közös rendezvényén adták át a Turczel - díjat és a Forbáth - díjat Pozsonyban, a Zichy palotában november 22-én. A Turczel - díjat a tudományos és ismeretterjesztő munkásságért ítélik oda, a Forbáth - díjjal pedig költőket jutalmaznak.

Az ilyen alkalmak arra is jók, hogy legalább néhány nap erejéig a sajtó is többet írjon a kitüntetettekről, esetleg azokról, akikről a díjakat elnevezték. Nagyon kevés szó esik nagyjaink munkásságáról, amit pótolni kellene – egyeztünk meg a díjátadó és a rövid interjú felvétele után Tőzsér Árpáddal. Mind Forbáth Imréről, mind a vele egy korosztályba tartozó művészekről, sőt kortársainkról is sokkal többet kellene beszélnünk, hogy közismertté váljanak.

Az idei évben a Forbáth - díj mint egy bumeráng érkezett vissza Tőzsér Árpádhoz, aki az Imágók című kötetéért vehette át az elismerést. Tőzsér Árpádot Dusík Anikó méltatta. Mivel a rendezvény szlovák nyelvű volt, és Dusík Anikó azt szerette volna, hogy a szlovák közönség is megismerkedjen egy kicsit Tőzsér munkásságával, a költő egyik szlovákra fordított versét is felolvasta. Turczel - díjjal H. Nagy Pétert tüntették ki. Keserű József méltatásában kiemelte, kevés olyan ember van, aki mind a humán, mint a természettudományi szakokban jártas, H. Nagy Péter pedig ilyen szakember.

A díjakat Hodosy Gyula, a Szlovákiai Magyar Írók Társaságának elnöke és Nagy Erika, a Társulás titkára adták át.

A kitüntetés átadója után Hodosy Gyula kérdésünkre elmondta: „A Forbáth - díjat korábban is a közös rendezvényen adtuk át, csupán két olyan év volt, mikor a Talamon Alfonzról elnevezett kitüntetéssel együtt adtuk át, amikor a Szlovákiai Írószervezetek Társulása nem szervezte meg a közös rendezvényt. Ez egy méltó környezet és szépen megszervezett rendezvény. A Turczel - díjat korábban Ipolyszalkán adtuk át, szerveztünk ott tudományos konferenciát és akkor volt a kitüntetés átadója is, de aztán a helyiekkel abban egyeztünk meg, hogy inkább olyan rendezvényekkel emlékezzünk majd meg helyben Turczel Lajosról, ami közelebb hozza életművét a szalkaiakhoz. Az elmúlt két évben Turczel Napokat szerveztünk, és oda már ez az a díjátadó nem illett. Amint találunk jobb helyszínt és rendezvényt, átvisszük oda a díjátadót. Bár a Zichy palotában is méltóak a körülmények.”

Az elnök azt is kifejtette „mind két személyiség megérdemli a díjat. Tőzsér Árpádhoz visszakerült a díj, hiszen az ő ötlete volt a szövetség kitüntetését Forbáthról elnevezni, őt azt hiszem, senkinek nem kell bemutatni. Szerettük volna, hogy a fődíjat is megkapja, de nehéz ezt elérni, hiszen a szlovák kollégák nem értik a magyar szövegeket. Hat szervezetről van szó a Szövetségben. Ismerik Tőzsér Árpádot, de nem értik a műveit, ezért csak pár embert sikerült meggyőznünk, hogy ő kaphatná a fődíjat. H. Nagy Péter is megérdemli a kitüntetést. Amit ő művel az irodalomelméletben és

tudományban az páratlan érték. Személy szerint nekem azért tetszik, mivel a rétegirodalmat képes kiemelni és behozni a köztudatba. Sokszor elfeledkezünk arról, hogy az irodalom ennyire sokszínű és ezt a sokszínűséget ő fel tudja villantani.”

Mivel a rendezvény a szlovákiai íróársaságok közös rendezvénye volt, a méltatások is szlovákul hangzottak el. A rendezvény végén ezért a méltatókat arra kértük, mondják el magyarul is, miért érdemelték meg a díjat az érintettek.

Dusík Anikó a díjazottról kifejtette: „Árpád a központ költője, ez azt jelenti, hogy az irodalom világköztársaságának teljes jogú polgára, abban az értelemben, ahogy Pascale Casanova, aki a hasonló című monográfiát (Imágók – a szerk. megj.) kiadta. Olyan a szerző, aki nem igazodik, hanem mintát teremt. Ilyen értelemben a jelenkori magyar költők egyike, aki teremtő igénnyel fogalmazza meg a verseit, szövegeit, amelyet létrehoz. Nagyon izgalmas, állandóan megújuló és kísérletező kedvű költő, aki sokszínű életművet hozott létre, és aki minden egyes újabb kötetével bizonyítja, hogy még nem érkezett el a végállomás. Mindig újabb és távolabbi horizontok izgatják őt.”

Keserű József szerint H. Nagy Péter megérdemelte a kitüntetést. Mint mondta nagyon régen ismeri a díjazottat. „Ha valakiről állíthatom, hogy tudományosan gondolkodó ember, akkor az H. Nagy Péter. A tudományos gondolkodásnak vannak olyan kritériumai, amelyeket be kell tartani ahhoz, hogy ténylegesen tudományosan gondolkodjunk. Ilyen például az önkorrekcióra való képesség. H. Nagy Péter folyamatosan követi a legfrissebb jelenségeket a tudományosság világában és nemcsak a saját szakterületén belül. Ő nemcsak irodalomtudós, szerkesztő, hanem komoly ismeretei vannak a természettudományok területéről is, ezeket folyamatosan beépíti az óráiba is, amiket az egyetemen tart. Nem ismerek olyan irodalmárt, aki ennyire jártas lenne a természettudományok világában és ilyen produktív módon tudná összekapcsolni a két látszólag különálló területet, azaz a humán- és a természettudományokat. Ebből a szempontból is egy egyedülálló

jelenség, rendkívül inspiratív személyiség, ha az ember beül egy órájára, vagy csak leül vele beszélgetni, akkor ott máris gondolatok és ötletek születnek, nagyon sokat lehet tőle tanulni.”

A díj átvétele után mind Tózsér Árpád, mind H. Nagy Péter köszönetet mondott. A kitüntetettek mi is kifaggattuk. Tózsér Árpád szlovák nyelvű köszönő beszédében említette, hogy a Forbáth - díjat ő nevezte át, tehát a kitüntetés keresztapjának is nevezhető. A kötő elmondta: „2003-ig ezt az elismerést a Szlovákiai Magyar Írók Társasága díjának nevezték. Mivel abban az időben vezetőségi tag voltam, és úgy éreztem, ez meglehetősen semmitmondó és száraz elnevezés, javasoltam, hogy a két világháború között népszerű és jelentős avantgárd költő nevét vegye fel, azaz Forbáth Imre nevét. A bumeráng visszatért és már másodszor is megkaptam a díjat. Örülök neki.”

Tózsér Árpád folyamatosan dolgozik. Ezért elképzelhető, hogy a jövő évben is elnyerheti a kitüntetést – vetettük fel, mikor arra voltunk kíváncsiak min dolgozik éppen. „Nem nagyon tervez ilyet az alkotó ember. Rossz annak az alkotónak, aki a díjak bűvöletében és azok vágyától alkot. Hogy mi lesz jövőre, nem tudom megjósolni. Nyolcvan éves korában az ember már ne nagyon tervezzen, de valahogy úgy alakul, hogy nem érzem a koromat. Semmi sincsen kizárva. Most a naplóim sorozatának az ötödik kötetén dolgozom, az mindenképpen megjelenik 2017-ben. De hogy milyen lesz a sorsa, azt csak a jóisten tudja.”

H. Nagy Péter szerint remek érzés volt átvenni a kitüntetést. „A Turczel - díjat a magam részéről nagyon fontosnak tartom, mert teljesítményre adják, tehát nem egy könyvre, vagy egy éves munkára, hanem nagyobb múlttal rendelkező kutatóknak. Ha megnézzük az előttem kitüntetettek névsorát, az is önmagáért beszél. Nagyon boldog vagyok, úgy tűnik a munka, amit az ember elvégez a tudomány területén, nagyon fontos, és az elismertsége is nő. Világszerte a tudományos irodalomra is egyre nagyobb figyelem irányul, mert olyan a világunk, hogy erre szükségünk van és lesz is.”

A komáromi Selye János Egyetem magyar tanszékének oktatója azon kívül, hogy tanít, több művön is dolgozik. „Nemsokára megjelenik egy könyvem, ami többek között azzal foglalkozik, hogy hogyan lehet a popkultúrát és a természettudományos kérdéseket összekapcsolni különféle kurzusokban.” A szerző azt is elárulta, ezek az egyetemen kipróbált anyagok. Ez nem dokumentáció jellegű, „hanem kész kurzus leírások. Az is szerepel benne, hogy milyen kérdéskörrel lehet foglalkozni például az Avatar című film kapcsán.” Líraelméletről is készül könyvet kiadni a szerző. Az új mű „a líra terepére visz át hasonló kérdéseket. Gondoljunk bele, hogy a Lélektől lélekig című Tóth Árpád versben lehet kozmológiai kérdésekkel is szembesülni, kiderül például, hogy a testünk csillagporból áll.”

Kép és szöveg: Neszméri Tünde

Bécsi Napló est Pozsonyban

A Bécsi Naplót 1980-ban alapították meg a nyugati, vagy ahogy akkor hívták őket, az emigráns magyarok. Kéthavonta megjelenő lap, mely nemcsak a bécsi, hanem az egész világ magyarságának lapja. New Yorktól Erdélyig számos szerkesztője van.

A november 25-én, a pozsonyi Csemadok-székház Rákosi Ernő nagytermében tartott találkozó elején Görföl Jenő, a Csemadok főtítkára mutatta be a lapot, kiemelve: a szerkesztőbizottságnak több nyugat-európai szerzője van, köztük csehországiak, magyarországiak is és felvidékiek is. A rendszerváltás előtt hangot adott a magyarországi demokratikus ellenzéknek is.

A lapról Benyák Mária, Böröndi Lajos, Deák Ernő, Martos Péter és Varga Sándor beszélgettek. A Bécsi Naplót a az Ausztriai Magyar Egyesületek és Szervezetek Központi Szövetsége adja ki.

Deák Ernő, a lap főszerkesztője bemutatójában kiemelte: szerencsére a Bécsi Naplót, mint olyan a pozsonyi közönségnek nem kell részletesen bemutatni, hiszen azt általában ismerik. Azt azonban el kell mondani, hogy a magyarság és főleg a kisebbségi sorsba, illetve emigrációba szorult magyarság kisebb csodaként éli meg, ha egy kiadvány megéli a tíz évet, a Bécsi Napló 37 éve tehát csodaszámba megy.

Az újságot azért alapították meg, hogy a nyugati magyarságnak legyen egy Bécsből kiinduló lapja. Akkor hozták azt létre, mikor megszűnt a Magyar Híradó. A rendszerváltás után bennük is felmerült a hogyan tovább kérdése, hiszen addig az emigráció lapjaként jelentek meg, de 1989 után már nyugati magyaroknak nevezték magukat a diaszpórában élők. A lappal kapcsolatban többen úgy látják, hogy fontos a bécsi látásmód, amely megjelenik a cikkekben.

A főszerkesztő rövid ismertetője után S. Csoma János és Böröndi Lajos felolvasott néhányat saját verses köteteikből. Böröndi Lajos a versek felolvasása előtt elmondta, ő elsősorban 1956-os témájú írásokat közölt a Bécsi Naplóban. Majd hozzátette: a Bécsi Napló kistestvérének is nevezhető a Szél-járás című lap, amely majdnem ugyanazzal a szerkesztő gárdával dolgozik, de kevésbé politizál.

Varga Sándor felvidéki szerkesztő visszaemlékezett arra, hogyan ismerkedett meg Deák Ernővel 1988-ban. Hivatalosan egy focimeccsre érkezett Bécsbe, a csehszlovák-osztrák meccsre ugyanis ki lehetett menni az osztrák fővárosba. Meccsnézés helyett azonban bement az Akadémiára a posta történetét kutatni. Majd adott egy interjút a csehszlovákiai magyarok helyzetéről a Bécsi Naplónak.

Amelyet anonim készítettek, ennek ellenére Duray Miklós felhívta őt, hogy olvasta a beszélgetést. Ráismert személyére. Varga azt is kiemelte, többször vitáznak a nyomtatott sajtó jövőjéről. Sosem gondolta volna, hogy a nyugati médiától kell majd ódzkodnunk, hiszen a 80-as években még a szabadság példaképeként tekintettünk a nyugati sajtóra.

Martos Péter szerint a jó újsághír mindig az utolsó pillanatban születik, hogy minden lényeges információ bekerüljön a szövegbe. Úgy nem lehet újságot írni, ha előre tudom, mi lesz a hír – véli az újságíró, aki 41 évig dolgozott német lapoknak. Úgy véli, a jó cikk minden fél álláspontját tükrözi, és nem a szerző próbálja ráerőltetni az olvasóra a saját véleményét. Benyák Mária hozzászólásában elmondta: annak ellenére tökéletesek Martos Péter szövegei, hogy korábban csak német nyelven írt cikkeket. Martos Péter az osztrák Die Presse munkatársa volt.

Duray Miklós kérdésére, hogy áll a nyugati magyar újságírás, Deák Ernő elmondta: Münchenben adják ki az Élet című katolikus lapot, ezen kívül csak a Bécsi Napló jelenik meg. Korábban több országban voltak újságok, amelyek a magyar olvasókhoz szóltak, de ezek megszűntek.

Csáky Pál európai parlamenti képviselő zárszavában kiemelte: a sajtótörténet jelentős része az, amit a Bécsi Naplónak köszönhetünk. Voltak olyan időszakok, amikor az igazodási pont csak a Bécsi Napló volt, hiszen szólásszabadság a szocialista országokban nem létezett. A Bécsi Napló nagyon színvonalas és magának az íróknak is rangot jelent, ha egy ilyen lapban publikálhat.

Neszméri Tünde

Felvidéki anziks

A Szlovákia felett elhaladó műholdak 2016. szeptember 24-én, 25-én és 26-án, gyönyörű felvételeket készíthettek a kora őszi napsütötte felvidéki tájakról. A képek pillanatok alatt juthattak el – a világháló segítségével – a világ minden pontjára. A számítógépek előtt ülők, ha kicsit közelebbire nagyították a képeket, irigykedve láthatták, hogy vidám fiatalok eveznek Jókánál a Kis-Dunán. A csallóközcsütörtöki, kívülről már szépen felújított templom körül egy érdeklődő csoport figyel valakire. A somorjai református templomba igyekeznek emberek. Jé, a betléri Andrássyak kastélya nincs bezárva? Hogy lehet, hogy kinyitották egy csoportnak? Kik lehetnek? Most meg a rozsnyói Kossuth-szobornál gyülekeznek. De mintha őket láttuk volna az előző képeken is. Ni, most meg a krasznahorkai mauzóleumba mennek, onnan meg a várhoz. Kár, hogy nem halljuk őket, de egy trombitás fiú éppen a szája előtt tartja a hangszerét. Akkor csak a Krasznahorka büszke várát fújhatja.

Kik ezek a fiatalok? Honnan jöttek, és hová tarthatnak? Alsóbodokon van a szállásuk a Magyar tannyelvű Magán-szakközépiskola kollégiumában. Közös koszorúznak a bodoki diákokkal a Zobor-hegyi emlékmű restaurált turulmadaránál és sétálnak fel az épülő Esterházy-kápolnához az Ester-

házy-kálvária stációinál meg-megállva. Akkor ezek csak a szombathelyi Bolyai Gyakorló Gimnázium diákjai lehetnek, akik évek óta testvériskolaként látogatják felvidéki barátaikat!

De most éppen miért lehetnek itt?

Lám buszokra szállnak, és Nyitra felé veszik az irányt. A Zobor-hegyre vezető parkolóban állnak meg. Hát persze! 120 éve avatták fel a hét millenniumi emlékmű egyikeként az egykor a Zobor-hegyen magasodót is.

A 120 évvel ezelőtti történetekre emléktúra keretében tisztelegtek tehát a két iskola diákjai.

A jelenben a határon átnyúló barátság alapjául jelentős részben a közös történelmi múlt szolgál. Ezek a fiatalok erre a történelmi múltra kíváncsiak. Tanáraik, Kukor, Hajtman Béla, és kísérőik, Paulisz Boldizsár, Görföl Jenő és Ladányi Lajos segítségével teremtették és teremtik meg évek óta a lehetőséget ennek a kíváncsiságnak a kielégítésére.

A műholdak keringenek, fényképeznek. Így a képernyő előtt ülők is részesei lehetnek sok vidám fiatal egymásra találása örömének és történelmi gyökereink egy kis szelete megismerésének.

Károlyi Frigyes

Szerzőink

Balassa Tamás fotográfus (Mosonmagyaróvár) • **Balsay Sándor** ny. erdész (Jánossomorja) • **Bedi Kata** esztéta (Pozsony / Bratislava) • **Böröndi Lajos** költő (Feketeerdő) • **Csáky Anna** költő (Győr) • **Duba Gyula** (Pozsony/Bratislava) • **Gál Sándor** író, költő (Buzita) • **Görföl Jenő** helytörténész (Jóka/Jelka) • **Kerék Imre** költő (Sopron) • **Kovács László** tanár, helytörténész (Egyházgelle / Holice na Ostrove) Kovács Mária tanár (Zsigárd/Ziharec) • Neszméri Tünde újságíró (Dunaújfalú / Nova Dedinka) • **Stirber Lajos** zenetanár (Komárom/Komárno) • Tönköl **József** költő (Győr) • **Tuba László** ny. könyvtárigazgató (Mosonmagyaróvár) • **Uzsák Zoltán** fotográfus (Mosonmagyaróvár)